

अर्पण

પરજીવર ડ્રગ્સ નીચેના પ્રમાણે—

વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજી (જ્ઞાતિ:ગુપ્ત)
મધ્યગીર !

[illegible]

એ જાણના વર્તમાન એક આ દેશમાં હોય તે
જાણના દિવસોમાં દેશમાં પણ પાયા નહીં ન રહે!
જાણના સ્વાસ્થ્યને કૃષ્ણ અને રોકાયેલા મુદ્દા જે
જાણના સ્વરૂપને કૃષ્ણને કૃષ્ણને કૃષ્ણને કૃષ્ણને
કૃષ્ણને કૃષ્ણને કૃષ્ણને કૃષ્ણને વિચારી શકતા જાણના
કૃષ્ણને કૃષ્ણને—

337211

442

જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાની.

વસ્તુની મૂળ સ્થિતિ સમજવા સિવાય તેની વિકાર-રવાણી સ્થિતિને સમજવાં કે સમજાવવાં વિશેષ જ્ઞાકરું પડે છે—એને પોતાની પૂર્વ સ્થિતિની વાલ રમૂવિ દોષ, તે જ અનુષ્ઠ (પોતાની) વર્તમાન સ્થિતિમાં કપેલો દેર-દાર સમજી શકે છે. આરીરિક વિકારને સમજવા માટે પ્રથમ પૂર્વ નીરોજ સ્થિતિને જાણવા સરવાળી જરૂર પડે છે. વૈરખની નિબીવિકામાંથી ઉતરવા માટે જ્ઞાનવંતી સા-તરને વિશેષ જાણવા પડે છે. તેમ સાહિત્યની વિરુધ્ધ સ્થિતિની સમજૂતી જાણવાં પડેલાં તેની વિશુદ્ધ સ્થિતિને પણ સમજાવવી જાણવક છે.

• આ જાણવું તર જનનુજારી જાણની રા મી વારિને મિત્ર મોટીચંદ્રપાઠ મિત્રપરશાસના પ્રજુજાણના નીચે જાણવું હતું અને તેથી સમજાવે જાણ વજનુજાણના પ્રચારક સમાજના સોંદરીને કરી નીચે—મેવસાસ.

કાઠ કે વિશુદ્ધિ અત્યંતવાળો છું તેમજ વિદ્યેય કાંચપ આ-
 ચા વિપિજદ એનમ,દિત્ય-શ્યામો કારે, ડિ. મેનમ્ વગની
 પૂર્વે દિવસ,પિત્તો તેના મુળ,અનર, તેના મુળ, કાંચ (ક
 શાં કાંચે વે. (વનાવ) અને તેના મુળ લેખ (દેખા એ
 રહે પ્રથમ ક્રેપ્ટે અદ્યવનાક) દિવસ અર્ચિયન છે, આ
 વર્ષિકનને પૂર્વેપૂર્વે સમજવા માટે આપોરું એ વર્ષિક પદા-
 પુરે,મે. રાત્રિદામ, તેમજ મધ્યમની વિધિ અને તેમની
 સ્વચરણને વિચારવાં થટે છે. કાંચાકની પ્રમત્યમરી
 રાત્રિએ કાચ મેનમ્શ્યામો અનવિનાં મનાનાં તેમજ, અદ્યમિમ
 એવાં કાંચાકા દેવ અને અર્ચિવર્ધિત કરેનાં દેવ તે
 કહે. એ દર્શિત કારે મારે વિદ્યેય કાંચપ નથી, એ વાત
 એવિદ્યારિત દે. કે તેમા કાંચાકવિનાકાનું અધ્યાત્મ-
 વાનું તત્ત્વ જોડે દેવ તેમજ કારે મારે કાંચ દેવ તે
 નથી તે પશુ નુ અજુ કુ તે પ્રમત્યું દા.ઓની પ્રારવનત
 કાંચના કાંચાક પશુ જોડે તે સ્વીકારવાની વિમત્ય
 કરે છે કે, જે જે લીધારને મમપે તેમજ વિચારે દા.
 અજદ કા. છે. ત્યારે તેમાં પૂર્વેકની વિધિ અને ના.

• કાંચાકની તે. એવી જગુ રખા દેવ કે, અમ્મા જ દાઓ
 અર્ચિમ્ અનવિનાં છે કારે અમ્મા પરી અને અમ્મા
 મેનમ્ પૂર્વેકા કારે જ મેનમ છે વર્ષ વર્ષમાર્ચે. નધે મોશ
 પ્રમત્યની કોશાંજે તેના સમજી પર્ષિવર્ધિત, તેના પંચકામ્. આ.સ.સ.
 તેના સમજવા અજુકેવર કારેપો અને તેમજ સ્વ-આવચાર, તેના
 સમજમપે અમ્મા, મેનમ, દર્શિતવર્ષ અને પૂર્વેક એવાં પદ-
 વર્ષિએના પંચકામ્કામ્મા સવો, વર્ષ: વર્ષ: દિવસ, અમ્મા,

જાતકો મુદ્દાં પેળાના પૂજ્ય પુરુષનાં એવનને કોઈ વર સાંભળવાનું દો વીસવા નથી. તેના નામની જટલ લાખે રૂપિયાનો દોઝ થાય છે, તેની મ્યાપત (મૂર્તિ) ને વાસને કહેયો રૂપિયા ખર્ચોય છે, અને તે ખર્ચે વર્ડમાનમાં પણ ચાલુ જ છે. એવા રીવર્ધમાનને મૈત્ર સમાજ વચ્ચે જણાવવા કે પચ્ચવવા તે માત્ર પામે ધિક્કારનાં વખતે કશું કોઈ પુનર્જિત ખાત્ર છે. એ કે મૈત્ર સમાજ વર્ધમાન સાથે જાહેરો ગ્રહ પચ્ચવ થયે છે તે પણ હું કોટલું દિગ્મત પૂરું જણાવી શકું છું કે વર્ડમાન ઘડાનું વર્ધ તે મદા-પુરુષનાં જાંતરંત એવનથી કે વાતરિક એવનથી પડે. દોઝ પચ્ચવ થયે છે એમ દોરાથી જ વર્ધમાનની મૂર્તિ ખાટે જાહેર થયે ખર્ચાનું-શીખતો કે ઉપરેકો. (સાધુઓ) તેમનું વચ્ચરિયત એવન દોરા કે દોરાવરા આ મુગમાં પણ જાહેર થયું છે. એઓને ધરથી પુરાણી રાંતકથાઓ, મિથ કથાઓ કે મોટી મોટી જાહેરની જાહેરથી રાતો સાંભળવાનો સ્વભાવ પડે છે અને એઓનાં વરિલો તમ્હણી પણ તે સ્વભાવને જ પેચમ મળે જાય છે તેઓ કામ્યે જ દોરું પણ કોટિદામિક સત્ત-વધર્ધ સત્ત તરફ હાથ રાંત દેખાયા છે.

મૈત્ર સમાજ વિશેષ કરીને વ્યાપારી સમાજ દોરાથી તેની નજર પામિક ઉત્તિદામ તરફ કામ્યે જ વળે છે. વ્યાપાર અને નિર્વોદની પ્રવૃત્તિની લીમતાને હોપે અને તેમાં વિશેષ સાવધાની મજવાની જરૂર દોરાથી નિવરતાય એવા રોજને સત્તમવેપળા ખાટે થયે. જ એકાંકિ સમય મળે છે. કામ્ય

રેડાનેએ ને વિરે ને જળાણુ ઉ તેને નીચેના લખણમાં
જણાવું છું:—

“ મદાવીરે દિલિમ નાદથી જોએ મિણનો સડેલ
દિ'રમાં વિસ્તારો કે, થર્મ જે માત્ર સામાજિક કદી નહિ
પણ વાસ્તવિક સત્ય છે-મિણ જે સાંપ્રદાયિક જાણ કિયા
હોઈ પાળવાથી મળેના નથી પણ સત્ય થર્મના સ્વરૂપમાં
આશ્રય લેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અને થર્મમાં મનુષ્ય અને મ-
નુષ્ય વચ્ચેનો ભેદ રચાવી રહી યકેના નથી ”-સાહિત્ય સમીક્ષ
શ્રી ૦ સ્વીન્ડનાથ ૧૯૬૨ (મદાવીરે જીવન વિસ્તાર ૫૦-૧૨)

“ ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં આયોરતંત્રી રિયલિટી આવી
હતી:—થર્મની ધર્માર્થ આવનાનો નાશ થઈ તેનું સ્થાન
અર્થદીન આચાર-રિવાજે લીધું હતું. ઉત્તમ સામાજિક અને
નૈતિક નિયમો, દુષ્ટ જ્ઞાતિભેદથી અને જ્ઞાત્યો માટે આસ
દહ અને યુદ્ધો માટે યાત્રી ધારાઓથી, વિદ્યુત યથા હતા.
આવા જ્ઞાતિજન્ય વિશેષ અધિકારથી જ્ઞાત્યોની રિયલિટી
ઉભરી બગડવા પામી. આખા સમાજ તરીકે તેઓ જોડાઈ
હઈ હોખી અને લાલચ, અજ્ઞાન અને અભિમાની બની
ગયા કે જ્ઞાત્ય સ્વકાર્યને પણ આ વસ્તુરિયલિટીની ધલ્લી
સજન ભાષામાં જ્ઞાત્યોની કાઢવી પડી હતી. યુદ્ધો કે જેઓએ
આર્થ-ધર્મના છત્ર તળે આશ્રય લીધો હતો તેમને માટે ધા-
ર્મિક શિક્ષણ અને પ્રતિક્રિયાનો નિયેષ હતો. સામાજિક
ગુન્માન તેમને માટે સુરક્ષ નહોતું. જે સમાજમાં તેઓ
વસતા હતા તેમના તરફથી તિરસ્કાર અને પિછોર

વાથી તેઓ કાંઈક પરિવર્તન માટે આતુરતાથી શક નેતા
 ”-દત્ત મહાશય. (મહાવીર જીવન વિસ્તાર પૃ. ૬-૧૦

શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવેલા ‘ચત્વીય’ અને ‘હરિકે
 રીય’ અધ્યયન, ઉપરની હકીકતનું સમર્થન કરે છે. તે અધ્યય
 નમાં જાહનનાં લક્ષણો દર્શાવ્યાં છે અને સાથે જ હકીક
 રૂપરૂપણે જણાવી દે છે, જાહન, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂ
 રોં જોઈ પ્રકારની ભાત નથી, પણ જો ઉપનામો મા
 ત્રિયાજન્ય છે-(જુઓ-ઉત્તરા. ૨૫ મું અને ૧૨ મું અધ્યયન

વર્ધમાનની જીવન દશા અને તેમના સમયની પરિ
 સ્થિતિ ઉપરથી આપણે તેમનું લક્ષ્ય કે ક્ષેત્ર સહજમાં
 સમજી શકીએ છીએ. નીચેના કોષ્ટક વાક્યમાં તેમ
 નું ‘પૂર્ણ’ ક્ષેત્ર સમાઈ જાય છે. આચારાંગ મુત્રમાં, વર્ધમા
 નના સંદેશવાદી મુદ્ધમાં અને વર્ધમાનનો હરિશ્ચંદ્ર આ પ્રમાણે
 જણાવ્યો છે:-

“ સત્યં વાળા વિગાઢયા, ગુદમાયા, દુઃખરવાદિદુઃખ
 અપિવદદા, વિપત્તિવિગ્નો, ત્રીવિત્તકાયા ” “ મત્યં
 ત્રીવિપં વિપં ”

અર્થાત્ “ જ્યાં જ્યાં આગ્રહને અને મુશ્કેલીને આડે છે, દુઃખ
 અને વધ (ખરબ) હોય તે અપિવ છે. મરે કોઈ પ્રિ
 હવી છે. અને જીવવાની વૃત્તિવાળા છે. ” “ જીવનું જ
 ધારે વધારું છે. ” (આચારાંગ, શ્રીચંદ્રી. ૫. ૨૧

પગમથેની વર્ધમાન સ્વભાવે દયાળુ ન દત્તા તેમ જાણાતુ
 પણ ન દત્તા. તેઓની દયા 'વિચરે હૃદય પ્રયોગ' ની
 જેવી હતી. તેઓ અત્યંત મિતભાષી (વાચંધમ) દત્તા.
 તેઓએ પોતાના અસ્થિમાં સ્થાપ્યાત આર્મને જ અવ-
 હંબો. હતો—અપાધર્મને નામે પણ પોતાની દયા માટે
 તેઓએ એક પણ જારી સખી ન હતી. શરીર, વચન અને
 મન એ ત્રણે તેમના હાથ હતાં—જેમ એક સંતકાંડ, યત્ર
 ઉપર પોતાની મર્યાદાથી શકે છે અને ઉચ્છાન્નુસાર
 સંત્રને ફેરવી શકે છે તેમ વર્ધમાને શરીર, વચન અને
 મન પામે પોતાનું 'ધાર્યું' જ દસાંબું હતું—તેઓ શરીરના
 કોઈ કામમાં અંજવાળ આવે તો અંજવાળતા પણ નહીં.
 શરીર ઉપરના મેલને પણ દૂર કરવાની વૃત્તિ સખતા નહીં.
 આજે અને તેટલી નિર્નિમેષ સખતા અને સંપૂર્ણ નમ-
 કાવ ધારણ કરી તેઓએ લોકદલ્લ સત્તવાનો ઉમ્મ પ્રયત્ન
 રેલ્યો હતો. આ દયાને પદોંચવા માટે તેઓ આશ્ચર્યક
 સધા હતા અને યજ્ઞ લાંબા સમય સુધી તેઓએ આક-
 શમાં આકરી યજ્ઞ, તાપ, જૂખ અને તૃષ્ણ સધા કરી હતી.
 તેઓએ દીક્ષિત મનમાં જ લોક પ્રવાહનું અનુચરણ છોડ્યું
 હતું અને પોતાના અનુયાયિઓને અજ્ઞાનું હતું કે,
 જો લંગમ્મસળં જાં એટલે લોડેવળાને—લોકવાદને—અ-
 નુચરો નહીં—ફનિઆની દેખાદેખી કરશે નહીં' (આચાં
 મોરં પૃ. ૮૪)

રીધંતપસ્વી વર્ધમાન અને જુદ બન્ને સમસામ-
 પિક મહાત્માઓ હતા, બન્ને નિવોળવાદી મહાપુરુષો

હતા અને તે જાનેનું લક્ષ્ય એક જ હતું પાંડુ લક્ષ્ય સાધવાની તે જાનેની પ્રતિષ્ઠા તદ્દન જુદી જુદી હતી-જુદા પ્રથમ માર્ગના ઉપાયક હતા, વર્ધમાન ત્રીજા માર્ગના દિમાવતી હતા. જુદા પોતાની માર્ગ બ્યવસાયમાં લોક-એકને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું હતું, વર્ધમાને લોકને સંરક્ષક મુદ્દાં ઉપર દત્તો. વર્ધમાન રહેણી કરેણીમાં એક જ હતા. તેમને એવો આશય હતો જ નહીં કે, ' હું' કરું' તે જ ખરી અને બીજાનું કરેણું બોલું ' તેઓ આ વાતને અસમ્મત હતા કે, એક જ લક્ષ્યને સાધવાના અનેક સાધનો સહજી શકે છે, એવા સાધનભેદમાં વિશેષને મધ્ય પજા દેવો નથી. તેમના સમયમાં તેમને અનુવાચી વર્મ મોક્ષદાત્રી હતા, પણ તે જાણતા માર્ગો જુદા જુદા હતા. કેઈ મુમુક્ષુ નિરાધારી રહેતા, કેઈ બેઝન પણ કરતા, કેઈ અર્ચક નમ્ર ભાવે રહેતા. કેઈ સુવચ્ચ પણ રહેતા, કેઈ સ્વ.પ્ર.થી હતા. કેઈ વિનયી હતા અને કેઈ ધ્યાની હતા. એમ જાણતાને સ્વચ્ચ કરવાના માર્ગો અનેક હતા, પણ લક્ષ્ય જાણતું એક જ (આત્મસ્વ.સ્વ.) હતું. પ્રતિ પ્રત્યેક ધર્મીની વચનની અને મનની રીતિનિ શિષ્ટશિષ્ટ રીતિથી તે કેઈ પદને અનુકૂળ અને પ્રતિષ્ઠાસ્થાપના માર્ગને અવલમ્બતુ જાણતી પડે કેઈની એક હતું મન્ય ન હતી, એથી જ કેઈન ભગવત પ્રસાદે વળતું પડે. મુમુક્ષુને જેન જેમ વિરોધ બેઝન મનસ્વ તેમ તેમ રીતિરિતિ રીતિ મનસ્વને અવલમ્બતા. કેઈ ઉપર કેઈ જાણતું અવલમ્બિત રીતિ જ ન હતું. તેમના અનુવાચી

વર્મનો આ પ્રયેષ હતો કે, " ઘડ્યાં મંગલમુદિદ્ અર્ધિસા
 સંજ્ઞાનો નવો " અર્થોત્ અર્ધિસા. સંજ્ઞા અને તપરુપ ધર્મ
 ઉત્કૃષ્ટ મંજગ છે. " (દ્યવેદશિકા-પ્રરંજ) આ પ્રયે-
 પમાં ક્યાંય એકદેશીયતાનો મધ પલુ નથી. આટલા
 ઉપરથી વર્ધમાનની ઇવન દસા, તેમનું સમયની પરિ-
 સ્થિતિ અને તેમનું ધ્યેય એ બધું આપણા સમજવામાં
 આવી શકે તેમ છે. હવે આપણે એમનું સામ્રાજ્યકિત્વ
 તેની મૂળ સ્થિતિ અને વર્ધમાનમાં જણાવી વિદ્યુત સ્થિતિ
 સંબંધે વિચારવું શરૂ છે. અહીં આ વિશે વિશેષ ચર્ચામાં
 ઉતરતાં પહેલાં મારે મૂળ સ્થિતિ અને વિદ્યુત વિદ્યનું
 સંબંધમાં આ પ્રમાણે સુચારુ કથાનો છે:—જે ૨૬૫
 સુદૃષ, માર્મના પેરી છે, તેમનું હૃદય અને આધને જેનું
 વ્યવસ્થિત રીતે અન્યથાપણે એકદેશીયમાં આપણું દેશ તે
 રચના એવી મૂળ સ્થિતિની છે અને જે ૨૨૨૨ દેશનું
 હૃદય વરુદ્દ હૃદય કરી માત્ર આધનોની તરફથી પેરુદ્દ
 જણાવે હોય તે, વિદ્યુત સ્થિતિની છે. આ સ્થિતિ પૂરું
 ચર્ચા સુધી મારે આ હૃદય વાચકોએ જાણવું જોઈએ
 રાજવાનુ છે. હવે હું વર્ધમાનના સમયનું સ્વરૂપ કેટલી
 વરુદ્દ આપણે એનું ધ્યાન એનું હૃદય—

આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં જ્યારે જ્યારે પેરુદ્દ
 હવાત હવા, ત્યારે આજની પેરુદ્દ જ્યારે જ્યારે
 આધનો ન હતાં એ કે લખવાનું જ્યારે તે જ્યારે જ્યારે
 પરંતુ તેનો ઉપયોગ વિશેષે જ્યારે જ્યારે જ્યારે
 આજુ હતો. મુમુક્ષુ જ્યારે જ્યારે (જ્યારે) અને

વિરે મેં એક જાસ જુદો નિખપ હખ્યો છે, તેનો કેટલોક જાસ હપયોગી જાગ નીચે ટિપ્પણમાં આપું છું.* હજુ એ વિરે મારો પ્રવાસ ચાલુ છે. અને સમય આવ્યે તે પ્રવાસનું પરિણામ ‘જિનશ્રુત’ના નામે પણ પ્રકટ થશે.

તૈન દર્શન નિત્યાનિત્યવસ્તુવાદનું સમર્થન કરે છે, તેની દૃષ્ટિએ વાસ્તુનું મૂળ કાવચ રહે છે અને તે મૂળના પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અનેક ઘાટો જલદાયા કરે છે. એ પરિવર્તન વ્યવહાર છે અને હપયોગી પણ છે. કિંતુ ‘આ-કાયા મૂર્તરૂપ પારણ કરે અને જઠ ચેતન રૂપે પરિણમે, એવા સર્વથા મિથ્યાવાદનો તૈન દર્શન પ્રબલ વિરોધ કરે છે, એનું કારણ એ છે કે એ સિદ્ધાંતમાં મૂળ પદાર્થ સ્વરૂપથી

* જે જાંમ સહિત અત્યારે વિચનાન છ તે અને પરિવર્તિત પામનું પામનું કષ્ટ કષ્ટ સ્થિતિઓમાંથી પમાર થઈ આપણી પાસે આવેલું છે, તે જાણવ નીચેની દૃષ્ટિત વપરથી જાણી શકાયો:
પરમ ધમજી ઓમદાથીરું વર્તન જ એક મદોપરોચની મરજ સારે તેવું દોવાયી અને તેમના નથા તેમના ધમજોના આત્માર એટલા જથા નિરતિપદાવજ દવા કે જેથી આત્મ-નિર્મલ એવા તેમના આંના કોઈને, મુર તરફથી પ્રાપ્ત થએલા આત્મજ્ઞાનના સંશિભ પરંતુ અંજીર ઉપરેદાત્મક વાક્ય-સમુદાયે લિપિત દેવાની જરા પણ જરૂર હતી નહીં. એટલે તેઓ તે ઉપરેદાત્મક વાક્ય-સમુદાયે પોતાની આત્મજ્ઞાનિ મટે જેવાને તેવા દંડસ્ય રાખવા દવા. અને એ ઉપ-દેશ જદુ જ કુંમાં વાક્યોમાં સમાએલા દોવાયી તે સુત એવા નામે પ્રસિદ્ધ થવા દવા અને એ જ કારણથી અત્યારે હપજન્ય થતા તે સુતોના વિશાલ વિસ્તારનું પણ સુત એવું જ નામ પ્રસિદ્ધ થઈ રહ્યું છે. અર્થાત્ જે સુત શબ્દ, તેમજ પર મદાકથોના તમયે પોતાની (‘સુતનાર સુતજ વાણી’) ખરી વ્યુત્પત્તિને અસ્તિત્વ દેતો હતો, તે જ સુત શબ્દ, અત્યારે પોતાની તે વ્યુત્પત્તિને કોરે મળી.

જા શ્રુત થવા બાધ છે. આ ઉપરથી આપણે એમ જાણી શકીએ છીએ કે, મૂળ પદાર્થને કાચમ શુષ્કી, મૃદ્યોગાતુ-સ્થાર તેનું પરિવર્તન લેનદર્શનને સંમત છે પણ મૂળ પદાર્થને! સ્વરૂપજ્ઞતા તો સર્વસ્થ અસદ્ય અને અનિષ્ટ છે. લેનદર્શનને આ સિદ્ધાંત તત્ત્વવાદ તેમ આચાર્યવાદમાં સર્વ-વ્યાપી દોવાથી તેનું બીજું નામ ‘અનેકાંત દર્શન’ પડ્યું છે. તેને આ સિદ્ધાંત પ્રકૃતિના બધારણને અનુસરતો છે. પ્રકૃતિની એવી ક્ષમતા છે કે, મૃદ્યોગવચે વજન જેવો ધનમાં ધન અને શુદ્ધતમ પદાર્થ પણ નરમ વેશ જેવો ધર્મ જાય છે અને નરમ રૂબ જેવો પ્રવાહી પદાર્થ વજન જેવો ધન અને દૃઢોર બને છે.—આ દલીલત વ્યવહાર છે, અનુભવ પ્રતીત છે અને પ્રયોગશાળા જેનારને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે તે પછી વર્ધમાનના સમયના ઉપદેશો, આચાર્ય, વિચાર્ય, કે તત્ત્વવાદ પરિવર્તિત થાય એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી.

આગમના શાંત્રીને અનુક્રમે પાતાની જુલિયા સંસ્કૃતિ પુનઃકારક કવં. આવી રીતે મૂળમાં મૂલ્યે. મનુષ્યેત્તા મુખેલાં દોવા છતાં દેગદિ મનિએ તેનું પુનઃ સાધન કહેવું દોવાથી તે બધાઆગમોના કતાં અંદેવર્ધિ-મનિ સમાપ્તમ્. જા દેવાય છે. ”

ઉપરની દલીલથી સમજી રહ્યો કે અનુપોએ મુખેલાં મુખે (અમો) ઉપર દેવા દેવા: મુખે પ્રસન્ન છે. જે સાદિત્ય ઉપર કારક તરથી જા અગે: જુલુ પ્રદોષ થાય તે સર્વિત્ય, પરંપરામાં એક મરખું ■ દત્તી આવે, એ વાત મારી કલ્પનામાં તે: બધે એમની નથી આવતી કિંતુ જે અંગ સર્વિત્ય અત્યારે વિદ્યમાન છે તે દુષ્કારના શીત્ત પ્રદારને ધારિ—દત્ત, રદિ, સ્વર્ધ અને સ્વાચ્છંદનાં અસલ જાળમેથી જાળમએલો રિવિનિયા આપણી પાસે દયાની ધરાવે .

વર્તમાન સમયે વર્ધમાનની જેવાં શરીરો, વૃત્તિઓ,
 ધર્મો, વેશવેશ કે મનુષ્યો, જોમાંનું કશું સિધ્ધર-રે
 રશું નથી, તેમ પરપરાએ જોડાકારે આહુતું આબુ
 જોડાનું જ નદિ પણ તેમાં જોડવો બધો દેરદાર થઈ
 છે કે, વર્ધમાનના સમયનો કોઈ સુત્રિયકુંડનો રો
 આજે આવીને પોતાનું ગામ જુએ તો તે તુરત તો
 ત સમજી શકે કે, તે આ જ સુત્રિયકુંડ છે જેમાં
 રોનો દનો. રત્નવિવસની પડે આ પરિવર્તનક્રમ ન
 અનિવાર્ય છે તેટલેજ વુપયોગી છે. આ પરિવર્તનની
 શરૂ ન દોન ને આપણી જેવા નિમ્ન નથી રૂચિ
 મનુષ્યોને આ મહાકાળો જોવા કે કેમ આ
 પ્રશ્ન છે

આ ક્ષણે વચકો અને જરૂર પૂછી કે, જો આ
 વિવર્તનક્રમ વરજી પાડેને અર્થમાં લાગુ પડે તે તો
 નદિત્વને પણ લાગુ પડે તેમાં તેનો વિચાર શાનો
 વળી તે વિચારી હતી શાની ?

મ. કે નમસ્કારપૂર્વક જણાવજી કે, આ પરિવર્તન
 જે આજ છે, તેનાથી આ પરિવર્તન નામ વળી થઈ
 વીજી વિચાર દરમિયાન ઉચ્ચત્તર કાળે વિવિધ ૧૨૬
 કાળે વિવિધ રીતે દેવ ને અન્ય તેને પાછી તે
 નામકાળે લેદરકાળે મુકાલે કે વિવિધકાળે વિવિધ
 રીતે અને તે કાળે તેના અવરોધે પુરુષોના રીતરીત
 મુખ દેવ દરિયા અવરોધી તે પરિવર્તનનું નામ
 વિવિધ વિવિધ રીતે છે. અને અનિવર્તન આપણ

દાર લેનારના શરીરમાં જે શ્રીકાથ આવે છે, શરીર કુદી
 વધે છે વા શરીર ઉપર જે શ્રેષ્ઠ ચરે છે તેનું નામ
 શારીરિક વિકાર કહેવાય છે—જે વિકાસ અને વિકાર બન્ને
 પરિવર્તનની દૃષ્ટિએ તો મરણ છે પણ તેમાંનું જોડ, અ-
 પણને વિશેષ ઇષ્ટ છે અને બીજું, તદ્દન અનિષ્ટ છે. તે જ
 પ્રકારે જે સાહિત્યની રચના શેઠીને પરિચિદ્ધ પ્રમાણે
 ફરવામાં આવતી હોય વા અપૂર્ણ રચના શેઠીને સમય
 અને સંયોગાનુસારે વધારી ઘટાડી પુષ્ટ બનાવવામાં આવ-
 તી હોય તે પરિવર્તન સાહિત્યવિકાસની દોટિનું છે, પરંતુ
 જે રચના શેઠીને સ્વાસ્થ્ય દુરાગ્રહ, મૂલત્ય કે કોઈપણ
 વિગેરે અપચતના—કુપચતના—સંમર્મથી શીલી કરવામાં આવી
 હોય, શોષિત કરવામાં આવી હોય અને ટાલની પેઠે કુ-
 ટાવી દેવામાં આવી હોય તે પરિવર્તનને ‘સાહિત્ય-વિ-
 કાર’ ની સંજ્ઞા બરાબર ઘટતી આવે છે. આ બે પરિ-
 વર્તનમાં પ્રથમનું આપણું દિનકર અને દત્ત્યાણકર છે,
 બીજું આપણું અદિનકર અને અમંગલકર છે.

કોઈ દેશ, સમાજ કે ધર્મ બે પ્રતિ કે પ્રચલ પા-
 ત્ર્યે હોય તે પ્રથમ પરિવર્તનથી જ અને કોઈ દેશ, સમાજ
 કે ધર્મ બે અધઘાત કે દાસ પાત્ર્યે હોય તો આ બીજા
 પરિવર્તનથી જ. વર્તમાન ભારત, એની પ્રજા અને તેને
 ધર્મ જે અપદ્ધા અનુસરે છે તે સર્વથા આજાર લીલા
 પરિવર્તનને જ છે. કોઈ પણ ધર્મ દહરને પેવતો નથી,
 પ્રજાના વિકાસને અટકાવતો નથી, પ્રજાનાં વિકાસકર વ્ય-
 વહારે બંધાસેમાં દુરાગ્રહોપ કરતો નથી છતાં

છે. જો કે નિર્દોષ સત્ય પ્રિયાચ જેવું બીહામલું હાથે
 છે. તો પણ પરમ શાંતિ તો તેમાં જ રહેલી છે. વિકાસની
 પરાકાષ્ટાએ પહોંચનાર મનુષ્યમાત્રે જો દિ તે દિ તેને જ
 ખોળે શોધવાનો છે. જો અનિર્વચનીય અને અજેવ દોષાથી
 દોષથી નિર્દોષ રીતે કહેવાયું નથી, ગવાયું નથી પણ
 શોધ્યું છે બધાએ. ચતંમાનમાં જોને દોષ કદી મટે તેમ
 નથી, ભવિષ્યમાં પણ તે કહેવાય તેવું નથી. મનુષ્ય જન્મ-
 થી જ દૃષ્ટિમ સત્યોને અંધારી છે તેથી જોની પાસે નિર્દોષ
 સત્યનો સીધો ઉપદેશ થી રીતે દેવાય ! જો જ એક કારણથી
 માનવની અવનતિની આશંકાથી-આજ અનંતકાળથી
 તે, છુપું જ રહ્યું છે અને હવે પછી પણ તે હમેશાને
 માટે છુપું રહેવાનું છે. પરંતુ તે જ સર્વનું શિવ અને
 અંતિમ હક્ય દોષાથી સર્વ દોષ ભવ્યા અભવ્યા તેની
 જ ઉપાસના કરી રહ્યા છે—ગ્રાંમારિક વ્યવહારમાં નિયુ-
 ક્તવા મેગવવા માટે જેમ શરૂઆતમાં દૃષ્ટિમ સાધ્યોને
 અને દૃષ્ટિમ વ્યવહારોને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેમ
 જો પરમ સત્યને મેગવવા માટે પણ દૃષ્ટિમ સત્ય અને
 કલ્પિત વ્યવહારોની યોજના હલજોલી છે. જો કલ્પિત
 સત્યો વા સુખ્યસત્યો અને કલ્પિત વ્યવહારોને હું હંદ પરિ-
 વર્તનની દોષિમાં મુકું છું—તે દૃષ્ટિમ સત્યો અને વ્યવ-
 હારોમાં સમવને અનુસારે, સમાજને અનુસારે અને પરિ-
 સિથિને અનુસારે અનેક પરિવર્તનો થઈ ચૂક્યાં છે,
 થયાં કરે છે, અને થવાં કરશે. પરંતુ બ્યારે તે પરિવર્ત-
 નોની સમજમાં ઉપદેશકો કે ઉપાસકો ભૂલ કરે છે, અગત્ય
 કરે છે, ભેદુકથી ચલાવે છે અને યેજાને સિદ્ધિ લાગ

સ્થાપિત કરવા સાથે તમાકુની દેવગિરિયા પણ વર્ધવવા
લાગ્યો. તેના પરિણામમાં તેનો શેર તો નાણુદ થયો પણ
તમાકુને શાદવામાં અસહ્યતા બહુઈ. તમાકુને ચિંબદાર
રેલે જ જણાવ્યું કે હવે તમારે તમાકુ ખાવાની શરૂ
નહી, કિંતુ પૌરિક દ્રવ્ય-મલાઈ વિગેરેને-ખાવાની જગત
છે. આ તમાકુના બજારને તે હાંઈ દુષ્ટ નહીં, તેને ખન
તો તમાકુ એ જ મલાઈ અને આવેલો દેખાયો. ઉવટે તમાકુ
વચ્ચે પૂજા કરનાર તે મનુષ્ય તમાકુનો એટલો બધો
ઉપાસક થયો કે બ્યારે જુઓ ત્યારે તેના મુખમલમાં
તમાકુ લશ્મી વિશાળ્યાં જ દેવ, તેનાં હાથનાં ટળીયાં
મુના સાથે તમાકુને ધોળી ધોળીને હાંધ્યાં થયાં, તેના
પરની બીંતો તમાકુના રમણી રંગાઈ મઈ અને ઉવટે તે
ભાઈએ દુષ્ટોમાં દહાડા મળી દેહ ઊઠયો પણ તમાકુ તો
ઉઠી જ નહીં. એ જ રીતે કેટલાંક ઉંદ પરિવર્તનો પણ
તે તમાકુની જેવાં જ છે, એ કે:કેને પરમ સત્ય સાથે
સખીપણું કરવા માટે સદ્ગુણાતમાં તે પરિવર્તનનો આશય
દેશે પરે જ-પરે છે, તેને આશય હીંમત વિના અપરો
જાત્યવિશાસ થઈ શકેનો નથી. અવદારમાં પણ અનુભવાવ
છે કે, કે.કે. રંગમાં પરમેશ્વર થવા માટે સદ્ગુણમાં
મરિપત, બનાવટી વા કોઈનાં જેવાં સાધનેનો સદાસ
પાળ્યો પરે છે-અપણું બધાં દિગ્દશ પેલીવાની અનુભ
શૂદ્ધ અવદાર અને પુરુષ સંજય રીતે છે વાંચદાસમાં
અવરો મરિપત (સદાસ વાહીની) વાંચેથી અપણું
જીવન ધરાવ છે અને એક અદિતીય અદેહિય થવા

પણ બ્યારે આપણે દુહરતની સામે થઈ અંધશ્રદ્ધાનું બની
 બેસીએ છીએ ત્યારે નદિ દેરવેલાં પાનની જેમ આપણામાં
 સેડે વાંચા કરે છે, નદિ દેરવેલાં પોતાની જેમ આપણી
 ગતિ રોકાઈ જાય છે, અને હવે નદિ દેરવેલી રાતલીની
 જેમ આપણે નાથ (દાદ) થયે પણ ચડી જાય છે—

જે રીતે થતાં થતાં પરિણામમાં આપણે 'જાપ તેવા
 બેટાની' હાલતને ખોટી પાડીને જો પુણતન થીવર્ધમાન
 જેવા વરિહાને પણ આપ્યારે અને વિદ્યારે આપણી જેવ
 માનીએ છીએ—જે શું જોઈએ અવિરોધ છે, જોઈ
 રૂચિયો છે ?

આધારણ હોઠદિન તરફ લાચ ન કરતા માત્ર દુષ
 સ્વાર્થી અને હોલુષ બનેલા પ્રજાને બેઠિ પ્રાચીન સાથે
 અનેક યોદ્ધા કરી અને પરિચયિત પ્રમાણે પરિવર્તન...
 બેઠિ પદ્ધતિમા પરિવર્તન ન કરી, વર્તમાન બેઠિ ધર્મને
 આપણા વર્ધમાન અને જુદને સમયે જોયે બીજાનું બન્યો
 હતો કે, બેઠે હોઠવિદ્યાસન સંદાર ખાટે કેઈ પિથાથ
 ન જાઓ દોષ ૧૧ તે સમયે " જા શિવાયુ સર્વમૂર્તાનિ "
 " જાગ્યું જોઈ જાનુજી " હતાં બેઠેને હપરેટના બેઠિ-
 ધર્મ પશુવધ અને નરવધને પણ ધર્મ સ્વીકારી હતો.
 " જાગ્યું જોઈ જાનુજી " ના સિદ્ધાંતને દાદેવના વે-
 રિખતે બેઠે પ્રજાનું શિવાય, બીજાને મનુષ્ય જ ન
 દોષ તેમ જાપા દોષે જાગ્યુંને તેથી બીજાને તેથી
 વચિત રાખ્યા હતા અને " જાગ્યું જોઈ જાનુજી " ના
 નિયમ હવે રચીને બેઠે રચીને તે

માટે આપણે જનાવટી પૃથ્વીના ગોળા તરફ તાક્યા કરવું પડે છે. જનાવટી નદીઓ, જનાવટી સમુદ્રો, જનાવટી પહાડો અને જનાવટી નગરો વિગેરે તરફ સાવધાનતાપૂર્વક જોવાં કરવું પડે છે. જોવાં અનેક ઉદાહરણો સ્પષ્ટ પ્રતીત છે. પરંતુ જ્યારે આપણે પરિપક્વ થયા થઈએ છીએ ત્યારે જોવાં અર્થક્રિયાશૂન્ય કિંમતો પેલિયાને અકળાવજી નથી, ચિત્તવૃત્તિ કેળવાયા પછી કલ્પિત વાતો કરતાં વ્યવહાર વાતો વિદેશ લાજ કરે છે અને જોગેલો પાંદોન કાંઈ નિરતર જ પેતાના મજબામી નકશાઓનો પેકટો રાખી મૂકનાં નથી. જો આપણે જાણવાવાલાથી પરિપક્વ થયા છુંપી ઉપર જાણ્યા પ્રમાણે કાંઈ ફેરફાર ન કરીએ અને જાણકની કિંમતો પેલીયાની સમજને જ મુગ્ધ સદાપૂર્વક વજગી રહીએ તો તેમ થાશે ખરું? જાહેર વિશ્વજી સંસારમાં જોવાં એક પણ મનુષ્ય દેખાવ છે જે પેલાની જાણકતાને જ પૂર્ણપણે જાતવી કરે દેવાં કે તે માનુષ્ય કે જાણકની પ્રત્યેક આમખોજોને પરિશિષ્ટિ પ્રમાણે આપણે ફેરવ્યા કરીએ તો જ આપણું વિજ્ઞાન જાણક વધી ઝડકે છે-જ.મખોજોમાં ફેરફાર કરેલો કે.મ. કાર્ડ જ.પજ. વર્ધિતેનું આપણું અવમાન કરના નથી, ઉલટું તે વર્ધિતેનું દરવ છુંપી પડે-થવા માટે જ જેમ આપણે મુશ્કેલના કિ-દની રહ્યો કરીએ છીએ તેમ આપણી પાસે પડેલો જ.મખોજોની રહ્યો કરવી આવશ્યક છે ફેરફાર તે. પ્રમાણે જોવાં આવે છે કે જેમાં ફેરફાર જ આવડે તેની ન ને ને

પણ જ્યારે આપણે કુદરતની સામે થઈ અધ્યયન કરી જઈએ ત્યારે નહિ દેરવેલાં જાનની જેઠે આપણામાં સુરો વધ્યા હરે છે, નહિ દેરવેલાં જાણની જેઠે આપણી અવિ રોજાઈ જાય છે, અને એવડ નહિ દેરવેલી ચેટલીની જેઠે આપણે નાશ (દાદ) થયો પણ શરૂ થાય છે—

એ રીતે થતાં થતાં પરિણામમાં આપણે ‘આપ તેવા જોવાની’ દેવવતને જોવી પાડીને એ પુણ્યવન શ્રીવર્ધમાન જેવા વરિદાને પણ આપ્યારે અને વિદ્યારે આપણી જેવા માનીએ છીએ—એ શું જોણા અવિરેક છે, જોણી કુસ્થિતિ છે ?

સામાન્ય લોકલિત તરફ જાય ન હરતાં માત્ર દુપરી સ્વાર્થી અને લોકુપ બનેલા જાણણેએ વેદિક પ્રાચીન સ્ત્રીમાં અનેક જોડાણ કરી અને પરિસ્થિતિ પ્રમાણે પરિવર્તનીય વેદિક પદ્ધતિમાં પરિવર્તન ન કરી, વર્તમાન વેદિક ધર્મને આપણા વર્ધમાન અને જુદને સમયે એવે સ્વીકૃત બતાવ્યો હતો કે, જાણે લોકવિદ્યાસના સંહાર માટે ઠાઈ પિશાચ ન આવ્યો હોય । । ! તે સમયે “ મા દિવ્યાન્ સર્વમૂતાનિ ” “ સત્યં વદેન્ નાનૃતમ્ ” હત્યાદિ સ્ત્રીને ઉપરેશતા વેદિક ધર્મ પશુવધ અને નરવધને પણ ધર્મ સ્વીકૃત્યો હતો. “ આન્મવન્ સર્વમૂતેન્ ” ના સિદ્ધાંતને ઉદ્દેશ્યતા વેદિકમતે જાણે જાણણ સિવાય, બીજાઓ મનુષ્ય જ ન હોય તેમ બધા હશે. જાણણેને એંથી બીજાઓને તેથી વચિત શાખ્યા હતા અને “ સત્યં વદેન્ નાનૃતમ્ ” ના નિયમ ઉપર રચાએલા વેદિક છાંને ને અમથા “ ”

સમાજના પગમાં બેડીઓ પહેરાવી હતી, સાચજને ડાંક્યો હતો અને હાથોને જકડ્યા હતા, તેથી જ તે સમયનું સમાજનું મુખ પોપણુવિહીન ચવાથી કૃષ્ણ ગંન્ધુ હતું અને વિનાશની અણી ઉપર આવી-તેની રાહ બેઈ રહ્યું હતું. આ રીતે 'વાદે કુટારા' કરીને તે ગાંધીમાં ઠાઠા પ્રાણજી ગુરુ-ઓએ પણ એવી ભયંકર જૂલ કરી હતી કે, જેને પરિણામે વર્તમાન ભારત, અજ્ઞાનના ચીકણા કીચકમાં ખુંચી ગયું છે અને પારતંત્ર્યની વિષમ યાતના સહી રહ્યું છે-તે બહા પ્રાણજીએ તે સમયના ચોળા સમાજને આમ ચિંધ્યું હતું. કે-અમે કહીએ તે જ સાચું છે, અમારી વાતમાં કોઈને શક લાવવાનો કે પૂછપરછનો અધિકાર નથી, અમારો હેંસકો તે ધંધરી હેસકો છે, અમે ધંધરના પ્રતિનિધિ છીએ-^૧શુદ્રો (ડોકો) તો નીચમાં નીચ હોવાથી તેઓને નગરમાં કે બામમાં રહેવાનો હક નથી, જો તેઓ નિમત્ત કરેલા સમય સિવાય ગ્રામમાં કે નગરમાં આવે તો તેઓનો વધ કરવો એ રાજાની ફરજ છે, તેમ નહિ કરતો રાજા ગર્ભપાતના પાપનો ભાગી બને છે-^૨શુદ્રોને ઘરમા-

૧. શુદ્રાદ્ ગ્રામણ્યાં ષણ્ડાલઃ + + + કસે શરૂરીયુક્તઃ
મઘ્યાન્યપકૃપ્ય વહિરપોહયતિ । ગ્રામાદ્ સદિર્દે સ્વનાતી-
વેનિવસેત્ । મઘ્યાદ્વાત્ પરં ગ્રામે ન વિગત્પયમ્, વિશેષેત્ રાજા
વધ્યઃ, અન્યથા શ્રૂણહત્યામવાન્નોતિઃ-(વિસ્થાનતત્ત્વમ્વદન પૃ. ૪૮)

૨ ન્યાયી કહેવાતા રાજા રામચંદ્રે પોતાના પ્રાણજી ગુરુની આજ્ઞાથી માત્ર અન્યાયી ચવાના અપરાધને લીધે શુદ્રકે રાજાનો શ્રવ લીધો હતો-(જુઓ સીતાનાટક)

રત્ની જાંજલ છે. હું મનુષ્ય તેવાને—પરજાને—
 અમનને—પણ અધિકાર નથી કરીયો અને
 એણે પણ અમારાથી દલિલ છે—પરમના વિધિવિધા-
 નમાં તેઓને જાણપણ કરી સંજનવાન નથી, તેઓએ
 મને કહીએ તેમ જ કરવાનું છે, વેદને અણધારે તેઓ
 દલિલ નથી—અમે જ ઈશ્વરના પુત્રો તેવાથી વેદના વાચક
 છીએ અને કહીએ તે જ છે કેણે સ્વીકારવાનું
 છે—એ કેણે સંજનવાનું છે. હું વધારે શું કહું ?
 જેમ વર્તમાનમાં ક્રોધો, સ્વામ્યો ઉપર બેઠાં કાઢી
 વાપરી છે તેટલો જ કાઢી તે કાઢીને કુતરોએ વાપરી
 દીધી હું ન કરીએ તેજ તે મારી અન્યત્ર પ્રમાણે જેમ
 વાપરું કાણ જ છે—તે વેદિ અમદવાન સુતર કુતરો-
 ને માત્ર વિદ્યા વિદ્યા તથા જ દિગ્દર્શી દીધી અને
 પરમને, તેઓ જમ અપન અન્યથા દેવો—કેણે તેઓ
 અનિર્ણય દેવદિવ કે અનિર્ણય; એ બધું બધું કાલ
 દેવો. વેદિ અવમાં જે દેવદાસ વધુપૂરંદી ઉતરી
 કાળમાં દેવ અને જે વિદિત સુતરો દેવદિવ મને
 ઉતરીયાં દેવ તેજ તેજે કુલસાજ ન કરી કાલ દેવ
 અને ઉપર તે વેદિ અવ, કેટલું બધું કાલ મનુ કે,
 અનિર્ણયમાં દેવદિવેના પ્રમાણ તેને વધુથી વધુ વધુ.
 અવ જ કાલ વિશ્વપરમ છે. એ જમ અવને વિદ-
 દીકરને અને સુતરોએ એ અને મને કોણી કાલ છે. ?
 કરી કરી મને એ જ કહેવાનું છે કે, અનિર્ણયને અને
 દેવદિવને કાલથી અવમાં અનિર્ણય દેવદાસ દેવ અવ
 છે અને દેવદાસ છે. જે સુતરો દેવદિવના છે તે પણ

પરિસ્થિતિના વિરોધી પ્રવાહમાં વહેતા હોવાથી કેટલાકોના આત્માને જકઠવાને માટે દોરણનું કામ સારું છે-હું જોડું છઉં તેમ વર્તમાનમાં વાડ ચીલકાને ચોરે છે, ધારણ કરનાર ધર્મ તેના આગ્રિતને નીચે પટકે છે અને માતાપિતારૂપ ગુરુઓને પોતાનાં બચ્ચાંની હાથવોચ, રોકકળ અને યાતનાઓ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાનો પણ અવકાશ મળતો નથી-તેઓ છવંતજેનો તરફ આંખ મીચામણાં કરી પોતાની વંશ વૃદ્ધિની ચિંતા કરે છે, તેઓ નિર્જીવ યતા જેનોની ઉપેક્ષા કરીને પેલા પાપાણના હગલાઓ માટે સરકાર-દરબારમાં ફરીઆદો મંડાવે છે, તેઓ નિર્ધન અને નિઃસત્ત્વ યતા જેનો તરફ ધ્યાન ન આપી સુંદરમાં સુંદર છોડ અને તોરણના સમવસરણમાં બેસી તેનું જ સમર્થન કર્યો કરે છે, તેઓ નિરુદ્ધમી યતા જેનોની પરવા ન કરી મોટી મોટી યાત્રાઓના યજ્ઞમાં લાખોના હોમ કરાવે છે, સ્ત્રીઓને જેમ વાળ વહાલાં છે તેમ તેઓને સામેમાં ઘણાં પ્રિય લાગે છે, સ્ત્રીઓ જેમ ગીતયેલી છે, તેમ તેઓ ગદુલીયેલા છે, સ્ત્રીઓને જેમ જમાઈ વહાલો લાગે ॥ તેમ તેઓને ચેલાઓ ઘણા પ્રિય લાગે છે. મારે અહીં આ સંબંધે કહેવાનું સ્થાન નથી, તેમ એ વિષે વિશેષ કહી મારા આત્માને કલુષિત કરવાની મારી વૃત્તિ નથી. જલ્દે મારી મૂલ મતી હોય, તો પણ ઉવટમાં એટલું તો જણાવવાનું રોકી શકાતું નથી કે, પૂજ્ય ગુરુઓ બદલાની નીતિને પણ સાચવી શકતા નથી અને તેમ કરતાં શું તેઓને અન્યાયાજિતસોજી ન કહેવાય ? હું તો તેઓને યગે પડીને પ્રાર્થું છું કે, હવે તો તેઓએ કાં તો બદલાની

નિમિત્તે અચર્યને જેટલી બ્યવસ્થા હાવી એકઠી, કાં તે પૂર્વનિર્ણયની જેમ અવકાશ અચર્ય હોય વનવાસી થવું એકઠી પરંતુ અવકાશ દિત્તને બાને તેઓને હાથાં જાતાં જોઈ અને તેઓના પ્રત્યેક બ્યવહારમાં માથું ખરી સરખરી પેટિયીની જેમ તેઓમાં ફાટફૂટ વધારી શકે અને હવે તેઓને વધારે રીઅવલ એકઠી

આ તે પરિવર્તન, હંદરપરિવર્તન અને અનિરૂપરિવર્તનની સિધ્ધિ દ્વારા તેમાં વચ્ચે અસપષ્ટપણે તેનાં કારણ પદ્ય જાણી શકાં. પણ હવે મારે એ જ વાતને વિશેષ સ્પષ્ટ કરીને બતાવવી છે અને તેમાં નામવાર નક્કુ-વર્ણ છે કે, વર્તમાન નેતવર્મમાં એવા ક્યાં ક્યાં પરિવર્તન થવા પડ્યાં છે એ હંદરપરિવર્તન અને અનિરૂપરિવર્તનની દેશમાં જાણી શકે છે અને તે જ્યાં મૂળ નેતવર્મની આદ્યે દેશમાં અંજા પડાવે છે તથા તેનાં ઉમેરણે ક્યાં ક્યાં સુધારથી જાણી શકાં છે:-મનુષ્ય બનિ એટલી બધી અપૂર્ણ અને પરત્વર છે કે, પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં તેને નાણાની બ્યવસ્થા કરવી પડે છે-નાણાં વિના બ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી-સરની, બહારની, દેશિક કે પારદેશિક-બધી પ્રવૃત્તિઓમાં મનની ફોરેદને જાણી અપાર નાણાની હાથ દિપર છે. હું જેવે પદ્ય એવે હજુ કે, સમજવા છતાં નાણાની (પરત્વર વરિદ્ધ માનુષી વિરો-ક્ષી) હાથ સિવાય પૂરું જાણેલા પદ્ય અચર્યી શકે નથી-અમરું હજુ કે. અંજાની નાણામાં અજાણે તે પદ્ય અંજાવાનું નહિ, તેમ કરતાં-એક વેદને ગાન

અરિયન પ્રજાવધી કાલી નીલી કાલી, એમનું હવન
 અને અપરણ મારી જેવા કાંઈ બુદ્ધના મનુષ્ય
 માટે અનિર્વચનીય છે. એમના સમયમાં એમના સત્યને
 અનુસરનારા જે નિર્જીવ દેહ તેમાંના દેહદાતા તે એમની
 દૃષ્ટિને મનુષ્ય દેહ અને જે સુસુપ્ત એમની દૃષ્ટિને
 પદોંથી યજ્ઞના સમય ન દેહ તેઓ માટે વર્ષમાનના દેહદાતા
 અતિવાસિઓએ (પારિજાતિક જાતમાં-ચમ્પકદેવે) દેહ-
 દાતા જન્માર્થે જાંબાં દાતાં દુ' પદ્મ' છ' ત્યાં મુખી તે
 નાના મોટા બધા નિર્જીવનું હવન પરમમહાશ્વ જાણી
 હતું, જેને ઈર્ષવર્ષમાને અચરમાં અવધું હતું તે હવન
 ને પદોંથી વગવ. માટે તે સમયના સ્થવિરોએ જે નિવમો
 ધર્યા દેહ, તેમાં ઈર્ષવર્ષમાને સદાયે ત્રણ નાદયિક
 દૃષ્ટિએ રહો દેવ તે તે સ્થાનધિય છે. કાળ અને કુદર-
 તનું એવું નિયમ છે કે, દેહદાતાનું બધાનું નિર્વાજ-
 નું સિદ્ધિ સિધ્ધ રહી યજ્ઞનું નથી એ કે બધારણ માત્ર
 દેહદાતાને પાત્ર હોય છે, તે પછી નિર્વાજનું કીધે તે, જે-
 લાના અગસ્યકૃપથી જઈ ચતુર્નથી સ્થવિરોએ જે બધાવર્ણ
 જાંબાં દાતાં, તે માત્ર નિર્જીવ માટે દાતાં, અમુલ
 (નિર્વિદારી, અને અનપવાદી) સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે:-
 ૧ દેહ સુસુપ્ત એ હવ જતાં મુખી દેહ હવને દેહ
 પ્રકરનું દુઃખ સ્વયં તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ, કશા-
 વધી નહિ અને તેમાં સમ્મતિ પણ આપવી નહિ,
 ૨ દેહ સુસુપ્ત એ હવ જતાં મુખી એનું હેતુ
 નહિ, એવાવતું નહિ અને તેમાં અનુમતિ પણ
 આપવી નહિ.

ગામના હતા તે પણ ત્યાંની હરિજને માટેનું પાત્ર દોષ
તે વિશેષ રીતે મનાવું હતું. નવ રહેવામાં જ વિશેષ
ભય સમાયે હતો. પણ જાત્રા આપુએ નવ રહેવા
હતા. છતાં એએ હજીને છત્રી યાત્રા ન હતા તેએ
આત્ર જોડજ વજા (મણી) ને પાત્ર હરજ હતા.
(પાત્ર સખતું એએ દે, તે સખતું આદ્ય મૂલ્યે
પણ આત્ર^૨ ને જ હપ્તું (એક જેમ અને બીજું પાત્રીય)
પહેરતા હતા. જામ વચ્ચેને ત્રિશક અને દોઢોને વિશેષ
સહવાસ સંવમને પ્રતિકૂળ મનાતો હતો. નવ વાટોને
પાત્રવા તરફ વિશેષ હસ જાણતું હતું (વર્તમાનમાં તે
એએ કોઈ સાધુ કાળેજ હતો જે નવ વાટોને સાવચા
મટે હસ્ય હસ્યો દોષ ।।।) અને વિશેષ બોલવા હરતાં
કુનિયાની પ્રવાનતા એવડું મનાતી હતી તે કુચકુ
સ્થિતિએ પોતાની પ્રતિજ્ઞાએને જતા પણ જાંડી ચલા રેતા
ન હતા અને એ પ્રતિજ્ઞાએને પહોંચી વળવા કોઈ જાતના
જપવાટોને પણ જાણવ હોત ન હતા, કીર્ત્તિમાન, એ
જાતના સમર્થ મનુષ્યોમાંના એક વીર-નર હતા. તેએએ
છપલાં મુખી એ પાત્ર પ્રતિજ્ઞાએને આક્રમ્યુદ રીતે જા-

૧. જૂઓ સમુદાય સ્વ. કપાલકોપક નામ-૯-૧૦
(સર્વિદિ) ૩ ૮૨

૨. મનન્ય ઈર્ગ સોમમુપટેર્ગ, અસંસં વચરિદિ પશ-
વકામિ" અર્થે જાનક આપ હોમમુક (મુનસં ને ૪૫૫)
ત્રિશક વધારે વજા ન જાણવાને ત્રિશક દો છે.
જૂઓ દોષતા હરજે સ્વ ૩ ૩ (સર્વિદિ)

સુવક-વાચકને જાણામણુ દઈં છડં કે, તેઓએ આચારાંગ
સૂત્ર (ગુજરાતી ભાષાંતર) ને અચલી છતિ મુખી મનન-
પૂર્વક વાંચી જવું. ઉપર્યુક્ત આચારો, અચારે વિદ્યમાન
આચારાંગ સૂત્રમાં પણ નોંધાએલા છે. પાઠં છડં
ત્યાં મુખી ત્યાગના પાવંદી આચારોએ જે નોંધના મૂળ
જાગમાં બહુ ઓછે દેરકાર થવા દીધે છે. અંગમૂત્રોમાં
મેં સાધુઓના આચાર સંબંધે પણ વાંચ્યું છે, તેમાં
તો દીક્ષા લેનારાઓ માત્ર જે જ ઉપકરણો (એક પાત્ર
અને બીજું રત્નેદરણ) રાખતા જણાયા-વર્ણવાયા છે. હું
તો માત્ર છડં કે, જે ઉપકરણો હોય વા એકાદ જે બીજાં
વધારે હોય, તેમાં કાંઈ વિશેષ વિચારવાનું નથી, કારણ
કે, તે ઉપકરણોનો ઉપયોગ ફક્ત ઓપધોની પેઠે
થતો હતો અને નિરૂપકરણ રહેવા માટે જ એની જરૂર
જણાતી હતી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શીવર્ધમાન તેના અનુ-
યાયિ સ્થવિરો અને તેનું પ્રવચન—એ બધાંની એક સ-
રખી અનામદી અને સ્વાદ્વાદમથી સિધ્ધિ હોવા છતાં
વર્તમાનમાં વર્ધમાનના શાસનમાં એક પણ નમ્રતાને જ
પેચે છે. કેાંઈ મુમુક્ષુથી પ્રારંભમાં નમ્રતા ન સહી ચક્રાતી
હોય તો તેની મુનિતાનો નિષેધ કરે છે. મારા ભેલા
પ્રમાણે તેમના સાહિત્યમાં (દિગંબર ગ્રંથોમાં) આદાન
સમિતિ અને પારિણયનિકાસમિતિની વિહિનતા હોવા
છતાં પણ તેઓ કારણિક વસ્ત્રપાત્રવાદનો એવો કડક
નિષેધ કરે છે કે, જેને પરિણામે તેને વર્તમાનમાં

મૂર્તિને નામે વિદેશી ન્યાયાલયોમાં જઈને સમાજની
લાખોની સંપત્તિ ઉપર પાછી દેરવી રહ્યા છે. તે સંપ્રદાય
કંદોરાવાળી મૂર્તિને જ પચક કરે છે—મોક્ષનું કારણ
માને છે. વીતગત—અંધ્યાત્મી-દૃષ્ટિરની પ્રતિમાને એક
બાજક ઉપર જેમ ઘરેણાં લાદે તેમ ચણગારી તેની શો-
ભામાં વધારા થયો સમજે છે અને વર્ધમાન વા ઈતર
જિનની મૂર્તિને વિદેશી પેપરક (બદીદ, કોલર, ઘડી-
આજ વિગેરે) પહેરાવી તેનું સમકલ જેટલું શોભવું પણ
નહી કરી નાખી ઉલટભવાં જન્મનો લાહો લીધે જાય છે.
આ સમાજના દુહાગુરુઓએ પેલાને પચક પડેલા વસ્ત્ર-
પાત્રવાદના સમર્થન માટે પૂર્વના મહાપુરુષોને પણ
મીરકારી બતાવ્યા છે અને વર્ધમાન મહાપ્રમદની
નમના ન દેખાય તેવો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. જગી એ
વિષયના જનક સમી લખી વસ્ત્રપાત્રવાદનેજ સમજક
કરવાને તેઓ મથી રહ્યા છે. તેઓને માટે આપવાદિક
મત્તજેદો વસ્ત્રપાત્રવાદનો માર્ગ વર્ધમાનમાં અત્યંતિક
માર્ગ એવો થઈ ગયો છે. તેઓ ત્યાં સુધીનું પણ માટે
છે કે, જમે તેવા જગત્ત્વ જગત્ત્વમાં, જમે તેથી જીવલુ તુલમાં
કે જમે તે પર્વતના દુર્ગમ શિખર ઉપર જારના જાવનાં
દેવજ્ઞાન પામેલા પુરુષ વા જીને જીની ઈશ્વ માટે
શાશ્વત રેવ (૧) વસ્ત્ર પહેરાવે છે : : : અને ' વસ્ત્ર વિન્ય

૧ - કુર્મી પુર નામના સદ્ગુરુ દેવગી વસા પછી વિચરે છે
૧, જે નું જાણિય છે તે પુરુષના વિશેષને લેવે જતાં
સામાજીય રાજ્ય ર.૨. " ૧૨૫ " ૧૪ દોરેલને કહે જુનું "

કરે છે-કરવે છે, પરંતુ તેમનાં ચંતાનો વિદ્યાવિહીન યતાં
 નથી છે, તેમનું સાદિત્ય બંધારોમાં બધે જાસે એટલું
 જાય છે-જ્ઞાનના પૂલરી (પૂલ-ઝરિ) તે પણ જ્ઞાન
 બંધારો ઉપર ખંભાલી તાળાં મારી તેને પેલાનું કૈલી
 બનાવી દીધું છે. જ્ઞાન માટે પ્રાણવ-સપ્રાણવમાં જેમ
 વેદોનો ઈન્દ્રો પ્રાણજોએ જ રાખ્યો ॥ તેમ આ પશુના
 આધુઓ (પડી બલે, તે ખાસ જેવા શૂદ્રરથો પાસે બલે-
 લા દોષ) કહે છે કે, સૂત્રો વાંચવાને દક્ષ તો અમારો
 જ છે-ધાવકોનો નથી. તેમની ધાર્મિક સંપત્તિમાં પરમ
 નિર્મલતા, આદર્શ આવકતા, ઉચ્ચ ઇવન, અનાગ્રહી
 ઇવન, પરમ અદિસકતા, પ્રામાણિકપણું, માગોનુસારિતા-
 એ બધાંને બાલે વિલાસી સાધુતા, નામની આવકતા,
 ચેલાઓની કૃદિ, પુસ્તકોની મમતા, અયુજા પદવીઓનો
 મિથ્યા આદંબર, સુણી અને શુભ વસ્ત્ર ઇપ્પોટુતા, મોટાં
 મોટાં દેવલયો, અધિક અને પરમ વપસરી વીધંકરોનાં
 લાખોનાં પદોનાં તથા અદિનાયનો સવાલયો સુકુદ છે.
 મને ખાસ સમાજની અવી કોઈ સ્થિતિ ચિતરતાં પાડું
 લાગી આવે છે. હું માનું છું તેમ જેઓ પેલાના વડિ-
 હોનાં વચનેનો અનુકૂળતા પ્રમાણે ઉપરોક્ત કરવા જાય
 છે તેઓની આવી પણ વધારે કોઈ સ્થિતિ થાય એ
 શક્ય છે—મુશકલ છે. આ સ્વેતાંજર પદ્મમાં વળી એક
 પંથ છે, જેનું નામ ‘સ્થાનકવાસી’ છે. આ સપ્રાણવ
 મૂર્તિવાદને સ્વીકારતો નથી જ. તેના આધુઓમાં સ્વાંધ
 સ્વાંધ ત્યાગની જાવના દેખાય છે, પણ દવે દો તેઓનું
 પણ હાથ દોખીત થયા ઉપર ચપું જણાય છે. ખાસ ..

પ્રમાણે મૂર્તિવાદને સર્વથા અવિધેય ઠરાવવો તે પણ અનુચિત છે, તેમ કરવાથી ઘણાનું કલ્યાણ માર્યું જાય છે. થયું ' કરે તે લોગવે અને વાવે તેવું' લેણું. " મને તો બધા કરતાં વિશેષ વાત એ લાગે છે કે, આ ત્રણે પક્ષ-વાળાઓએ પોતપોતાનાં અનુકૂળ મંતવ્યો લઈ જૂઠાં જૂઠાં ઠરાવ્યાં, પણ તે બધાંને તે ત્રણે જણાઓએ વર્ધમાનને નામે ચકાવવાનું જે સાહસ કર્યું છે તેને હું બયંકર પાપ—અપરાધ—અન્યાય—માનું છઉં અને તે કરતાં તેઓએ ગોઠવેલા પોતપોતાના મંતવ્યનું એકાંત સમર્થન અને પરસ્પર ઈતરનો તિરકાર. તેને મહાભીષણ પાપ માનું છઉં અને આ જ બાબતને હું તમસ્તરણની બહેન ગણું છઉં.

હવે વાંચકોને પ્રશ્ન થશે કે, આમ રજમાંથી ગજ થવાનું શું કારણ ? તલમાંથી તાલ થવાનો શો હેતુ ? તેના જવાબમાં મારે અત્યંત નમ્રતા પૂર્વક જણાવવું પડે છે કે, તે બધાનો હેતુ—

' જૈન સાહિત્યમાં થએલો વિકાર ' છે. સાહિત્યમાં સમયે સમયે પરિવર્તન થવું સ્વાભાવિક છે, પણ જે પરિવર્તન અનિષ્ટ આકારમાં થાય છે તેનું પરિણામ સમાજના હિતને બદલે નાશમાં આવે છે.

શરીરમાં સોજો થકો એ એક ભીષણ વ્યાધિ છે. તેમ સાહિત્ય ઉપર ચડેલો એકાંતતાનો અને અતૂટતાનો (સ્વાચ્છન્દનો) સોજો પણ તેવો અને તેટલો જ બયંકર છે. સાહિત્યના આ સોજને ઉતારવા માટે જો કેઈ સમજાણુ ઉપાય હોય તો તે તેનો તથ્ય ઇતિહાસ છે. અહીં

મારે વાચકો સમજા સ્પષ્ટિત્વને લગતી બધી ઐતિહાસિક સ્થિતિને કહેવાનું સ્થાન નથી, તો પણ મારા જાનવારો કે દેહલોક મુદાઓ છે તેનું મારે પુષ્કળરૂપે વિચારવાર વિવેચન કરવાનું છે. તે મુદાઓને ક્રમ મિત્તે આ રીતે ગ્રહણીય છે:—૧ મ્હેતાંબર-દિન'મરવાદ. ૨ ચૈત્યવાદ કે દેવદ્રવ્યવાદ અને ૪ અગમવાદ. હું ધારું છું ત્યાં મુખી તો આ વ્યાર મુદાઓમાંજ મારું આનું બ.રજુ પુરું થાય છે.

૧ હા મુદામાં મારે મ્હેતાંબર દિન'બરોન્યા ઇતિહાસને પ્રકાશિત કરવાનો છે. તેમાં તે બન્ને મતોન્યા મૂળ કારણ સંબંધ વિશેષ હિદાપેદપૂર્વક વિચાર કરવાનો છે. અને સાથે જો પણ વિચારવાનું છે કે અંગ-સૂત્રોમાં જો વિરોધ શું શું જણાવ્યું છે તથા મ્હેતાંબર દિન'બરોન્યા લક્ષ પાયા પછી ટોનશાસન કેવી કેવી ખરાબી વચ્ચે પચાર થયું છે, જો દલીલત પણ સમજાવવાની છે.

૨ જા મુદામાં મારે ચૈત્યવાદને સ્વર્થવાનો છે, તેમાં મુખ્યપણે અનેક પ્રમાણે સાથે ચૈત્યશબ્દનો મૂળ અર્થ સમજાવવાનો છે અને જો પણ બતાવવાનું છે કે અંગ-સૂત્રોમાં ચૈત્ય શબ્દ ક્યાં ક્યાં દેવા દેવા અર્થમાં વપરાયો છે તથા ચૈત્યની ઉપયોગિતા અને તેનો મૂર્તિપૂજના ઇતિહાસ સાથેનો સંબંધ પણ સ્પષ્ટ કરવાનો છે. વળી આ બીજા મુદામાં મૂર્તિપૂજની આવશ્યકતા જણાવ્યા પછી મૂર્તિ કેવી દોવી જોઈએ? તેને ક્યાં રાખવી જોઈએ? તે નજ દોવી જોઈએ કે કદોશવાળી દોવી જોઈએ? "

મૂર્તિવિષયકે અનેક પ્રશ્નો તે પણ પ્રમાણપૂર્વક રચુદ કરવાના છે.

૩ જા મુદ્દામાં દેવદ્રવ્ય સંબંધે વિચારવાનું છે. તે કલ્પિત છે કે અદ્વિંસા વિજેરેની પેઠે અપરિવર્તનીય તત્વ છે ? અંગસૂત્રોમાં તેનું વિધાન વા ઉદ્દેશ્ય છે કે નહીં ? તેની શરુઆત ક્યારથી થઈ ? કોણે કરી ? શા માટે કરી ? એ વિષે વિગતવાર વિચાર કર્યા પછી દેવદ્રવ્યની વર્તમાન સ્થિતિ અને ઉત્પત્તિ સંબંધે પણ યથામતિ જણાવવાનું છે. વચ્ચે વચ્ચે દેવદ્રવ્યને લગતી કેટલીક કથાઓની શાસ્ત્રીય અસંગતતા જણાવી નૈનકથાનુયોગ વિષે પણ બે શબ્દ લખવાના છે.

૪ થા મુદ્દામાં એ વાત જણાવવાની છે કે, શું સાધુઓ જ આગમો વાંચી શકે ? વાંચવાનો હક્ક આવકોનો નથી જ ? આગમો વાંચવા માટે વર્તમાનમાં જે ઉપધાનની પ્રથા પ્રચલિત છે તે ક્યારથી શરુ થઈ ? શા માટે શરુ થઈ ? સાધુઓને જ આગમો વાંચવાનો પટ્ટો કોણે લખી આપ્યો છે ? તે વિષે સાધુઓના આચારમુત્રમાં કે અન્ય સ્ત્રોતોમાં શું શું જણામું છે ?

આ પ્રકારે એ ચારે મુદ્દાઓને અનુક્રમપૂર્વક ચર્ચા કરીને ચર્ચાને અંગે આવતો મારો નિર્ણય સમાજને સૂચિત કરવાનો છે,

૧ સ્વેતાંબર-દિગંબરવાદ.

સ્વેતાંબર અને દિગંબર એ બન્ને શબ્દો નૈન સંપ્રદાયના ધર્મલોપાસકોને (આવકોને) તે લાગુ પડી શકતા

આવી કાનુન નથી. જે પણ દેવ તે તેને મારે બીજે
 સાધુ પણ હાથ તાલિયન આદ્ય હાવી થકે છે. તેમ પણ
 દેવ તે જ તેનાં ખરચુ પાછી રીતસર થઈ થકે છે. જે
 સાધુએ વશ-પાત્ર સિવાય પણ નિર્દોષ સંવત્ર પછી થકે
 છે તેએ મારે વશ-પાત્ર રાખવાની કાંઈ રાખતા નથી.
 છે વિશ્વમત્ર ઉ મા ૮ નેકા મુખી તે સાધુએ કારણે જ
 વશ રાખતા, તે પણ માર એક કટિવશ (કાછડી જ)
 અને કટિવશ પણ એ અસાધ્ય પદેશમાં આવતું તે તે
 સાધુ, કુસાધુ બજાવે. આ દલીલને ઓદરિભદ્રમરિએ
 પોતાના સંબિધમકરણમાં આ રીતે બજાવી છે—

“કોશો ન કુણદ જોઈ, સજ્જ પદિવાદ મહામુરણે ।

મોવાદનો ય દિદા વંપદ કટિપદ્યવકગ્રે ” ॥

(સંબિધમકરણ, પૃ. ૧૪.)

પોતાના સમયના કુસાધુએનું સ્વરૂપ કથાવતાં
 ઓદરિભદ્રમરિએ ઉપલી વાચમાં બજાવ્યું ॥ કે,
 “ કહોમ-દુર્મત-(અમણ) લેવ કરતા નથી, પ્રતિમાનું
 વક્ત કરતાં લાગે છે, યરીરનો મેલ ઉખેટ છે, એમ પ-
 દેરને દિ’ટે છે અને કાચું વિના (પ્રયોગન વિના) કટિપદ
 (કટિવશ—કાછડી) ને બાંધે છે.

આ રીતે સાધુએને માર એક કટિવશ રાખવાનું જ
 હા થાય છે. અને તે પણ મને સાદિત્યની સંકેશના થવા
 પછીના પ્રયોગી એટલે કે અવાંચીન પ્રયોગી. આ સંબંધે
 આચારાંગ-કવમાં નીચે પ્રમાણે બજાવ્યું છે—

૧ “ જે મુનિ અવેશ (વશ પદિન) રહે છે તેને
 આવી ચિંતા નથી રહેતી કે, મારાં વશ ફાટી અવાં

“ યૌથી પ્રતિજ્ઞા-મુનિ અથવા અધીશ્વરે દેહી દેવા લાવક વચ્ચે માત્રમાં એટલે કે જે વચ્ચે બીજા દોષ પદ્મ ધમણ, મુઆફર, શંકા કે બીજાની ચહે નદિ તેવાં પોતે માગી તેવાં ના મુદ્દાએ પેલાની એવે આપનાં નિરોધ જણાતાં જલજ કાવાં એ યૌથી પ્રતિજ્ઞા ” (૮૨૪)

તેમજમાં વચ્ચે રાજવાનું કારણ જણાવનાં જણાવું છે કે,—

૩ “ જે સાધુ વચ્ચેરહિત (નજ) હોય તેને એવું થાય કે, હું ઘાસને કે કાંટાને: રપમાં જમી ચકું છું, લાક, લાપ અને લાંચ તથા મજ્જાદોષ કેપદ્રવને સહી ચકું છું, તથા બીજા પદ્મ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીપદો જમી ચકું છું, પરંતુ નજ રહેતાં દબળા-પરીપદ જમી શકતો નથી, તે સાધુએ કટિભષન (કટિભષ વચ્ચે) રાખવું. ”—(૪૩૩)

“ એ દબળા હલી શકતી હોય તો અચેલ (નજ-દિશંભર) ન રહેવું, તેમ રહેતાં તૃપ્તરપમાં, લાક, લાપ, લાંચ, મજ્જા તથા બીજા પદ્મ અનેક પરીપદો આવે તે સહન કરવા. એમ ક્ષોધી અનુપાધિપત્તું (લાવવ) પ્રાપ્ત થાય છે. અને તપ પદ્મ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જેમ જાગવાને કષ્ટ છે તેને ન મમલ જેમજનેતેમ જાપે કેડાએ સમપત્તું બાણતાં રહેવું. ” (૪૩૪)

વળી કેટલાક મુનિઓ એક વચ્ચે અને એક પાત્ર રાખતા વા એ વચ્ચે અને એક પાત્ર રાખતા તે વિરે નીચે પ્રમાણે જણાવું છે.

૪ “ જે સાધુ પાસે પાત્ર ત્યાં જ માત્ર એક જ વચ્ચે હોય

તથા પાણી કે ફળવાં નદિ, એ પાણીનાં કે ફળેલાં દોષ તો
પહેરવાં નદિ, અને આમાન્તરે જતાં તે અત્પવત્રો મુનિએ
તેને સંતોડવાં નદિ. વચ્ચારી મુનિને એ જ આચાર ઇ. ”
—(૮૩૨)

સ્થાનાંત્ર મુત્રમાં પણ વચ્ચારણાનાં એ જ કારણો
દર્શાવ્યાં છે. જેમકે—

૬ “ આ ત્રણ કારણ દોષ તો સાધુએએ ” (વળી) એક
વચ્ચારે કારણ કરવું—લગ્ન, પૂજા અને પરીવહ અધોત જે
સાધુ લગ્નને અને પૂજાને છોડી શક્ય નથી, અને સંકટોને
સહી શકતો નથી, તેણે વચ્ચારે (એક વચ્ચારે) કારણ કરવું.

વચ્ચારણાનાં જે કારણો ઉપર જણાવ્યાં છે, પાત્ર
ચાખવાનાં પણ તેવાં જ કારણો મુત્રપ્રયોગમાં નોંધાએલાં છે.
તે વિષે આચારાંત્ર મુત્રના ‘પાત્રવચ્ચાર’ નામના પ્રકરણમાં નીચે
પ્રમાણે જણાવ્યું છે—

૭ “ મુનિ વા આયોએ અથાથે પાત્ર એહનું દોષ ત્યારે
નુંબી પાત્ર વા માટીનું પાત્ર અથવા એવી જ તરેહનું બીજું
કેઈ પણ પાત્ર હેવું. અને જે મુનિ મુલાન અને મજબૂત
બાંધાને દોષ તેણે માત્ર એક જ પાત્ર ચાખવું, બીજું નદિ.”
—(૮૩૧)

“ ૮ ત્રીજી પ્રવિશ્ઠા—મુનિ અથવા આયો, ગૃહસ્થે વા-
પરેશુ વા ગૃહસ્થના વપરાતા એ ત્રણ પાત્રોમાંનું એક પાત્ર
આપ્યાથી વા પોતાની યેજે ગૃહસ્થે આપતાં પ્રદણ કરે,
એ ત્રીજી પ્રવિશ્ઠા. ”—(૮૩૬)

“ जदेवं भगवता पवेदिते तमेव अमिसमेवामन्वतो सन्व-
चाए समनयेव समभिजाणिवा. ” (३६२)

२ “ अदावरा तथा पटिमा—से भिक्खु वा भिक्खुणी वा,
से जं पुण वन्यं जाणेज्जा । नं जहा—अंतरिज्जगं वा उभरिज्जगं
वा, तरुणारं वन्यं सयं वा णं जाणेज्जा, जाव—परिगहेज्जा ।
तथा पटिमा. ” (८१३)

अदावरा चउन्था पटिमा—से भिक्खु वा भिक्खुणी वा
उम्भियवम्मियं वत्थं जाहेज्जा । जं चउणे वदये समण—
अतिरि—द्विषण—उणीयगा नावर्कस्सनि । तरुणारं उम्भियव-
म्मियं वन्यं सयं वा णं जाणेज्जा, परा ता से देज्जा, पासुरं जाव
परिगहेज्जा । चउन्था पटिमा. ” (८१४)

३. “ जे भिक्खु अचेले पग्गिमुमिते, तस्स णं एवं भवति,
चाएपि अहं तणफासे अदियासित्तए, सोवफासे अदियासित्तए,
तेउफासे अदियासित्तए, देस—मंसगफासे अदियासित्तए, पगयरे,
अन्नयरे विरुवरुवे फासे अदियासित्तए, हिरिपरिच्छादणे च णं
सेचाएपि अदियासित्तए, एवं से कप्पति कट्ठियंएणं पारि-
सए. ” (४३३)

“ अदुवा नत्थ परकप्पंतं भुज्जो अचेले तणफासा कुसंति,
सोवफासा कुसंति, तेउफासा कुसंति, देस—मंसगफासा कुसंति,
पगयरे, अन्नयरे विरुवरुवे फासे अदियासेति । अचेले ग्राह-
विषं आगममाणे, गवं से अभिममन्नागए भवति । जहेतं ३.८-

રંગેડ્ઝા, જો પોય-રત્તાઈ વન્યાઈ ધારેડ્ઝા, પ્રપલિંગમાળે
માવેનરેસુ ઓમવેલિય. પનંત્વલુ વત્તધારિસ્સ સામગિયં" (૮૩૨)

૬. "તૌદિ ટાળેદિ વત્તં ધરેડ્ઝા, તેજહા-દિરિપત્તિનં
દુગુંઝાપનિયં, પરીમદ્વત્તિયં. " (૧૭૧)

૭. "સે ધિવન્નુ વા ધિવન્નુળી વા અધિકંતેડ્ઝા પાયં
પત્તિનય. સે જે પુળ પાયં જાણેડ્ઝા, તેજહા-અલાડપાયં વા,
દારુપાયં વા, મટ્ટિયાપાયં વા, તદ્દપ્પગારં પાયં. જે નિગંયે
તરુળે જાવ પિરસેયયળે, સે પળં પાયં ધારેડ્ઝા, જો ધીયં" (૮૪૧)

૮. "અદાવરા તુચ્ચા પટ્ટિમા-સે ધિવન્નુ વા ધિવન્નુળી
વા સે જે પુળ પાદં જાણેડ્ઝા સંગનિયં વા વેજપેતિયં વા તદ્દ-
પ્પગારં પાયં સયં વા જાવ-પટ્ટિમાદેડ્ઝા. તથા પટ્ટિમા." (૮૪૯)

અદાવરા ચડત્યા પટ્ટિમા-સે ધિવન્નુ વા ધિવન્નુળી વા
રઝિમ્મયધમ્મિયં પાદં જાણેડ્ઝા, જે ચડ્ડળે વહેયં સમળ-માદ્દના
જાવ-ધર્મીમગા ણાવકેલ્લેનિ, તદ્દપ્પગારં પાદં સયં વા જે જાવ
પટ્ટિમાદેડ્ઝા. ચડત્યા પટ્ટિમા. " (૮૫૦)

૯. "કપ્પહ નિગંયાળ વા નિગંયીળ વા તનો તનો
પાયાઈ ધારિચ્છે વા, પરિહરિચ્છે વા, તેજહા-આડપપાદે વા,
દારુપાદે વા, મટ્ટિયાપાદે વા. " (૧૭૦)

એ રીતે શ્રવેતાંબરોના એ પ્રામાણિક શ્રદ્ધામાં મ
તો ક્યાંય એમ લાગતું નથી કે, વસ્ત્ર-પાત્ર માટે જ વિશે
આશ્રય કરાયો હોય, વા તે સિવાય સંયમ નથી જ,
સિવાય મુક્તિ જ નથી, તે સિવાય કલ્યાણ નથી જ, એ
પણ કહેવાયું હોય. તેમાં તો એમ સાફ સાફ જણાવ્યું
કે, જે સાધુઓ વસ્ત્ર-પાત્ર વિના પણ નિર્દોષ સંયમ પા
શકતા હોય, તેઓને માટે તો વસ્ત્ર-પાત્રની જરૂર ન
અને જે સાધુઓ તે વિના સંયમને પાળી શકવા જેટ
સમર્થ ન હોય તેઓ વસ્ત્ર પાત્રને (એક વા બે વસ્ત્ર
અને એકાદ પાત્રને) રાખે તો પણ હરકત નથી-બન્ને
શ્રેય સંયમ છે, ત્યાગ છે અને આત્મશ્રેય છે. વસ્ત્ર-પ
રાખનારે તેના શુભામ બનવાનું નથી અને નમ્મ રહેત
નમ્મતાના શુભામ બનવાનું નથી. તાત્પર્ય એ કે, કોઈ પ
સ્થિતિના દાસ ન બનતાં, કોઈ ભતનો એકાંત દુરાશ્રય
કરતાં જેટલી જરૂરિયાતો (ઉપાધિઓ) ઓછી થાય તે
કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. એ જ પ્રયત્નવાળો માર્ગ
ધર્માને આચરેલો છે અને આર્પશ્રદ્ધામાં નોંધાયેલો

૧૦. “^૧ અંતરંત-^૨ વાલ-^૩ ગુહા-^૪ સેદા-^૫ ઝ્વેસા ગુરુ ^૬ અસ

ગો । સાદારણોવગદાઞ્ચદિકારણા પાયમદ્વનં તુ.” (પૃ૦ ૧૩)

૧. ૫૦ ૬૪-૬૫. ૨. ૫૦ ૧૮૬-૧૮૭. ૩. ૫૦ ૮૧, ૪. ૮૧-૮૨-૮૦. ૫. ૫૦ ૧૧૧. ૬. સ્વાર્નાય. ૭. ૫૦ ૧૩૮, ૧૧૪ સાચાર્ણ સૂત્ર (૧૦ ગ્વર્જીમાર્ગવાહું મૂલ અને માર્ગાંતર) ૧૧૫-૧૧૬. ૮. સ્વાર્નાય. ૭. ૫૦ ૧૩૮.

તે જ પ્રાદેશમાં જન્મે છે, જ્યાંજન્મવાનુ જ છે, અને હાલના
પ્રિયવાને કાંઈ પણ તેમાં જ છે.

હું ખોઈ મું ત્યાં કુપી જા સંબંધે દિવંજન-કાંડેને
દેવ જન્મ્યા હતા. વધારે જન્મવાનો-કહેવાનો.-જવ
કાંડેને નહીં. જુએ જાની હાલ ખા કે, તે
કાંડેમાં જાવું હજુ દેવ-કાવું થઈ. પરંતુ દેવ-પ્રાનો
દેવ તે કહે, પણ તેણે કપલના કહેને પણ જાવું નહીં.
તેનાં પ્રાકૃતપણે પદાર્થના જ થવા દેવ તે કહે, પણ
તેણે પ્રાકૃતને કહેને પણ દાવ હજારે નહીં. દેવ જવ
ખતા પૈ.૧૩ દિવંજન કાંડેમાં પણ એમ કાવું છે, તે જવાની
જા જાવી છે તેમ સંબંધ નિમિત્તે જ વજ-પાવની પણ
જા જાવડે બેઠેલ-એ તે કાંડેમાં તે જાતે વિધાન ન
દેવ તે હું જાવું જ કે, તે તેના કથનની ખાની છે.
જામ્યાથી અને દેવવાર મનુષ્યો માટે છે.૧૧ દિવંજન
જાએ જ છે, એમાં જોઈ જાવી વાજવા સિવાય તેજોનું
નહીં કહે જા તેજો કહાવી કહે-જનતાં કુપી જ્યાંજન્મ-
વાને જાવડે જાવડેને જાવડું જો ખો, પણ જવારે તે
સમતા જ જુમ થવાની નોખત જાવે ત્યારે જાવ તેને
નિધિ રાખવા માટે જોવડની પો વજ-પાવ રાખવાની
મનુષ્ય કેઈ જાજાર-સાદિત્યમાં જાવડી કાઢી નથી.
દિવંજનના વાજવાનિક અને જાવડું વિચેરે કાંડેમાં
જાવડગમિતિ અને પારિણમિકા સમિતિનાં નથી. જો-
વામાં જાવે જ નહીં તે દેવ જાવડું વિચેરન પણ તેમાં
જાવડું જ માટે વજ-પાવ સંબંધે દિવંજનની માન્યતા

કહે છે. તેમાં જા બ પ્રકરણમાં બુદ્ધિર્જનમિતિને (નિરોધકસમિતિને) પણ ઉલ્લેખ છે. ઉપરનો ક્રમસૂચ-
વને ઉપદેશોને હમણે ઉલ્લેખ થાણેપરોક્તોને પણ
નિરોધ કરે ॥ તે તે, યરીયોપારોક્તો-તે પણ એવવવ
વપરણા વજ-પરોક્તો એકાંતિક નિરોધ થી ફીટે કરે ?
વળી વર્ષમાનને નમિ થાણા પ્રવચનમાં, તેમાં પણ નિરોધ
જાણસમગ્રીમાં ભાવ એકાંત સંજયી થાયો નથી. કારણ
કે, તે પ્રવચનનું નામ જ જાણેકાંતિક થઈતું છે. છતાં એ
વર્ષમાનને નમિ થાણા વિષયમાં તેના મુનિમિં જાણી
જાણ સામગ્રીમાં પણ ભાવ એકાંતનો જાણે પાણે દેવ
તે હું તે તે વિષયનો વહિવટ વર્ષમાનનુસારી છે એવું
કહી પણ માની છું નહિ. સ્વીકારી છું નહિ, પણ જાણે
તે એકાંતિકોને દેવ વા દિવંતરોને દેવ જાણુ.

જા ઉપરથી થાણે સમજી રાહો કે, એકાંતિકતા
જાણે દિવંતરતાની બીંટ કેવળ જાણકતા જ થાણા ઉપર
જાણેલી છે. જાણે સંપ્રદાયના કાર્યો થાયોને વજ-પર
ખાટે એક કરોજે જાણેકાંત છે છતાં વર્ષમાનમાં તે વિરો
કે બીજા મદરોજે જાણે છે તેનું મૂલ કારણ જાણે સં-
પ્રદાયના વર્ષના સુરોજોને જાણે વર્ષમાન કુલકુલોને
કુલક, સ્વામ્ય, દેવિય જાણે મુદ્દુદ્દુતોને જાણે, એ
સિવાય બીજું કાંઈ દેવકાંતું નથી-એક તરફ વિદ્યાને
(એને એકાંતિક દિવંતરોને થાય પણ નથી) જાણે સં-
પ્રદાયના કાર્યો થાયોને જાણેકાંત જાણે-વિદ્યાને વાંચ-
વનું કારણમાં જાણે તે તે થાણે જ એક જાણે રાહો

હોવાથી વિવેકી અને સરળ મનુષ્યોએ તો પોતાનો આચાર
 જોયો સુદૃઢ અને અપવાદ વિનાનો રાખવો જોઈએ કે,
 જેથી તેઓની પાછળ ચાલનારો વર્ગ પણ સુદૃઢ અને નિ-
 રપવાદી આચારોને પાળી શકે. આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવા
 છતાં આપણા સાંકળવામાં જોમ આવે ॥ કે, જાણુ અને
 પ્રજા સાધુઓ કરતાં વધુ અને જઠ સાધુઓનો આચાર
 વિશેષ કઠિન અને દુસ્સહ કરવામાં આવ્યો છે:—જાણુ
 પ્રજા સાધુઓ પંચરંગી વસ્ત્રો, રેશમી વસ્ત્રો વા બહુમૂલ્ય
 વસ્ત્રો પહેરી પણ શકે અને વધુ જઠ સાધુઓએ તો યાત્ર્ય-
 તાનુસાર અથિલ (વચ્ચ રહિત વા જોડવચ્ચી કે દિવચ્ચી,
 તે પણ વચ્ચ બાતું, મેલુ, કાટેલું, શૂદરમે વાપરેલું વા
 જેલું મળે તેવું કુપાથી વિનાતું કાચે જ વપરાય) જ
 પહેવું જોઈએ. સમુદાયને ઉદેશીને કારણે જાનપાન જાણુ-
 પ્રજાએ હાથ શકે અને તે જ જાનપાન, વ્યક્તિની રૂઢિએ
 પણ વધુ જઠે માટે દ્વિવિત ગણાય. જાણુપ્રજાએ રાજપિંઠ
 પણ હાથ શકે અને વધુ જઠેથી તો તેને લેવાય જ નહિ.
 તેઓ પ્રતિક્રમણની ક્રિયા માટે હામચારી હોય શકે અને
 વધુજઠેએ તો તે ક્રિયા નિરંતર અને નિયમિત કરવી જો-
 ઈએ. તેઓ યમ્યાવસ્થા ધરતું જાગી શકે અને વધુ જઠેથી
 તેના ધરનો આહાર લેવાય જ નહિ, તથા પિંહાર, જ્યેષ્ઠ
 કનિષ્ઠની વ્યવસ્થા અને વંદનાદિ વ્યવહાર માટે જાણુપ્રજાએ
 નિરંકુશ રહે અને તે જ કાર્યો માટે વધુ જઠેને શુરની
 પરતંત્રતા રાખવી પડે, આમનો નિરંકુશ આચાર જન-
 વંત - પાર્શ્વનાથના જાણુપ્રજા સાધુઓનો છે, અને સાધુશ

જાત દેવા છતાં પણ તે એક સાધુ વા બિહુ, મુદ્દ તરીકે પોતાની પ્રતિષ્ઠા વા પુખ્તતા બળવી શકતો દેવ તે હું નથી ખાસ્તો કે, તેને બીજે ત્યાગી પડેથી તેના આશરણને અનુસરવામાં વધારે નિહાળ કરી શકે. કિલ્લ આશરણને પાળવામાં, લક્ષ્મણને છોડવામાં, શરીરને વશ રાખવામાં અને એવી બીજી પણ અનેક ત્યાગની આગતોમાં માનવ આળી મૂળથી જ દીલો રહેલો બેવાદ છે. એથી તે અર્ધામુખી પોતાની સમવસ્થા સચવાવ તેવા આશરણને, તેવા નિરોધને વા તેવી કિચ્છોને ઇજાતાં એ સમોચિત્ત કરી શકતો દેવ તે તેવા મુદ્દ નિવર્તિ તરફ બદલ વળી બદલ છે અને અર્ધા મુખ્યા રહેવાનું કહેવામાં આવતું દેવ, અધિક રહેવાનો આશર પળાવે દેવ તથા અર્ધા શરીરની પ્રત્યેક સમવસ્થાને શેષવામાં આવતી દેવ તે બાબતે તે, અવશ્યે જ વળે છે, વળતાં છતાં બાબતે જ નિર્નિયમે પાર પડેલો છે—અર્ધ-સૂત્ર-અર્ધમાં હું એક શક્યો છું તેમ વર્ધમાન બેવા સમર્થ પોથી પુરુષની પાસે પણ, નામ યવામાં પર્ધનાયત્ત સંતાનો અવશ્ય છે. તેઓએ વર્ધમાનની પરીક્ષા—માત્ર સ્ત્રી વાદુપરીક્ષા—તેવા કેટલાક પ્રત્યે પૂછવા છે અને અર્ધે તેમની પાસેથી તેનાં અનઅર્થતાં અપાધાને તેઓને અર્ધાં, તેમાં પર્ધનાયત્તની કાઠી બળી ત્યારે જ તેનાએ વર્ધમાનને પણ આકુ' નમાનું છે. સુતેમાં અર્ધાં અર્ધાં વર્ધમાન અને તેમજ નિર્નિયમે અપાધય વળેલો છે ત્યાં બધે કેટલે નિર્નિયમે તેમને પ્રત્યક્ષ રૂપ અને વર્ધન કરી પોતાના વર્ધમાન વા પ્રત્યક્ષની સંસ્કરણ કરેલી છે એવી જ

તેણે પોતાને. ચતુર્થામ વર્ષ મૂકી વક્રગચ્છેનો પંચમામ
માર્ગ સ્વીકારી પોતાનું શ્રેય આપ્યું હતું. આ જ કલુષાત્ત
(1) ગંગિયે વર્ધમાનની પરોક્ષ લીધી હતી અને તે અર્થે
તેણે, તેમને અનેક પરાક્ષ પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા હતા. આ
પ્રભાણે બ્રીહત્ ૬ કાશ્યાપ્યવેશિક પાંચપત્યે વર્ધમાનના સ્થ-

૧ “ તે જ કાલે જ, તે જ સમયે જ યાણિયગામે જામં
નગરે હોત્યા. વશ્નગ્રાં, દુદ્ધપન્થામે ચેટ્ટ, સાર્મા ગર્ગાસંદે,
વરિમા ગિન્નયા, ધમ્મો વરિગ્રાં, વરિમા વરિગયા. તે જ કાલે
જ, તે જ સમયે જ વાસાવધિજ્ઞા ગાંગેયે જામં અજનારે લેણેવ
મમજે ભગવં મહાર્ચારે તેણેવ દવાગચ્છટ, ઉવાગચ્છટના મમજન્મ
ભગવગ્રાં મહાર્ચારમ્મ અદુરમાર્મને દિષા સમર્પે મરત્ત મહાર્ચાર
પર્વે વયાર્મા: ”-

“ તત્કાલિન ચ જી જં (વાસાવધિજ્ઞે) મંગેયે અજનારે મમજં
ભગવં મહાર્ચારં વર્માધિજાણા-મદ્દલ્લુ મદ્દટરિર્મા । દળ જં તે
મંગેયે અજનારં મદ્દજં ભગવં મહાર્ચારં નિસ્સુત્તો આયાદિપ્પયાદિજં
ક્રોટ, વંદટ, જમ્મગટ; ચંદિના, જમ્મમિત્તા एवं વયાર્મા-રન્હામિ
જં મંને । તુદ્ધમે અંતિણ વાઠજ્ઞામાગ્રાં ધમ્માગ્રાં પંચમદ્દલ્લયં,
વર્વં તદા કાન્નાસયંમિયપુલે અજનારે તદેવ યાણિયમ્મં ત્રાવં
મલ્લદુક્કલ્લપીણે । ”

—(મગ્ગવીં ૧૦ પાં ૫૦ ૭૩૮-૭૩૯-૭૮૭)

૨ “ તે જ કાલે જ, તે જ સમયે જ વાસાવધિજ્ઞે કાન્ના-

રથને પાશ્વોપત્તીય કાલાસ્થવેશી અનગારના મુખે વધ-
 માનના નિર્દેશો આમે આમાયિક વિષે થયાં કરાવી છે. તે
 ચર્ચાને ઉઠટે તે પાશ્વોપત્તીય આધુ. એ વાતને કમ્બૂવ કહે
 છે કે, " હે નિર્દેશો ! જેવું તમે આમાયિકત્વું સ્વરૂપ બ-
 તાબું ॥ તેવું એ સાંજબું નથી, તેમ તેવું મને કોઈએ
 કહ્યું નથી " ઇત્યાદિ. એ વિષે ભગવતી શ્ત્રમાં આ પ્રમાણે
 નોંધાએલું છે:—

ક" આ અવસરે પાશ્વોપત્ય કાલાસ્થવેશિક પુત્ર અન-

ક " એત્ય ળં તે (પાસાવચિન્તે) કાન્થામયેસિયપૂતે
 અણગારે સંવૃદ્ધે ધેરે ભગવંતે ચંદ્ર, નર્મસદ; ચંદ્રિના, નર્મસિના
 एवं वयामी-एषमि ळं भंते ! पयानं पुत्र्यं अण्णाजयाए,
 असवणयाए, अषोदियाए, अणभिगमेणं, अदिट्ठाणं, अम्मु-
 याणं, अमुयाणं, अविण्णायाणं, अव्वंगटाणं, अव्वान्छिण्णाणं,
 अणिज्झदाणं, अनुवधारियाणं, एयमहं णो सरहाए, णो पणि-
 इर, णो सोरए; इषाणि भंते ! एषमि ळं पयाणं ज्ञाणणाए,
 सवणयाए, षोदियाए, अभिगमेणं, टिट्ठाणं, मुयाणं, निण्णा-
 याणं, वंगटाणं, वान्छिण्णाणं, णिज्झदाणं उदयान्धियाणं एय-
 महं सरहामि, पत्तियापि, गेषमि, एवमेणं मे जहेयं तुप्पे
 पपह । तए ळं ते येरा भगवंतो कान्थामयैसियपुत्तं अणगां
 एवं वयासी-सरहादि अज्જો !, પત્તિયાદિ અજ્જો !, ગેષેદિ
 અજ્જો ! તે જહેયં અમ્હે વયાપો । તए ळं कान्थामयैमियपुत्तं
 अणगारं, धेरं भगवन्ते चंद्र, नर्मसद; चंद्रिना, नर्मसिना ए

૧. ૧. ધ૧. — એ ધ પામ્યા અર્થોત સામાયિકાદિના સ્વ-
 પર્ણી ન દિનગત થયા, અને તેમને વર્ધમાનના (વક્રવક્ર)
 ધવિરોને વંદન. નમન કરી આ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે ભગ-
 વતો ! તમે જે પદો દેહા છે એના પૂર્વના અભણપણથી,
 પૂર્વે એને નહિ જાણવાથી, એને લગતો બેધિલાભ ન
 જાણવાથી અથવા નાગમાં જાતે વિચાર કરવાની છુદિ ન
 હોવાથી, એના વિજયવાર બોધ ન થએલો હોવાથી, તે
 પદોને મેં જાતે ન જોડેલા હોવાથી, ન સાંભળેલાં હોવાથી,
 પણ મારાં શૂનિમા ન અનતા હોવાથી, તેને મેં વિ-
 શેષિતો ન કર્યો. હે રાખી હુએ ને. વિશેષતા પૂર્વક
 જે વર્ણો તે પદે વિષ્ણુથી અપૂર્યવશત હોવાથી,
 હુએ ન હોઈ મેં ધ ધથી ન કરીને ન ઉદરેલાં
 હોવાથી અને સ્વ ન હોવાથી તે પદે અનવધારિત રહેલાં
 હોવાથી, એ પદે કહેલું ન. અર્થેને મેં મદ્યો ન હતો, તે
 અન. પર મને વિધાન કે કચિ પણ ન હતાં. પરંતુ
 જાણતો ! હુએ મેં અ. પની પાડેથી રો પહોને ભણ્યાં
 સામાન્ય છે અને વરત અવધાર્યું છે તેમાં કરીને મને
 માપે કહેલી હુદિકતના શ્રદ્ધા, વિશ્વ ન અને રૂચિ થયાં ॥
 તે તમે જે અ. કહો છો તે, એ પ્રમાણે છે. આ રીતે

પર્મા-રુદ્ધામિ પં મંતે ! તુમે અંતિષ્ ચાડજ્ઞાપાઓ
 પાઓ પંવનદવ્યદયં મપદિક્કમણં થમ્મં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહ-
 નં ॥ અદામુદં દેવાણુપિયા ! યા પદિચંધં કરેહ" ॥

એક જાનુઆરી સપ્તમ્બરના યુનિની વાળી સાંસની વર્ધમાનના (૧૬૪૬) સ્થવિરોએ તેને કહ્યું કે, હું આશ્ચર્ય ! જે અગે કદીએ હીએ તેમાં જડા કરી, વિશ્વાસ કરી અને રૂચિ રાખે. ત્યાર પછી તે જાનુઆરી કાલસ્યવેશિક યુનિએ, તે સ્થવિરોને એમ કહ્યું કે, હું બગવતો ! મારી એવી વૃત્તિ છે કે, હું મારો સ્વતુષીમ ધર્મ મૂકી, આપના પ્રતિક્રમણમદિત પંચયામ ધર્મને સ્વીકારી વિહર. તેના જવાબમાં તે સ્થવિરોએ વિશેષ ક્રોધજતાથી કહ્યું કે, હું દેવપ્રિય ! મુખ ધાય તેમ કરો અને તેમ કરવામાં લીજ ન કરો.”-

(જમવતીયત્ર, જાનુઆરી, ૫૦ ૧૩૪-૧૩૫)

આ ઉદ્દેશમાં વર્ધમાનના વક્તવ્ય શિષ્યો પાસેથી જાનુઆરી પાશ્વીપત્યે તદન નહિ નાણેકું ભર્યું, નહિ સાંસ-એકું સાંસન્યુ-અને તેમ કરી તેણે પોતાનો પરાપૂર્વથી આશ્ચર્ય આવતો સ્વતુષીમ માર્ગ મૂક્યો અને વક્તવ્યેને પંચયામ સપ્રતિક્રમણ માર્ગ સ્વીકારી પોતાનું ક્ષેત્ર સાંધું. આ હકીકત પણ મારા ઉપરના અવધારણને ટેકો આપતી હોય તેમ મને લાગે છે. આ ઉપરાંત મારું જદલવા સંગ્રામે વર્તમાન અંગ્રામીમાં બીજા પણ પાશ્વીપત્યેને લગના એવા અનેક ઉદ્દેશો મળી આવે છે કે જે મારી માન્યતાના સમર્થનની તરફેણ કરતા હોય એમ મને જણાય છે; આ વિષે હું ‘પાર્શ્વનાથ અને વર્ધમાન’ ના મથાળા નીચે એક જુદો જ સ્થિતિતર નિબંધ લખવાનો છું. અહીં તે તે વિષે વધારે લખવું અશક્યને હોવાથી અને પ્રાપ્ત નિબંધની કાયામાં નકામી વધારે ધાય તેવું હોવાથી તે વિષયને છોડી

કરી પાછો મારી પ્રસ્તુત ચચો ઉપર જ આવું છું. ઉપર
જીવેલી મારી બધી દલીલો આ જોકે વાતને સ્પષ્ટપણે
નિશ્ચિત કરે છે કે, વર્ધમાનના સમયમાં પાશ્વોપાયની વાડી
અમારું ગયા જેવી હતી, તે ઉત્તમ સ્થાનના પવિત્ર પાણીથી
મિંચતી ન હતી, કિંતુ તેને સુખ સીલતાનું કિંપાકના
મ જેવું અપાનમધુર પાણી મળ્યે જતું હતું. વાચકોએ
સાદા માનવુ જોઈએ કે તે સુખેતાંબરતા અને દિગંબરતાના
નિર્વાણ શોધ કરી રહ્યા છું અને મને તો મારા વધામતિ-
જન્ય મનના પટ્ટી પાશ્વોપાયોની સુપરસીલતામાં તે મૂળ
નમાયુ જ નથી. વર્ધમાનની આસપાસનાં પાશ્વોપાયોની
પાશ્વોપાયન મ મને તે મીનમેષ જેવું જણાતું નથી, તેમ
તેઓની સ્મૃતિ અને પ્રામનામાં પણ મારે જરા ધ મત
નહી નથી. મારે મનભેદ જોડો જ છે કે, તેઓ કાંઈ તે
નવન મુજીસ આચરેને લીધે સમુપાસ ન હતા, પણ
કે તે તેને વર્ધમાન નહીં કે તેના નિર્મયો તરફથી
જે કંઈ નવનવન આ.વતુ ત્યારે તેઓ તે બાબતને
જે સમજુ તેને અને કીડ સ્વીકારી લઈ પોતાના વર્ત-
માન થઈને. દેશકે પાવ કરી સુત-શરૂઆતમાં પોતે સ્વી-
કરી મુખશીલતાની સુમ્મતાને સીધે વા બીજા કોઈ દાર-
થી તેને ન વર્ધમાન વા તેના નિર્મયો સાથે જોકે સિત
નાં જેવું વર્તન બેઠે ચલવ્યું હોય, પણ ત્યારે તે બધા
સ્વપન વિડે પ નાનમમા અ.ત્યા ત્યારે સમાગમમાં આવ-
તે તે પ્રત્યેક પાશ્વોપાયે વર્ધમાનનો કટક સ્વયં માર્ગ અનુ-
સરી છે, તે વાત નવામ. અવિહા પાશ્વોપાયોના પ્રત્યેક

ઉદ્દેશને ઉટે ઘણા સરળ અને નિષ્પાલક શબ્દોમાં દંડા
 બેંદી આજ પણ નેવામાં આવે છે. એ શબ્દો જ, તે
 પાંચાંત્યોની જાલુના અને પ્રાણના સાધવા પૂરતા છે,
 પણ તેઓના તે બન્ને જુલોનો, તે મુખશીલ આચારો આગે
 કશેઃ સર્વાંશ દેવ સ્વમ અને તે જાકતું નથી પાંચનાથ
 પછી હીર્ષ-તપાવી વર્ષમાન થયા, એમણે, એમનું જાચરણ
 એટલું બધું કરક અને દુરકદ શબ્દો દત્ત છે. હું ન
 બલતો દોઉં તે તેનું જાચરણ બીજા દેવ પમોચારે
 આચરું દોષ, એવી નોંધ આજ મુખીના હંતદાસમાં તે
 મળી જણાવી નથી.

તેમ પરદેશિઓની, પરદેશી પદ્યોની અને પરદેશી
 રીતજાતોની શુદ્ધામીમાં જડગાંએલી વર્તમાન-ભારત પ્રબલને
 બને તેટલી સાદાઈની જરૂર છે. બને તેટલું સ્વદેશિમય
 બનવાની જરૂર છે અને બને તેટલો જરૂરિયાતોને ઝોલી
 કરી, સુખશીલપણને જતું કરી આદર્શપુરુષ પરમસત્યમૂર્તિ
 મહાત્મા બાંધીને પગલે ચાલવાની જરૂર છે. તેમ તે સમયે
 આજથી લગભગ અઢીદહર ૧૫ પહેલાં-ચુરંગમાં પેલી
 ગળેલા વિદ્યામના પિશાચને કાઢવા માટે, આરામની શુદ્ધા-
 મીને દૂર કરવા માટે અને શુરંગેએ નાખેલા પ્રજા ઉપરના
 બિચ્છને દલદો કરવા માટે આદર્શમાં આદર્શ ત્યાગ, આ-
 ત્મભાવ અને પરમસત્યના સંદેશની જરૂર હતી, તેથી વધે-
 માને પોતાની જરૂરવાનીમાં પણ સંધેરી ઘઈ પોતાના આ-
 ચરણને એટલું બધું કરક કર્યું હતું કે, જે કડમાઈની કલ્પ-
 નાને પણ વર્તમાન માનવ પહોંચી શકતો નથી-એ

કડકાઈના પ્રભાવે તે સમયના ગુરુઓમાં પાછે. ફરીવાર ત્યાગનો સંચાર થયો અને તેઓ નિર્મયના નામને ખરેખર યોજાવવા લાગ્યા. તથા જે નવા નિર્મયો થતા હતા તેઓ તેા અને તેટલું વર્ધમાનનું જ અનુસરણ કરતા હતા. આ રીતે એકવાર ફરી પણ ભારતમાં ત્યાગનો ધર્મ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી ચુક્યો હતો.

ગાડાંનાં પેડાં જેમ ઉંચા નીચાં થયાં કરે છે, પ્રકાશ પછી અંધારું આવ્યા કરે છે, અને નહોતો ઝાયો ફલો કરે છે તેમ ભારતમાં તે સમયની ત્યાગની કળકળાતી જ્યોતિ અમારાગ્યાની કાળરાત્રાના નિમિત્તમાં લીન થઈ ગઈ હતી-જુદાં નહોતી અને પાંડા ભણિ નિમિત્તસરણની મળ્યાએ પોતાનો નમ પ્રકર્યો હતો. 'જન નૈમ્યસનાયકમ' એ ઉક્તિ ભારતની પ્રખ્યાત મરામત હાથ પડતી આવી છે મેના પુરજોસમા હતી દોષ અને વિજયમાત્ર વડવાને માત્ર પાંચ દસ જ પગ ભારી દોષ તેવામાં એ ન્યાયક પદ્ધતિની ખતર સંભળાય તો ભારતની મેના હીવી હીવી કરતા કાગડાઓની પેઠે નાચાં જાય છે અને પોતાના કાચિયવટને હાંધીને કરે છે, તે રીત, ભારતના ધર્મસેવકા કે બીજા કયા વ્યવહારમાં અત્યાર મુખી સરજો હાથ પડેલી છે. વર્ધમાનનું નિર્વાણ થયું એટલે પન્થન્યાય માર્ગના ચક્રવર્તીનું નિરોધન થયું અને એમ થવાથી તેના ત્યાગિ-નિર્મયો નિરોધક જેવા થઈ ગયા. તેા પણ હું માનું છું કે, વર્ધમાનના પ્રત્યક્ષી ત્વર પછીની એ પેઠીએ મુખી વર્ધમાનને કહ્યું ત્યાગ-માર્ગ ઠીક ઠીક ચાલ્યો હતો. એ કે જે મુ

જાગીદોએ તે ત્યાગ-માર્ગને સ્વીકાર્યો હતો તેઓ મારે
 દેવલોક છુટાદ પણ મુકવામાં આવી હતી અને તેઓને
 જાણપ્રાપ્તિના સુબોધનથી પ્રયત્ન રાખવામાં આવ્યા હતા. તે
 પણ મારા ધારવા પ્રમાણે તેઓ આ દેવલોકને સદી યજ્ઞ-
 વાને અદ્વિત્ય નીવડવા હતા અને વર્ષમાન, મુષમા નથા
 જાણ જેવા સમર્થ ત્યાગિની છવામાં તેઓ એવા દખાઈ
 બધા હતા કે, જેમાં ન કરતાં મમે તે રીતે ધ્યાની છુટ લઈને
 પણ વર્ષમાનના આર્મને અનુસરતા હતા. પણ હવે તે
 વર્ષમાન મુષમા કે, જાણ-દેવ પ્રત્યાપી નર માથે ન હો-
 વાથી તેઓએ શીઘ્ર દહી નાખ્યું કે, જિનનો આચાર જિ-
 નના નિર્વાણનો સાથે જ નિર્વાણને પામ્યો છે-જિનની જેવે
 સંયમ પાળવાને બેઠું ગરીબજા કે મનોજા દેવે દયા
 નથી, તેમ હવેદેવિનો આત્મવિકાસ અને પમદાપ્રત્યે
 ત્યાગ-માર્ગ પણ હવે હોવાયો છે. મારે હવે તે વર્ષમા-
 નના સમયે જ છોડે દેવાથી હતી તેમાં પણ અંધારની
 સમજણાનો આવર (૧) વધારે કરવાનો બરત્ન કરવું છે.
 માન ધારવા પ્રમાણે તે આ સંકલ્પે કર્યો જ દેવલોક-
 લતા અને દિગ્બરતાનું બીજ વરદુ છે અને અંધારનિર્વા
 નિર્વાણ પછી એને (જે વર્ષમાને) જ દેવલોક મારે. કંઈ
 હોય એમ મને લાગે છે. આ દેવલોક દેવે નથી નથી
 દેવતા નથી, પરંતુ તે જગતે કર્યો કર્યો કર્યો કર્યો
 આથી દેવ દેવ એક જગતે કર્યો કર્યો કર્યો કર્યો
 અને બીજા પણ દેવલોક કર્યો કર્યો કર્યો કર્યો
 કર્યો છે કે—

સમજતો નથી હું તે માત્ર 'જિનકલ્પ' દોષ થયાને
 પ્રથમથી જણાવી શકું છું, પરંતુ તે પાદ ક્યારેના છે ?
 અને કોને કહેશે છે ? એ વિષે કાંઈ કહી શકતો નથી.
 તે પછી એ પાદને દેવર્ષિગણિના સમય સુધીનો ગણવામાં
 કોઈ બાધ દોષ જોય મને જણાતું નથી અર્થાત્ એ
 પાદનો આશય પરંપરાએ ચાલ્યો આવતો હોય તેને હમને
 મુત્રધરોમાં પછી તેને ગણિયોએ ઉમેર્યો દોષ-સમાજ્યો દોષ-
 તે સંભવતું છે-જન્મસ્વામિના નિર્બોધ પછી જિનકલ્પ
 વિચિત્રતા થયાને જે વગરોપ કરવામાં આવેલો છે અને
 તેની આધારણ કરનારને જિનાશાસ્ત્રના સમજવાની સ્વાર્થ
 એકતરફી અને કંઈકી ધમકીને હરેશે પણ જે પીગાએલો છે
 તેમાં જ મ્હેતાંજરતા અને દિગંબરતાના વિષદશનું બીજ
 સમાજેલું છે અને તે બોજદોષના સમારંભનો (i) પણ તે
 જ સમય છે કે જે સમય જન્મસ્વામિના નિર્બોધનો છે. આ ઉપ-
 રાન એ સમયે એ મુળ નબળાનાં બીજાં પણ અનેક પ્રમાણો
 છે. જેમાંનું એક બોદધરોમાંથી અને બીજું દિગંબરોની
 પદાવલી ઉપરથી હું તારવી શક્યો છું. જુદામોટાચારી
 મુત્રપિટકના 'મલ્લિજનનિઝાય' નામના પ્રથમાં એક એવી

૧. પૂર્વ મં મુનં-પૂર્વે સમયે યગત્વા સર્વેસુ વિદરન્તિ સામગામે,
 તેન મ્હો પન સમયેન નિર્ગંટો નાતપુષો x x x દોનિ, તમ્સ
 * * * મિન્ના નિર્ગંટો દ્વેષિજ્ઞાતા, ષંદનજ્ઞાતા, કલ્પજ્ઞાતા
 વિવાદાપન્ના મધ્યમધ્યં મુમ્મસર્ષાદિ વિતુર્દંતા વિદરંતિ "

અર્થાત્ " મં એવું સાંભળ્યું છે કે, એક સમયે જ

૧૧૧ ધર્મે કે, નિર્મિયાના આચારો ખાટે શું લખવું ? શું
 નખવવું ? ને વિધાન કરવું કે વસ્ત્રધારણના ને વિધાન
 કરવું—એક કહે કે, નખવવું ને વિધાન કરવું ત્યારે જાણે
 કહે કે, વસ્ત્રધારણના ને વિધાન કરવું. આવી વસ્ત્રધાર
 દોષા છતાં પણ દીર્ઘદર્શી સ્વદિશ મુનિએ જાને ત્યારે વર્ણવ્ય
 ઉદાર કેવળિં મણિએ સુગ્રામ તો ક્ષણે નખવવું ને કે
 ક્ષણે વસ્ત્રધારણના ને વિધાન કરવું નથી. પણ વસ્ત્ર
 ધારણ તે જાણે જાણતોને ન્યાય આપ્યો નિ. આધુનાવાચ-
 નાના મુળ પુરુષ જાને વસ્ત્રધારણના મુળ પુરુષ જે જાણે
 મહાત્માએને હું હૃદયપૂર્વક કેદિય-આજિવંદન કરેલું કે,
 તેઓએ તે તે સમયના કોઈ જાણના વાચવચ્ચમાં ન આવી
 જા. આરમ્ભના આચારના સુગ્રામ સાધુઓના આચારોની સાથે
 કરતા માત્ર સાધારણપણે ને મિત્ર જાને મિત્રુલીના આ-
 ચારો અણગમ્યા છે—તેમાં ક્ષણે જિનજીવ કે સચિરજીવ
 તથા ચિત્તાંજર કે દિગંજરનું નામ પણ આવવા ટીપું નથી.
 ધન્ય છે તે જાણમણી મહાપુરુષોને, ધન્ય છે તેઓની મુમુ-
 છુતાને જાને ધન્ય છે તેઓની જનનીને. એએ આચારના
 સુગ્રામ અણગમેલા મિત્રુજા જાને મિત્રુલીઓના આચારોને
 કામદ સિવાય માત્ર એક ને વાર વાંચી જશે, તેઓને,
 મિ' જે વાવ દેવર અણગમેલી છે તેમાં કોઈ કહેવા જેવું
 રહેશે નહિ. ખરી ખારણા છે જાને તે થણે સામે ખરી છે
 કે, આ મહુરી વાચનાના સમયે ને તે સાધુઓમાં ૨૫૬
 રૂપે મે પડ્યા પાવા હતા. ચિત્તાંજરોમાં દિગંજરો વિશે નં
 રંતકથા છે તે, વીરાવ ૬૦૬ માં દિગંજરોની ઉપત્તિ

ઉ. તેા તે દંતકથામાં જણાવેલો અમય અને માતુરીવાચનાને
સમય લગભગ પાસે પાસેનો હોવાથી ઉપર જણાવેલી માસ
દર્શનાને ટેકો મળવાનો સંભવ છે. બચ, હવે એક મગન
એ ૩૧૬ થઈ, તરૂ તારા અને મગ માસ થયા, એક પિતાના
એ પુત્રોએ પોતાનો મજિથાશ વહેંચી લઈ પિતાના ધર્મ
દર્શ્ય એક મોટી ભીન ચણવી શરૂ કરી-બન્ને પુત્રો
વર્ધમાન ઉપર અમત્વ હોવાથી તે બન્નેએ પેત્રપેતાના
શિદ્ધાંતને વર્ધમાનને નામે ચણાવી આચરના આચેશમાં
અનેકાંતમાર્ગ અને અપેક્ષાવાદના વર્ધમાનના મુળ નિયમ
ને તોડી પરસ્પર શબ્દાશબ્દીનું મહાભારત માંડ્યું. એ
એકને બે દિવ (એડિયો) કહ્યો, નિર્દેશ કર્યો; ત્યાં
બીજાએ તેનો જવળ જાદ અને શિશિલ શબ્દોમાં વાળ્યો.
બન્ને પક્ષેએ જાણતાપણ પેત્રપેતાના પક્ષને મળજ કરવા
પેત્રની અનુચિત અને એકાંતિક કલ્પનાને પણ વાંચના
નુમે ચણાવી તે વ્યતનાં શાસ્ત્રો (શ્રોતો) પણ પા
તાજ્યાં અને તેમાં પણ તેઓની જે સ્થિતિ થઈ હતી તે
દુઃખ માગ શબ્દોમાં ન જણાવતા આર્થ થી સિદ્ધસેવના
શબ્દોમાં ટાંકુ મુઃ

“ પ્રાદાન્તેગમનયોરેકાપિયમેગજાનવન્સરયોઃ ।

સ્પાન્ માગ્ધર્મિ શુનોર્પ્રાશોગપિ વાદિનોર્ન સ્પાન્ ॥

—વાદદ્વાવિનિદા—

તેઓ બન્ને બંધુઓ આચેશમાં ને આચેશમાં આવા

અને તેની વૃત્તિઓ સાથે છે કે વજ્રપાત્ર અને નમ્ર । સાથે
 છે. તે બન્ને પક્ષે, બવિધની પ્રજાને પોતપોતાના પદ્મમાં જ
 મુદ્ધિના પદ્મનો દરજાવેજ મળી શકવાની અદ્ભુતી અને
 બાહ્ય વાત પણ ઠી નાથી છે, જેના પરિણામે વર્તમાન
 પ્રજા બરેબર મુદ્ધિને (શાંતિથી મુદ્ધિને) મેળવી રહી
 છે, એવું હું તો પ્રત્યક્ષપણે અનુભવું છું. પાણીમાં તરવાનું
 શીખનાર એક બાલક પણ સમજી શકે છે કે, તરવાની
 કળાનો અભ્યાસ થતાં મુખી તુંબડું કે દોરડું સખવું પડે
 છે, પરંતુ તે અભ્યાસ પૂરો થયા પછી અને તરવામાં પૂરી
 રીતે નિપજતા મેળવ્યા પછી તુંબડું કે દોરડું ભારરૂપ થાય
 છે. પણ જે અભ્યાસી તે કળામાં કશો પાકો છે અને
 અંશયશીલ છે તેને તો પોતાને પૂરો વિશ્વાસ થયા સિવાય
 તુંબડું કે દોરડું સલામતી માટે સખવું પડે છે. આવી
 સરળ અને બાળમુખેય બાબતમાં દોષ એમ કહે કે, નહિ,
 પ્રત્યેક તરનારે નિરંતર દોરડું વા તુંબડું સખવું જ ભેંધએ,
 તે સિવાય તેની મુદ્ધિ નથી. અને બીજો દોષ એમ કહે કે,
 દરેક તરનારે પોતાના આત્મબળ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને જ
 પાંધરો દૂવામાં બૂસકો મારવો ભેંધએ અને દોરડા કે
 તુંબડાને રપર્થ પણ કરવો નહિ. જો રખેને તરવાનાં દોષ
 ઉપકરણનો રપર્થ થઈ ગયો તો તેમાં સારવાટ નથી-આ
 બન્ને મત એવા છે કે, બાળકો પણ તેને હમી દાઢે છે
 તેમ મ્હેતાંમરતા અને દિગંબરનાનો આગ્રહ પણ એવો જ
 મુમુક્ષુઓ માટે હારવપાત્ર છે. હું માનું છું કે, જો તેઓએ
 દોષ બાતનો આગ્રહ ન સખતાં માત્ર મૂત્રમંથિને

જ પોતપોતાનો પણ માંડયો હોત અને લખ્યું
 ‘ બિહુઓએ બને તેટલી જરૂરિયાતો ઓછી તાખ
 ન છૂટકે માત્ર સંયમ નિર્વાહ માટે કાંઈ છૂટ લેવી
 તે ઘણી જ ઓછી લેવી ’ આટલા જ અક્ષરોમાં તે
 પક્ષોનો આશય આવી જાય છે. સઘળું સમાધાન થ
 ળ અને બેમાંથી એકે પણ જરા પણ ખાંટા થતો
 પરંતુ જેઓ આગ્રહને ઘોડે ચડયા હોય તેઓના
 આવી મધ્યસ્થતા કે સજ્જતા ક્યાંથી આવે, જ્યાં હું સાદ
 નોબતો વાગતી હોય ત્યાં અપક્ષતાની તંત્રી કોણ સાં
 તેઓએ પક્ષો-તે પણ અકાદ્ય પક્ષો માંડયા અને
 પ્રજાના આધ્યાત્મિક બળનું એકાનમેકાન થઈ જાય, મા
 બળનું સત્યાનાથ વળી જાય તો પણ ‘ દેહં વ્રાતયે ’
 ‘ કાર્યં સાધયે ’ ની રીતે તેઓએ પોતાનું વિશિષ્ટ બળ
 રસ્તે જ ખર્ચવા માંડ્યું અને જે વાત વર્ધમાને નહ
 કહી, જે વાત વર્ધમાનના પ્રવચનમાં તેના સાંકળનારાએ
 નહોતી ચડાવી તે જ વાતને તેઓએ વર્ધમાનને નામે
 ઠાવી અનેક ગ્રંથો લખવા માંડયા અને સાહિત્યરૂપી આ
 નિરોગી શિશુને, તે વર્ધમાનને નામે ચડાવાતા ઉમેશએ
 ખટાશ પાઈ પાઈને એટલું બધું ચોક્કિત (યજ્ઞેતુ) ક
 રીપું કે, વર્તમાનમાં, તે, તેનો સોએ છે વા વારતા
 રજા છે તે પણ કળી ચક્રું કહણ થઈ પડ્યું છે-એક તર
 આચાર્ય, શ્રીજિનભદ્રજીએ એવો પ્રયોગ કયો કે, ‘ જિ
 ક્ષપ, વિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે ’ એમ શ્રીજિને (૧) કહું દ
 આ જાતના પોટી રીતે જિનને નામે ચડેલા પ્રવાદને અનુ
 સરીને અને તે રીતે આત્મના પાતકને

આચારાંત સુત્રના ટીકાકાર શ્રી શ્રીલાંકમુરિલુએ તે આચાર-
પ્રધાન ક્રમેમાં જ્યાં જ્યાં વક્ષણવારને હમત્રા નિવધા નોં-
ધાયા છે ત્યાં કહે છેકહે એવાં હૃદયેષ કથો મેં છે, 'આ
તે! જિનકલ્પિનેઃ આચાર છે' 'આ સુત્ર જિનકલ્પિને ઉદે-
શીને લખાયું છે' અને 'આ વાત તો જિનકલ્પિને ઘટે
તેમ છે' હું ધારું છું ત્યાં મુખી ટીકાકારના એ હૃદયેષે
તદન મૂળરૂપથી છે. કારણ કે, એ તેમ નમના વિભાગ
વાર જ આચારોનું બંધારણ હોત તો મૂળમાં જ તેવો હૃ-
દયેષ થામો ન નોંધાત મૂળમાં તો માત્ર વિદ્યેષના વિ-
ન્યાના 'ભિક્ષુ' અને 'ભિક્ષુણી' કહેથી જ આચાર
લખવાનો આરંભ થએલો છે. સાથે સાથે અહીં મારે એમ
પણ જણવી રેવું જોઈએ કે, ટીકાકારશ્રી એ જાતનો મૂળ-
રૂપથી અર્થ કરતાં કેટલેક કેમલે તો પોતાના સંપ્રદાયથી
પણ વિરુદ્ધ ગયા છે અને તેમ કરી કેટલેક કેમલે તે
શ્રીકૃષ્ણીનીને અજલિત થયા છે:—આચારાંત સુત્રમાં પૃ ૧૧૩
મેં ૫૫૬ મીં હલમમાં, પૃ ૧૬૦ મેં ૮૨૪ મીં હલમમાં
અને પૃ ૧૬૪ મેં ૮૪૧ મીં હલમમાં એક સરખી
ચીતે ભિક્ષુ અને ભિક્ષુણીના આચારો નોંધાયા છે. છતાં
ટીકાકારશ્રીએ એ હલમોના બાવને જિનકલ્પિએને મારે
ચલાવવાનું આદેશ કરી રૂપરૂપે પોતાના સંપ્રદાયિષિ સિદ્ધા-
તનો બાધ કર્યો છે. કારણ કે, સ્વેત્રાંજર સંપ્રદાયમાં
જિનકલ્પના અધિકારી તરીકે પુરૂષને જ ગણેલો છે,
પણ શ્રીને નથી ગણી તો જે આચાર, એક સરખી

અધી અહીં વિશેષ લખવાનું પ્રયત્ન કરે, પણ મહુ
 બાણ સવાની બીકથી આ જાણતો. અહીંથી જ મહુ
 યતી મૂકવી પડે છે. ઉપરે મહુ એટલું કે એટલું જ
 ન, હું ઉપર લખાવી તથા હું તે જાણું, આ જાણી જા.
 ઉપર આપુએને જ હોતો અને છે. પણ એટલું જાણીને
 સ્થાપદતિમાં પણ તે જાણતો હોતો કે (મહુ જાણીને.)
 તે હાંજિત કરવાની શુક હરી નથી મહુ જે હોતો જાણી.
 હોની એકતામાં જાણી પણ એટલું જાણીને જાણી.
 કહી અને જાણી જાણવાને પ્રયત્ન કરે કે. એટલું જાણી.
 માત્ર એવાંજર દિગંજરના મહુજાણીને જાણીને જાણી.
 તેઓને અને તેઓનાં વર્તમાન હોતો જાણીને જાણીને જાણી.
 એમાં કહેવામાં હોઈ માનતો જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.
 રાજતો હોય એમ જાણતું નથી આ જાણીને જાણીને જાણી.
 ના બીજા મુદ્દામાં વિશેષ જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.
 એટલું તે જાણીવાની જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.
 એ જાણી ઉપર જાણી મુખીમાં જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.
 મુખ્ય દુષ્ટ પાકતાં જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.

૧. એવાંજરો રખાવણે મહુ જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.
 વર્ષે તેઓમાંનો ધણે જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.

૨. વીરાત ૮૮૬ વર્ષે તેઓમાંનો જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.
 નવા મુખધાવની શરૂઆત કરે.

૩. વીરાત ૧૪૬૪ વર્ષે જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.

૪. વિક્રમાત ૧૧૩૬ શો જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણી.

મત શરૂ થયો.

પડતા સમાજને બચાવી દીધો છે અને કિયોદાર ફરી પાછો
 સ્થાપકને આપુવા પ્રબળ પ્રવલ્લ પણ સેન્ધો છે. તેમ કેટ-
 લાકે જોવા પણ મદાપુરો (I) થઈ ગયા II કે જેઓએ
 પડતા સમાજ તરફ હસ્ય ન કરતાં માત્ર પોતાની સ્થાને
 જમાવવાને જ પ્રયત્નો સેન્ધા છે-વિક્રમસંવત્ ૧૩૦૨ માં
 કિયોદારકે જગજ્ઞાંદુરિયા મુખર્ણીજી ગુરભાઈ વિજયમંદ-
 રુરિએ નીચે પ્રમાણેની હાથેપદા ફરી પોતાની સ્થાને
 અધગ બનાવી હતી.

૧. ગીતાર્થે. વસની પેટલીએ રાખી રહે.
૨. " હમેશાં લી દૂધ વિજેરે ખાઈ રહે.
૩. " કપડાં પોઈ રહે.
૪. " ફળ અને શાકે હઈ રહે.
૫. " સાધ્વીએ આવેલો આદાર ગાપરી રહે અને
૬. " આવકોને આવર્જિત કરવા (ખુશી કરવા
 પોતાના પક્ષમાં ધેળવવા) તેઓની સાથે યેચીને પ્રતિ-
 ક્રમણ પણ ફરી રહે. હંત્યારિ-(ધર્મસાગરની ચોષિત પક્ષ-

હું વિજયમંદુરિએ આ નિયોજનાઓ માત્ર ગીતાર્થે માટે
 કરેલી છે એવ પદાવગીના કારણે ઉપરથી સ્પષ્ટપણે જણી જાય
 છે. પરંતુ વર્તમાનમાં તેઓ કેઈ કાંઈ બાબતે જ હશે કે, જો, એ
 પ્રત્યેક હાથેગળની તર્કમિત્ર ન કરેતો હોય અથવા વર્તમાનમાં વર્તેલો
 સાધુ માત્ર ગીતાર્થે દે.વ એ જણ સંભવિત છે-એમ દોષા સિવાય
 પરી પરી બાબતો, બાદલોવા સામ્રિકરો, ન્યાયરિશારો, ઉપદેશ
 ઉપદેશો, મંજીઓ અને પંચ ન્યાયો જાણીઓની પેઠે ભાંધો ઉભાવ-
 (પંચમાય !!!)

જાદો દુઃ દંચું છું કે, ઉપર જણાવેલા પ્રત્યેક મતનો સ્વરૂપર દર્શિદાસ જાણુ, પણ લખતી વખતે મારી પાસે તેટલો સમય, તેમ તેટલી સામગ્રી ન હોવાથી તે જાણતને મારે બીજા પ્રસંગ ઉપર હોદ્દવી પડે છે. મારા નમ્ર મત પ્રમાણે ત્યારે શુદ્ધો ચેત્ત્વવાસી યથા ત્યારે આધુર્યોના પરિત્ર જાંધારણેને ઘણું જ નુકસાન લાગ્યું છે અને તે એટલું જણું છે કે જત્યાર મુખીમાં પણ તેનો પ્રતીકાર થવો તદ્દન અશક્ય થઈ પડ્યો છે—ચેત્ત્વવાસ યથા પછી ધણા મહા-પુરોહિતો તેનો પ્રતીકાર કરવા અનેક અનેક બહીરથ પ્રયત્નો એળ્યા છે, પણ તેઓથી તે ચેત્ત્વવાસની વિષમથી અસરનું સમૂહ ઉન્મૂલન તો થઈ શક્યું નથી, એ એક આપણું દુર્ભાગ્યની જ નિશાની છે. હજી દલીલ કે, આ ચેત્ત્વવાસ-નો વિચારવાર હેવાલ જાણુ, પરંતુ મારે તેને દુકો ડાંચો સિવાય ચાલે તેમ નથી જેઓ ઉત્પાદકથી તે વિરે વિમલ જાણવા હંગામતા હોય તેઓને માત્ર એક સંધપટ્ટક ભેઈ જવાની જાણમણ કદે છું. આ સમયનો હેવાલ આપણાં 'સંશોધ પ્રકરણ' માં (પૃ ૧૬-૧૮) શ્રી દરિભદ્રમુનિ

• શ્રી દરિભદ્રમુનિ પે તે 'જનુ ચેત્ત્વવાસી' સપ્રદાયના દલદા મુજ નેમતામ કેર એટલો દનો કે, તેઓ સદાચારી, સાધા-જ્ઞાથી અને નિર્વિદિત નુસારી હતા અને તે સમયના તેમના સંપ્ર-દાયની રિ તિ તો ઉપર લખ્યા પ્રમાણે વચ્ચે જતી હતી. એ રિતિ વિપરીત સાધવાથી તેમને આ રીતે લખવું પડ્યું છે. એવી જ એમુ દળાવ છે કે, તેઓ દરેક ચેત્ત્વવાસી ન હતા પણ તે સંપ્રદાયના દલદા. વર્તમાન યદિ સંપ્રદાયજન પણ એવું દેખાઈ આવે છે કે,

ને ઉપયોગ કરે છે, જિનમલિ અને યાગા 'ચર
એમાંના કાષ્ટ હોક્ષ એમ કહે છે કે, યાવકોની
સુખ વાતો કહેવી નહિ, તેઓ મુશ્કો કાવી દે છે, નિ
જવારે એ અને જમૂની પણ નામે છે. તેઓ
જેનાં મુગધિવ તથા પુષિવ વસ્ત્રો પહેરે છે, શ્રીએ
કામી અથ છે, સાધ્વીઓએ લાવેલું વાપરે છે, ત
પરમા હોક્ષની જેમ અધર્મથી ધનને સંચય કરે છે
પણ વાર અથ છે, વાંજીવ વિગેરેને વાપરે છે, ઘી,
વિગેરેને જગથે છે, ફળ, ફુલ, અને સચિત પાણીને
ઉપયોગ કરે છે, જમજવારના પ્રયત્ને મિટ અધારને મે
છે, અધાર માટે મુશામલ કરે છે, પૂછતાં છતાં પણ સ
ધર્મને ભલાવવા નથી

૧. વર્તમાનમાં સાધુઓ મેલી સંસ્થાઓ (પ્રાયાગ.એ.) વિને
સ્થાપે છે અને તેના વલિવરના પગ માથાં મારી સંસ્થાઓ
ફાંટા કરી રહ્યા છે તે કો કોને પ્રત્યક્ષ છે. આ રીત સાગાએ
મજાવવા કરતાં જુ બૂટી છે : માવકોને આગમે નહિ વાંચ
દેવની હાજીકર્તુ પૂજા આ દારેખમા સમ.એકું છે ૨. પોતાના
અંગોને સદી કરવાની સલાહ દેવા કહે કરવા નહર કામ
મેલકવા અને છુદ પેને પણ મેલરી કે સંધામાં બાંને લાગ મરે તે
અથે જાણ કરવા દેલ્યાક સત્કુએને (૧) મે પ્રત્યક્ષ એમોવા છે ૩
એઓને સંતાનો ન રળા દેવ એવી કોઓને તે ખાસ મુંડને
દગરે દામે વસ્ત્રોપ નખતો તે કોઈ નહરે જૂએ છે-૧.મઉપ
મદુનીને માઈ છે. ૪ અધારે પણ આ રીત પ્રતિષ્ઠા છે

સવારે સૂઈ જિતતાં જ ખાય છે. વારંવાર ખાય છે, વારંવાર વિગઈઓને ખાય છે. લોચ કરતા નથી. શરીર ઉપરનો મેલ જિતારે છે. કસાધુઓની પ્રતિમા ધરતાં લાગે છે. ઝોડા રાખે છે. અને કારણ સિવાય ૨૫ણ ફેંક ઉપર કપડું વીંટી છે. પોતે જાણે છતાં બીજાઓને આહોચના આપે છે, થોડી ઉપધિનું પણ પડિલેહણ કરતા નથી. વસ્ત્રો, શય્યા, ઝોડા, વાહન, આયુધ અને તાંબા વિગેરેનાં પાત્રો રાખે છે, નાચ છે, તેલ ચોળાવે છે, ચુંગાર સજે છે, અત્તર કુલેહ લગાવે છે. 'અમુક ગામ માટે અને અમુક કુલ માટે એમ અમત્વ કરે છે. 'શ્રીઓનો પ્રસંગ રાખે છે. આવકોને કહે છે કે, 'મૃતકાચ' (કારજ) વખતે જિનપૂજા કરો અને તે મૃતકોનું ધન, જિનદાનમાં આપી દો. પૈસાને માટે 'અંગારિ

૧. પાત્રીતાણા અને અમદાવાદ જેવા સાધુઓના અખાડાવાળા સ્થળમાં આ રીતનો અનુભવ હવે સક્ય જણાય છે. ૨. વર્તમાન ગુરુઓ ? તે આ પ્રતિમાને ધરતા લાજતા નથી, પણ તેઓને કામુકો વિચ્છેદ થયો જ બતાવે છે!!! અને એમ કહી પૂજ્ય શ્રીહરિભદ્ર સ્મરિજીને અપમાનિત કરતા જણાય છે! ૩. વિના કારણે કે ઉપર વસ્ત્ર પોટવાની રીતને અનાચાર કહેવામાં આવ્યો છે તે વર્તમાનમાં પોટલિયા (વસ્ત્રની પોટલો રાખનારા) સાધુઓને હરિ-ભદ્રસ્મરિજી કયા રાખેથી વિભૂષિત કરેત ? ૪. આ રીત અત્યારે ૨૫૪૫ણે ચાલુ છે. ૫. ઉપધાનાદિ તપો (?) જેમાં વિરોધે કરીને સ્ત્રીઓ જ ભાગ લે છે, તે જ્યાં પ્રવતતા હેતુ ત્યાંના પ્રસંગ સાથે આ પ્રસંગને સરખાવે. ૬. વર્તમાનમાં મરણ પાછળ દેરાસરમાં પૂજા (પૂજની સામગ્રી) મેલવાનો, સ્નાત્ર જણાવવાની અને આહાર હેતુ કરવાની જે ધમાધ આજી રહી છે તે ચૈત્યવાસિઓના જ લાંકા છે. ૭. વર્તમાનમાં જ્યારે ભગવતી સુત્ર કે કલ્પસુત્ર વચાવ

મુએને આવકોની સામે વાંચે છે. શાળામાં કે ગૃહિણ ઘરમાં
ખાણાં વિગેરેનો પાક કરાવે છે. જનાંદ મંડાવે ॥ પોતાના
હીનાચરવાળા મૃતગુરુઓનાં દાહસ્થળે ઉપર પીઠે ચઢાવે
છે. બલિ કરે છે. તેઓના વ્યાખ્યાનમાં શ્રીઓ તેમના
(ગુરુના) ગુણ ગાય છે. જમાત શ્રીઓની સમક્ષ પણ
તેઓ વ્યાખ્યાન આપે છે અને સાંધીઓ માત્ર પુરૂષાની
સમક્ષ પણ વ્યાખ્યાન આપે છે. ભિક્ષુ મ.ટે 'દિંદતા
નથી. મંદળીમાં બેઠીને લોચન પણ કરતા નથી. અખી
શત મુવે છે. શુભવંત જનો તરફ દ્રવ્ય સામે છે. કથવિક્રય
કરે છે. પ્રવચનને બાને વિક્રયાઓ કરે છે. પેઠા આપીને
નાના બાલકોને ઘેલા કરવા માટે વેચાતા લે છે. મુગ્ધ

છે ત્યારે જાવકોને પોતાના મનમાં દાહ નાખવો પડે છે. એ વાત
શ્રીનામનોથી ભણીતી છે. આ રીતમાં એટલો કુધારો થયો છે કે ખુબી
રીતે તે પેઠા ગુરુ હોવા નથી. ૭. નાંદ મંડાવવાની ચાલુ પ્રથામાં
ચૈત્રવાસિઓની કમાણી હતી, કમાણી તો અત્યારે પણ છે, કિંતુ તેને
ગુરુ હોવા નથી—આ પ્રથા ચૈત્રવાસિઓએ કરેલી છે. ૮. જેમ
સમ્રાટ દ્રાણ્ય ગાય છે તેમ અષાઠ્યમાં ' ગુરુને જોઇએ રૂપાના
દાંડા ' હતાદિ મધુર ખનિયો શ્રીઓ ગુરુની મનન હાથે છે—
આ રીત નિંદનીય છે અને ચૈત્રવાસિઓની છે માટે અનાચરભૂત
છે. ૯. વર્તમાનમાં આ રીત પણ દેશકેક ઠેકાણે પ્રવર્તી રહી છે.
૧૦ નિરીપ બિણ્ણા હોવા જેવા અમલના કામ માટે ધર્મોત્તમ
પોતેજ જવારજા હતા ત્યારે વર્તમાન આવ્યાથી (?) તે તે અર્થે
હુમરોને અડાવે છે. જલ્લે કે તે કામ મનહોતું ન હોય—અર્થ સાધુઓ
માટેજ રસોડાં ખુલ્લાં મુકાય ત્યાં જગત બિણ્ણાની નિરોપજા થી ? (૫મમ

તરફ વાચકોનું ખાસ ધ્યાન એચું છું. હું તો માનું છું કે, જે રોગ હાટોહાટ વ્યાપી ગયો હોય તેનું શીઘ્ર ઉન્મૂલન થયું થવું કઠણ પડે છે તેમ જે ચેત્યવાસની અક્ષર સાધુઓના મૂળ આચારો ઉપર ઘર્ષ ગર્ષ છે તે શીઘ્ર મટવી ઘણી મુશ્કેલ લાગે છે. તો પણ મહાત્મા ગાંધીજી જેવા કેઈ પુરુષને લેત સમાજ ઉત્પન્ન કરે તો, તે રોગ, એક દાણ પણ ટકી શકે નહિ. આપણી જેમ દિગંબરને પણ મોટી હાતિ થઈ છે, તે આ કે, તેઓમા વર્તમાનમાં સાધુઓ રહ્યા જ નથી. અને જે બહારકો રહ્યા છે, તે બધા નમ રહેવાનો યોગ ક્યાં છતાં એટલા બધા પરિશ્રમી બની ગયા છે કે, એક પણ દીન્યાચારમાં આપણાથી ઉતરતા નથી. આટલું લખીને અને આ રૂબરૂમાં શ્વેતાંબર દિગંબરને લગતો ઇતિહાસ તથા તે બે પદાવ્ય પરિણામિ થએલી અરિતની દાનિને જણાવીને મારા પ્રથમ મુદ્દાની થયાંને અહીં સમાપ્ત કરી, હવે 'ચેત્યવાદ'ના બીજા મુદ્દાની થયાં તરફ મારે વળવાનું છે. તો તે તરફ વાગે. પણ પાતાનું લક્ષ્ય કરશે, એવી આશા રાખી અહીં : મનન મુદ્દો નો ઉપક્રમ કરવાની રજા લઉં છું.-

ચેત્યવાદ.

જેમ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક પુરુષ પરિણામિ આપણે: વિશુદ્ધ ચિત્તકરણ અને સ્થવિરકરણ નટાવે: અને તેને બાકે પરપરાકરણ તથા ગદિકરણ દાખલ થયે: તે રીતે ચેત્યપૂજન સંબંધમા પણ બનવા જાયું છે એમ હું માનું છું. આ બાબતને આપની સમજ મુજબ પડેલાં પ્રકારે

‘ચેત્વ’ના ઇતિહાસને લગતો દેટલોક આવરવટ ઉલ્લેખ કરવાનો ॥ અને તે આ પ્રમાણે છે—માત્ર સૌન સખ-દેશનું પ્રમાણ આપીને કહેવામાં આવે છે કે—“કેવં ત્રિ-ભોજનં, મદિમ્મમ્”-(દેમચંદ્ર) અર્થાત્ ‘ચેત્વ’ સખને અર્થ ‘ચિત્તમુદ્ધ’ અને ‘ચિત્તજિમ્મ’ થાય છે. દેશનું આ પ્રમાણ, હું પણ સ્વીકારું છું. પરંતુ સરકૃત સાહિત્ય-માં એવા સખો સંખ્યાબંધ છે કે, એઓને અર્થ વાતા-વરણને વધે ફરો કરે છે. આપણે ચર્ચાર્પક ‘ચેત્વ’ સખ પણ તે જ સખોમાંના એક છે. જ્યારે જ્યારે એવિહાસિ-કોમાં સખોના ઇતિહાસની પૃષ્ઠા થાય છે ત્યારે તેઓ, તેના વાતાવરણજન્ય અર્થ તરફ લક્ષ્ય ન કરતાં તેની મૂળ ઉત્પત્તિ, બ્યુત્પત્તિ અને પ્રતિતિ તરફ લક્ષ્ય કરે છે. આ રીતે એ ‘ચેત્વ’ સખની મૂળ ઉત્પત્તિ, બ્યુત્પત્તિ અને પ્રતિતિ તરફ લક્ષ્ય કરવામાં આવે તો જ તેનો ખરો અર્થ આપણાથી કળી શકાય તેમ છે. ‘ચિત્ત’ ‘ચિત્તિ’, ‘ચિત્ત’ અને ‘ચિત્તા’ એ જ્યારે સખોમાં ‘ચેત્વ’ સખનું મૂળ જડી આવે છે. એ જ્યારે સખોનો અર્થ એક સરખો છે અને તે ‘ચે’ થાય છે અર્થાત્ ‘ચે’તું સંખથી જોતલે એના ઉપર બનેલું કે તે નિમિત્ત બનેલું વા તેની જ દાંધ બીજા આકારે રહેલી સત્તા-ચાલિરી-તેને ‘ચેત્વ’ કહે-વામાં આવે છે—એ રહેને મૂલકને અગ્રિયાથી કરવામાં આવે છે ત્યાં તેની જાણ ઉપર જ દાંધ નિશાન કરવામાં આવે છે તેને જ ‘ચેત્વ’ કહેવામાં આવે છે—‘ચેત્વ’ સખનો એ અર્થ મૂળ અર્થ છે, મુખ્ય અર્થ છે અને પ્રચીનમાં પ્રચીન અર્થ છે. મારા આવણને સમજે પણ ‘ચે’ તેનો જ

or sacred tree. This is clear not only from the references in the literature, but also from the express statement in a Sanskrit dictionary of synonyms, the *Vi va pravara* of Mahesvara Kavi (A. D. 1111), quoted by the commentary of Mallinatha, (14th Century A. D.) on Kalidasa's *Meghaduta*, verse 23.

EncycloPaedia of

Religion and Ethics

Vol 3. page 335

“સ્રોત. (સં. ચિત્તા યજ્ઞમાંથી નિષ્પન્ન યજ્ઞેષુ’ વિ-
શેષ) તેની ન્યુત્પત્તિ અનુસાર આ યજ્ઞને મૂળ અર્થ
‘ ચિત્તાના સંભધી દેઈ’ એવો થાય. ઉપદેશક વરીકે
મરી ગએલા માણસની રજ્યા ઉપર હોયે દરેકો સ્તુત્ય
(stutya) અગર તે સ્થાનના ચિત્તે રૂપે રૂપવામાં
આવેલું બદ. આ યજ્ઞને પ્રાચીનમાં પ્રાચીન અર્થ આ ન
પ્રકારનો ભારતીય સાહિત્યમાં-પછી તે સાહિત્ય પ્રદાયક હો
બોલે હો અગર તે લેન હો-યજ્ઞેયો એવામાં આવે છે.
પરંતુ સ્વર્ગવાસી મહાત્માઓનાં અવશિષ્ટ એવાં અસ્તિ
અગર ભરમ ઉપર આ પ્રકારનાં સમારોહ બાંધવાનો રીવાજ
સુખ્યત્વે દરીને બોલો અને યેનોમાં ન પ્રવર્તેલો હોવાથી
આ યજ્ઞ (જેનું એક પ્રાકૃત ભાષાનું-ચાલીનું રૂપ થિતિય,
ઈતિયાદિ થાય છે) તેમના ન સાહિત્યનો ખાસ પરિભાષિત
યજ્ઞ છે. આ અર્થમાં તે વસ્તુક ભારત-વર્ષમાં

કરકે ધાતુઓ મેં શિષ્યકા ટુકડા પિલા કર રૂન પર સ્તૂપકા ચપન (ચુનના) ક્રિયા જાતા થા । મુદ્દ કે ધરીર-ધાતુઓ કે વિમાગ તથા રૂનપર સ્થાન સ્થાનપર સ્તૂપ બનને કાં કયા પ્રસિદ્ધ હી હે । ઘોડો તથા જોનો કે સ્તૂપ ઝોર ચેત્ય વરલે સ્પારક ચિદ પે, ફિર વૃજ્ય હો ગપ ”

(પંડિત અંદ્રધર શર્મા શુદ્ધેરી, બી-એ, અમરેર)

૩. અભિતિવાજા અધ્યારાંગ સુત્રમાં તે વિષે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:- ‘વેદ્યમહેસુ’ (૫૦ ૩:૮) ‘વેદ્યાં’ (૫૦ ૩૬૬-૩૬૭) ‘દયર્ણ વા વેદ્યકર્ણ’ ‘દ્યૂર્મ વા વેદ્યકર્ણ’ (૫૦ ૩૮૨) અને ‘મદ્યધૂમિવાસુ વા’ ‘મદ્ય વેદ્યેસુ વા’ (૫૦ ૪૨૦) એ રીતે અને એટલે સ્થલે અધ્યારાંગ સુત્રમાં ‘ચેત્ય’ શબ્દનો ઉપયોગ થએલો છે. શુદ્ધેરીમાં જ્યાં જ્યાં ‘ચેત્ય’ શબ્દનો ઉપયોગ થયો છે ત્યાં ત્યાં વધારેમાં વધારે રીતે તેનો અર્થ ‘વ્યંતસયતન’ કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં વ્યંતસયતન, તે બીજું કશું નહિ પણ કમશાનમાં, દંતજડ જઞ્ઞમાં, ખડેશમાં કે ગૃહસ્થાની રહેવાની હદના કેળાં ભાગમાં બાજેલાં કે છાટેલાં મૃતચરીશ ઉપર થયેલા ચેતવા, સ્તૂપો કે કબરો છે-વિશેષે કરીને મૃતકોનાં બાળવા કે દફનાવવાનાં ઠેકાણામાં જ વ્યંત-શને નિવાસ લેઈ પ્રલીત છે મળે તેવે સ્થળે થયેલા

૧. દેવરવાનીય-ચિત્તાનું સ્મારક-જમ્. ૨. અપરવાનીય સ્તૂપ

૩. મૃતકોની સ્તૂપિત્ર-નાના નાના સ્તૂપો. ૪. મૃતકોની ‘ચેત્વો’ (ચિતા સૂચક સ્મારકો.)

‘ દ્યૈત્ય ’ શબ્દ વપરાયો છે. તે બધાં સ્થલોનો સૂત્રપાઠ આ પ્રમાણે છે:—

(૨) સૂત્રકૃતાંજ—“(૧) મંગલં દેવયં ચૈદયં વઙ્ગુવાસતિ”
—(નાલ્હરીયઅધ્યયન, સં ૫૦ ૪૨૫) અંગમુરોમાં ત્યાં ત્યાં ‘ અમુક પુરુષ, અમુક વ્યક્તિનો આદર કરે છે ’ એવા ઉદ્દેશો આવે છે ત્યાં સર્વ ઠેકાણે આ (મંગલં દેવયં ચૈદયં વઙ્ગુવાસતિ) ઉદ્દેશ નોંધાએલો છે. આનો આ અર્થ છે—‘ જે ઉપાસક હો તે પોતાના ‘ ઉપાસ્ય ’ની મંગલની પેઠે વા માંગણિક રીતે અને દેવતાની પેઠે તથા ‘ દ્યૈત્ય ’ની પેઠે વા દેવના ‘ દ્યૈત્ય ’ની પેઠે પર્યુપાસના કરે છે. અર્થાત્ જેમ ધર્મવીર અને કર્મવીર પુરુષોનાં દ્યૈત્યો—દેવ તથા પછી તેઓની ચિત્તા ઉપર અજ્ઞાએલાં સમારકો—પર્યુપાસ્ય છે તેમ એ ઉપાસ્ય પણ તે ઉપાસકને પર્યુપાસ્ય છે.

(૩) સ્થાનાંજ—“(૧) મંગલં દેવતં ચૈતિતં વઙ્ગુવાસેષા (સં ૫૦ ૧૦૮) આ ઉદ્દેશનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે છે.

‘ ૨-૩) (“ મંગલં દેવયં ચૈદયં વઙ્ગુવાસાવિ. ”)
(સં ૫૦ ૧૪૨ અને ૨૪૪) આવા ઉદ્દેશમાં આવેલા ‘ દ્યૈત્ય ’નો અર્થ ઉપર અજ્ઞાવાદ મયો છે.

(૪) (“ નાસિ ણં = ઉવરિ ચત્તારિ, ચત્તારિ ચૈતિત-
ધૂમા x x x નૈસિ ણં ચૈતિત્તયુમાણં પુરતો ચત્તારિ ષગિપંદિ-
આઓ, નાસિ ણં x ઉવરિ ચત્તારિ ચૈતિત્તરુક્કા ”)

(સં ૨૨૯-૨૩૦ નંદીશર—વિચાર ।) આ ઉલ્લેખમાં ‘ ચૈત્યસ્તંભ ’ શબ્દ વપરાયેલો છે, એનો અર્થ પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જ સમજવાનો છે, અન્યથા તે શબ્દનો આ પ્રકરણમાં સમન્વય થવો સંભવતો નથી.

(૪) સપ્તવાયાંગ-(૧) (“ સુદમ્માણ સમાણ માણવણ ચૈદ્યવસ્તંભે x x x સદરામણસુ ગોલવદ્સમુગ્ગણસુ મિણ-સકહાઓ ”) (સં ૫૦ ૬૩) આ સ્થળે વપરાયેલો ‘ ચત્ત-સ્તંભ ’ શબ્દ, તે જ અર્થને સૂચવે છે, ચૈત્યનો જે પ્રાચીનતમ અને પ્રધાન અર્થ છે. ટીકાકાર મહાશય પણ અહીં તે મુખ્ય અર્થને જ અનુસર્યા છે:- (સુધર્મસમાયધ્યે પટ્ટિયોમનમાનો માણવકો નામ ચૈત્યસ્તંભોઽસ્તિ, તથા ષષ્ઠમયેષુ ગોલવદ્ વૃક્ષા ધર્તુલાઃ યે સમુદ્રકા ખાજનવિશેષાઃ, તેષુ મિનસવર્ધીનિ + + + તીર્થકરાણાં x અસ્પીનિ મહત્તાનિ ”) (મં ૫૦ ૬૪) અર્થાત્ સુધર્મસભાની વચ્ચે એક ચૈત્યસ્તંભ છે, તેમાં વજ્રમય ગોળાકાર ખાજનમાં તીર્થકરો-નાં હાડકાંઓ રાખેલાં જણાવ્યાં છે ” આ સ્તંભની ઉચ્ચાઈ ટીકાકારે ૬૦ યોજન જણાવી છે, તેની સામું વાચકોએ જોવાનું નથી કારણ કે એ દિવ્ય સ્તંભ છે. હું તો તેને ૬૦ ને બદલે ૬૦૦૦૦ યોજન ઉંચો માનવાને પણ તૈયાર છું (૧)

(૨) “ જ.યાધમ્પકહાસુ જં ણાયાણં x x x ચૈડાઈ ” - સં (૫૦ ૧૧૬) (૩) “ ઉવાસંગદસાસુ. જં ઉવાસગાણં x x x ચૈડ્યાઈ (સં ૫૦ ૧૧૯) (૪) - x અંતગઢાણં x x

ચેદિયાઈ '—(સં. ૫૦ ૧૨૧) (૫) “ અણુતરોક્તવાદયાણં
 * ચેદિયાઈ “—(સં. ૫૦ ૧૨૨) તથા (૬) દુરવિવાગાણં
 * ચેદિયાઈ, મુરવિવાગાણં ચેદિયાઈ “—(સં. ૫૦ ૧૨૫) એ
 પાંચ સ્થળે ‘ ચેત્યે ’ શબ્દનો ઉપયોગ થયેલો છે. સમવા-
 ચાંગ સૂત્રમાં એક એવું પ્રકરણ છે, જેમાં બારે અંગમાં
 આવેલા વિષયોની નોંધ કરેલી છે. તે સ્થળે ઉપ-
 રના પાંચ ઉત્તરોએ આવેલા છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે,
 “ જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્રમાં જ્ઞાતોનાં ચેત્યે, ઉપાસકકથા
 સૂત્રમાં ઉપાસકોનાં ચેત્યે, અંતકૃદકથા સૂત્રમાં અંતકૃતોનાં
 ચેત્યે, અનુત્તરોપપાતિકકથામાં અનુત્તરોપપાતિકોનાં ચેત્યે
 અને વિપાકમાં દુઃખ વિપાકવાળાનાં અને મુખ વિપાકવા-
 ળાનાં ચેત્યે કરેલાં છે. ” આ ઉત્તરોમાં પણ ‘ ચેત્યે ’
 નો તે પ્રધાન અર્થ ‘ ચિત્તા ઉપર બહેલું સમારક ’ ન પડી
 શકે છે. અર્થોત્તરે ‘ જ્ઞાત ’ શબ્દનો યીકાર કરેલો
 ‘ ઉપાસક ’ અર્થે અપણે કરૂં શબ્દોએ તે ‘ જ્ઞાતોનાં
 ચેત્યે ’ નો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે.—‘ જ્ઞાતાં ’ સૂત્રમાં
 જેનાં જેનાં ઉપાસકો દર્શાવ્યાં છે તેનાં ‘ ચેત્યે ’ પણ તેમાં
 વર્ણવેલાં છે અને આ ‘ ચેત્યે ’ તે ચિત્તા ઉપર બહેલાં
 સમારકો સિવાય બીજાં સંભવતાં નથી એ જ રીતે—ઉપા-
 સકકથા સૂત્રમાં નિરૂપાયેલા ઉપાસકોનાં ચેત્યે, અંતકૃદકથા
 સૂત્રમાં જણાવેલા અંતક્રમ પુરૂષોનાં ચેત્યે, અનુત્તરોપપાતિક
 કથા સૂત્રમાં સ્વવાચેલા અનુત્તરવિમાનશ્રમિઓનાં ચેત્યે
 અને વિપાક સૂત્રમાં નોંધાયેલા તે તે દુઃખી અને મુખી
 પુરૂષોનાં ચેત્યે—એ બધા ઉત્તરોનો સમન્વય પણ ‘ જ્ઞાતોનાં

અમર્યામના 'ચેત્ય' શબ્દને હમવા બધા ઉદ્દેશો તેના તે પ્રધાન અને પ્રાચીન અર્થનો જ સંવાદ કરે છે. તથા બાહ્યનાં 'ભગવતી' વિશેરે અગ્નિ પણ એ વિષે એવો જ અભિપ્રાય દર્શાવે છે. તે આ પ્રમાણે છે—

(૫) વ્યાખ્યાપ્રશ્ન (ભગવતી) સ્વર્ગમાં 'ચેત્ય' શબ્દનો ઉપયોગ એ જે ઠાણે થયેલો છે, તેની હકીકત આ પ્રમાણે છે—(૧) "મમુરકુમારણો × સમાપ સુરમાપ માળ-
વપ વેદપ સ્વયે વરાપણુ મોલવહસમુમાપણુ વહમો-
જિનસકરામો સંનિશિલ્લસામો ચિટ્ટવિ" (બા. ૫૦ ૮૭૭)
આ ઉદ્દેશ, અમર્યામના સ્વરૂપ પેલા ઉદ્દેશને મળતો છે અને તેનો અર્થ પણ તેવો જ છે—અહીં પણ શ્રીજિનના હાકાંજી વચ્ચેના બોલ દબામાં ભરીને એ ચેત્યસ્તંભ સર્જેલાં છે, એ જ ભાવતો ઉદ્દેશ છે અને ચેત્યસ્તંભ આ ભાવમાં દીકાકાર પણ ટેકા આપે છે તેથી અહીં ચેત્ય એટલો 'ચેત્યસ્તંભ' શબ્દ પોતાના મૂળ અને પ્રાચીન અર્થને સ્પષ્ટ છે એ નિર્વિવાદ છે. તથા (૨) "વેદ-
ર્ચદ્વ" (બા. ૫૦ ૧૫૦૭-૧૫૦૮-૧૫૦૯)

(૩) "અરહંતવેદ્યાનિ વા" (બા. ૫૦ ૨૫૬) (૪) "દેવયં વેદયં" (બા. ૫૦ ૧૫૧-૨૮૭૭-૧૨૪૬) (૫) "ત્રેદ્યપદે" (બા. ૫૦ ૮૭૭-૧૨૪૬) આ બધા ઉદ્દેશોમાં પણ 'ચેત્ય' શબ્દના તે જ સમન્વય કરવો સમુચિત જણાય છે જે તેના મુખ્ય મત્તીનું ભાવ છે. આ ઉપરાંત નીચેના બધે ઠાણે

ગ્રામ્યો ઉપયોગ વ્યંતરાયતન (વ્યંતરતુ રહેઠાણ) અર્થમાં
 અએલો છે:-(૬) “ ગુણસિલ્પ ચેદયે ” (બા. ૫૦ ૫-૧૪૮-
 ૧૮૨-૧૯૧-૧૯૨-૫૦૬-૫૧૧-૫૧૨-૫૧૪-૬૨૨-૧૩૦૫-
 ૧૩૮૧-૧૪૦૪-૧૪૧૪. (૭) “ છત્તપલાસપ ચેદયે ” (૫૦
 ૧૫૩-૧૬૪) (૮) “ પુષ્કર્ણપ ચેદયે ” (૫૦ ૧૮૨-
 ૧૮૬-૧૮૭-૧૮૯-૧૯૦-૧૯૨-૮૩૬) (૯) “ નંદને
 ચેદપ ” (૫૦ ૨૧૧-૨૨૫) (૧૦) “ પુષ્પમરે ચેદપ ”
 (૫૦ ૩૦૧-૮૩૮-૮૪૨-૧૧૨૪-૧૧૨૭) (૧૧) માળિમરે
 ચેદપ ” (૫૦ ૭૧૩) (૧૨) “ દૂપલાસે ચેદપ ” (૫૦
 ૭૩૮-૮૭૦-૯૩૪-૧૪૨૨) (૧૩) “ ઘડુસાલપ ચેદપ ”
 (૫૦ ૭૮૭-૭૮૮-૭૯૩-૭૯૬-૮૦૦-૮૦૨-૮૦૪-૮૩૧-
 ૮૩૪-૮૩૭) (૧૪) “ કોટપ ચેદપ ” (૫૦ ૮૩૮-૮૪૨-
 ૯૭૭-૯૭૮-૧૨૦૦-૧૨૩૩-૧૨૩૬-૧૨૫૦-૧૨૫૩-૧૨૬૫)
 (૧૫) “ સંઘવળે ચેદપ ” (૫૦ ૯૭૦-૯૭૪) (૧૬)
 “ ચંદોત્તરાયળે ચેદપ ” (૫૦ ૯૮૭) (૧૭) “ મંદિકુ-
 ત્તિંસિ ચેદપ ” (૫૦ ૧૨૪૨) (૧૮) “ ચંદોયરળંમિ
 ચેદપ ” (૫૦ ૧૨૪૨) (૧૯) “ કંદિયાયળંસિ ચેદપ ”
 (૫૦ ૧૨૪૩) (૨૦) “ સાન્કોટપ ચેદપ ” (૫૦ ૧૨૬૫-૧૨૬૬-
 ૧૨૬૮-૧૨૭૦) (૨૧) “ યગજંતુપ ચેદપ ” (૫૦
 ૧૩૧૦-૧૩૧૩) ટીકાકારે પણ તે બધે ઠેકાણે ‘ ચેત્વ ’ ય-
 બદલી ‘ વ્યંતરાયતન ’ અમરવાનો જ અમર હશે છે. તે
 દિવે તેએએ જણાવ્યું છે કે—“ વિનેમાંઃ કર્મ યા ચેત્યમ્,

તત્ત્વેદ વ્યન્તરાયતનમ્ , નતુ યાગવતામર્તામાયતનમ્ ”

(પૃ. ૫) પ્રસિદ્ધ દેશકાવ્ય ધીરેભચંદ્રજી જણાવે છે કે—

“ચિત્તિ-ચિન્ત્યા-ચિન્તાસ્તુત્યાઃ” (—મત્વંકૃષ્ણ-૩૬)—(ચિત્તિ, ચિન્ત્યા અને ચિન્તા, જે ત્રણે શબ્દો સમાનાર્થક છે અને તે ત્રણેનો અર્થ ‘ચે’ થાય છે. ઉપર જણાવેલા ટીકાના ઉત્તરે-અર્થાં ટીકાકારથીજે આ ‘ચિત્તિ’ શબ્દનો જ ઉપયોગ કર્યો છે અને તેમ કરી આ સ્થળે તે ‘ચેત્ય’ શબ્દની ઉત્પત્તિ, અુત્પત્તિ, પ્રવૃત્તિ અને અર્થ, જે બધું પ્રાચીન અને પ્રધાન જણાવ્યું છે અર્થાત્ જે પ્રકારે આ ઉત્તરે ‘ચેત્ય’ ના પ્રધાન અને યોગિક અર્થને જ હરીજૂન કરી ‘ચેત્ય’ શબ્દને લોકપ્રચલિત કરી સ્વતંત્ર કર્યો છે.

હાલપર્યં કયા સુત્રમાં અને બાહ્યાનાં બીજાં અંગિમાં પણ જ્યાં જ્યાં ‘ચેત્ય’ શબ્દનો ઉપયોગ થયો છે ત્યાં તેનો વિશેષ કરીને ‘વ્યંતરાયતન’ અર્થ કરેલો છે— તે તે સૂત્રોમાં જે જે ઠેકાણે તે શબ્દ યોગ્ય છે તે ઠેકાણાં આ છે:—

(૧) હાલપર્યંકયાદ્ય—(૧) “ગુણમદે ચૈદ્ય” (સં. પૃ. ૫૮-૩-૭-૧૬૩-૨૨૨-૨૫૨) (૨) “ગુણસિદ્ધિ ચૈદ્ય” (સં. પૃ. ૧૧-૩૬-૪૬-૫૫-૭૧-૭૮-૨૪૧-૨૪૬-૨૪૭-૨૫૧) (૩) “અંશસાલયણે ચૈદ્ય” (સં. પૃ. ૨૪૮) (૪) “કોદૃષ્ટ ચૈદ્ય” (સં. પૃ. ૨૫૧) (૫) “કામપરાયણે ચૈદ્ય” (સં. પૃ. ૨૫૧) અને (૬) “દેવ્ય-ચૈદ્યં વજ્રુવાસણિયે ” (સં. પૃ. ૨૪૫).

(૭) ઉપાસકાદ્યા—(૧) “ગુણમદે ચૈદ્ય” (સં.

નેમિત્તોમી દિશા થાય છે તે બધાંને નામનિર્દેશ કરેલો છે. તેમાં બીજાં નામો સ.યે 'ચેત્ય' નો પણ ઉલ્લેખ કરેલો છે અને આથે 'દેવકુલ' નો ઉલ્લેખ કરેલો હોવાથી અર્દાનિ 'ચેત્ય' શબ્દ ચિત્ત ઉપર ચણેલા સમારકને જ સૂચવે છે. આ ઉપરાંત (૨) "ચૈતિયાર્ણિ" (સં ૫૦ ૬૩) અને (૩) "તર્વાસ્સ-કુલ્લ-ગુણ-મંપ-ચેડપટ્ટે" (સં ૫૦ ૧૨૨) આવા પણ બે ઉલ્લેખો મળે છે. તેમાં પ્રથમના ઉલ્લેખમાં 'ચેત્યોને' દેવોના પરિચ્છેદરૂપે સૂચવ્યા છે. સ્વર્ગમાં પણ શ્રીજિનનાં અરિયલો પડેંચેલાં છે ? એટલે ત્યાં તેમનું સમારક 'ચેત્ય' હોય એ સંભવિત છે. બીજો ઉલ્લેખ 'ચેત્ય' ની રક્ષા કરવાની સૂચના કરે છે-એ રીતે એ બન્ને ઉલ્લેખો કોઈ ધર્મવીરના સમારક ચિહ્ન સિવાય કોઈ બીજા અર્થને સૂચવી શકે તેમ નથી.

(૧૧) વિપ.કથન—(૧) ("કુણમરે ચેડપ")— (૫૦ ૧) (૨) (ગુણમિલ્લપ ચેડપ) (૫૦ ૧૦૩) આ બન્ને ઉલ્લેખોમાં આવેલો 'ચેત્ય' શબ્દ પણ તે જ 'ધ્ય' તરામનન ને સૂચવે છે, જે વિષે અત્યાર સુધીમાં ઘણું લખાઈ ચૂક્યું છે. આ રીતે અત્યારે અંગ્રેજોમાં વપરાયેલો 'ચેત્ય' શબ્દ, તેના પ્રાચીન અને પ્રધાન અર્થને સૂચવવામાં ક્યાંય પછાત રહેતો હોય વા, તેનો તે અર્થ ક્યાંય અલગ થતો હોય એમ મને લાગતું નથી.

ભારતના પ્રાચીન વાર્તાસાગ્રી શ્રીવરાહમિહિરે પોતાની ગૃહસંહિતાના ૫૨ મા વાર્તાવિષય નામના અધ્યાયમાં એવું જણાવ્યું છે કે "ચૈત્યે ધર્મં ગ્રહીતવ્યમ્" (ગ્રહા ધૃતાન્

(૫૦ ૬૮૭) અર્થાત્ જો કોઈ ગૃહસ્થ ' ચૈત્ય ' ની પાસે જોતાનું ઘર ચણાવે તો તેને ભૌતિક જાય થવાનો સંભવ છે. આથી આ વાત વિશેષ દૃઢ થાય ॥ ૬, ચૈત્યની જગ્યાએ ભૂતોનો વાસો સંભવિત ॥ અને તે ઉપરથી તેજ સામીપ્યજન્ય ' વ્યંતરાયતન ' નું અભિધાન, જે સૂત્રોમાં ઠેક ઠેકાણે જણાએલું ॥ તેની સુક્ષ્મતામાં વિવાદ નેહ જણાતું નથી. અને તેના ચૈત્યના-પ્રાચીન તથા પ્રધાન અર્થને-ચિતા ઉપર ચણેલા રત્નપરુપ-અર્થને પણ કયો બાધ લાગતો નથી.

હવે મારે ' ચૈત્ય ' ના તે પ્રાચીન અર્થને જ વિશેષ દૃઢીભૂત કરવા માટે કેટલાક પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ ડોશોનાં પણ પ્રમાણો આપવાનાં છે તે આ પ્રમાણે છે:—

૫. પાલોભાષાના મુપ્રસિદ્ધ કોશમાં ' ચૈત્ય ' શબ્દ વિશે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

Chaityam—A religious Building or shrine, a temple, a thupa or Buddhist relic Shrine, a sacred tree, a tomb [ચૈત્ય]

--Dictionary of

The Pali Language by Childers.

P. 102.

૬ ' ચૈત્યં ત્રિનોકઃ, તદ્વિમ્વમ્ ' લખનારા શ્રીહેમચંદ્ર સૂરિ પણ ' ચૈત્ય ' શબ્દ વિશે નીચે પ્રમાણે જણાવી ગએલા છે:—“ ચિત્યં મૃતકચૈત્યે સ્યાન્ ”—(અનેકાર્થ ૦ દિસવર ૩૬૬) આ ઉદ્દેશમાં એમણે ' મૃતકચૈત્ય ' (મર્ત્યચૈત્ય)

ચેત્ય) શબ્દ વાપરી ' ચેત્ય ' શબ્દના તે જ અર્થને ઉપયોગ કર્યો છે, જે તેનો પ્રધાન અને પ્રાચીન અર્થ છે.

૭ ' વાચસ્પત્ય-અભિધાન ' નામના વિશાલકાય કૈશમાં આ શબ્દ વિષે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—“ચેત્ય નં ચિત્તયાયા इदम् × अण्. “सेतु-वर्त्मनः-निम्नास्ति-वैश्वार्घ्यरक्षिता. ”—(याज्ञवल्क्य स्मृति)

૮ ' શબ્દ ઠરપદ્મ ' નામના વિદ્યુત કૈશમાં ' ચેત્ય શબ્દ વિષે નીચેનો ઉપયોગ મળી આવે છે: “ ચેત્ય-નં પું ચિત્તસ્ય इदम् “ यत्र यूपं यणिवयाधैत्याश्वापि हिरण्य-याः ”—(મહાભારત)

૯ ' જગલા જાપાર અભિધાન ' નામના જંગાળી કૈશમાં ' ચેત્ય ' શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે:—

“ ચેત્ય—(ચત) સ્મૃતિસ્તાંભ, ચિત્તા (સમજાન) + ચ (હંસર્થે ચત) પું સ્વ્યા (સુજસાવી-સાખ) કિંવા સમજાન પાંચંથ ભાદગણેર (૩૦ મહત્તુ) પચ્ચક્ષ, સમજાનતરે, ચિત્તા સંબંધીય.

આ રીતે ' ચેત્ય ' શબ્દનો જે અર્થ મેં જણાવ્યો છે, તેમાં હું પાર્શ્વે હું તે પ્રમાણે વાચકોને દોષ રીતે સં-શય, વિપર્યય કે શમ થવાનો અવકાશ રહેતો નથી-તેન મુત્રોએ અને બીજા બીજા પ્રામાણિક કૌશોએ જે જ અર્થને પ્રધાન ભાવે સ્વીકાર્યો છે. દલ પશુ મારા યદાગુ લેન

હે, તમે તથા ચિત્તિદા-ચે-જાણે-એક વીર્યકરની, બીજા
 મણુપરની અને ત્રીજા સર્વ સાધુઓની, તેમાં અત્ર પ્રવટાવે
 અને પછી તેને જલસેકથી ટાલી પાડે. પછી તે શકાદિ
 દેવોએ સંધ્યાચિત્ર રીતે તે પરિત્ર ભસ્મમાંથી થી બિનનાં
 અસ્થિઓ વીણી લીધાં.” [ઉત્પત્તિ] ત્યાર બાદ શકે અર્થ
 રીત પ્રમાણે દેવોને કહ્યું કે, હે દેવો ! તમે ધોટામાં ધોટા
 અને રત્નમય તથા ચેત્સુઓ રથો-એક વીર્યકરની ચિત્ર
 ઉપર, બીજે મણુપરની ચિત્ર ઉપર અને ત્રીજે સાધુઓની
 ચિત્ર ઉપર દેવોએ શકેના વચન પ્રમાણે ત્યાં તથા સૂર્ય
 ક્ષેત્રો અને પછી તે બધા દેવો પિતૃપિતાને ઠેકાણે તથા-
 પિતૃ પિતાને ઠેકાણે જઈ, તે અસ્થિઓને વજ્રમય ચેત્ર
 દબ્બામાં મૂકી તેઓએ તે દબ્બાઓને પિતૃ પિતાના ચેત્સ-
 સ્વચ્છેમાં રાખ્યા.” ટીકાકારો તથા બે બે અભિપ્રાયનું સમ-
 થન કરે છે:—“ નગરિકાનિરાંપણાદનુ મનરમ્નીર્વ-
 કસ્ય x x મનિષ ઢાંકાં શૃણાનિ , વિદ્યાધગાધિતાયમ્
 શેવાયિર શૃણન્તિ , મસ્મિનિ શૂરૈર્ને મસ્તાનાવાદેર મહાંયા
 નાવાપાં વા મુરુ તથ વામગજનકુતાગાગનામસજ્જઃ,

અર્થે કિંચ પ્રવાસપે દેવે કરે તેમજ તેમ વિદેશ ગયાએ હે,
 તેમ ખરી તેઓએ પદાભિન્ન દાસ કૃપા તથા નર્મજ મેદાપી
 તિલે છે. જ્યાં અપામુ એનું બીજા ચત્કિત્ત્વ જાણું છે કે, વર્ત-
 નાનું મુખ્યો ખાનર અભિન્ન રમેશા નાપીરને તથા એકબી
 રાગા નથી-નું છે. અર્થે એક રહો જુ કે, નાપીરને દેશ સર્વ-
 વણી બાધ, ખરી રીતે એકબીરે દેવ ને જઈ, જરૂર બાધે તે
 તેમની ખરી એકબીરે દેવે રહી નથી.

સાતત્યેન તીર્થપ્રવૃત્તિશ્ચ સ્પાદિતિ સ્તૂપવિધિમાહ— x ત્રીન્
 ચૈત્યસ્તૂપાન || કુસ્ત ચિતાત્રયક્ષિતિષુ इत्यर्थः"—
 (બા. ૫૦ ૧૪૦-૧૪૭) જે બાવ, ઉપર્યુક્ત મૂળ પાઠમાં
 જણાવ્યો || તે જ બાવનો અસરાનુવાદ ટીકાકારે કરેલો છે.
 વિશેષમાં એટલું જણાવ્યું || કે, ભગવંતના હાહસ્યજની
 આશાતના ન થાય અને નિરંતર તીર્થપ્રવૃત્તિ થાય એ
 કારણથી ત્યાં-ચિતાની જગ્યાએ-ચૈત્યસ્તૂપો કરવામાં આવે
 છે. આ રીતે તેમણે 'ચૈત્ય' ના પ્રધાન અર્થની પૂજ્યતા
 પણ દર્શાવી છે. આવો એક બીજો ઉદ્દેશ 'શાતા-'
 અંગ-સૂત્રની ટીકામાં પણ છે. તેને એનારાએ સમિતિવાળા
 તે સૂત્રનું ૫૦ ૧૫૫ સું જોવું અને આ હકીકતને નહીં
 કરી લેવી.

હવે તો વાચકોનાં મન કંઈક ચર્ચા હશે અને તેઓ
 'ચૈત્ય' શબ્દના પ્રધાન અર્થ વિષે અને તેમ કરવાની
 જૈની પદ્ધતિ વિષે પણ ઉપર્યુક્ત અનેક પ્રમાણોથી સમજ
 શક્યા હશે. તો હવે મારે તેઓને સ્પષ્ટપણે જણાવી દેવાની
 જરૂર || કે, એ 'ચૈત્ય' શબ્દના પ્રધાન અર્થમાં જ મૂર્તિ-
 પૂજાનું મૂળ સમાજેલું છે—મૂર્તિનો મૂળ ઇતિહાસ એ
 ચૈત્યો જ || અને મૂર્તિનો પ્રથમ આકાર પણ તે જ છે—
 વર્તમાનમાં જે જે મૂર્તિઓ દેખાય છે તે, ઉત્કાંતિની દ-
 ણિએ વિકાસ પામેલી એક જાતની શિલ્પકળાનો નમૂનો
 છે—જે મૂર્તિઓ, સ્વેતાંબર જૈનોને લાગે છે તેઓનું સૌંદર્ય
 અને શિલ્પ તેઓએ ટીલાં, ચગદાં અને બનાવટી આંખો
 ચોરીને તથા એ પ્રકારનાં બીજાં શિલ્પકલ્પનેત અને અશા-

ઝીર આચર્યો. આચરીને અને કેટલીક કૃત્રિમતાઓ કરીને
 નદ બાદ કરી નાખ્યું છે, છતાં તેઓ, મૂર્તિ-પૂજકતાને
 કાપે કરે છે એને હું ધર્મદમ્ભ કે ટોંગ સિવાય બીજું
 આની શકતો નથી. પૂજ્યની મૂર્તિને પુવગીની પેઠે મન
 જમવી રીતે નચાવતાં પણ તેની પૂજકતાનું સોભાવ્ય આ
 સમાજે જ પ્રાપ્ત કર્યું છે ! ! ! ! ! આ સ્થિતિથી તો એક
 મૂર્તિપૂજક તરીકે મને પણ દુઃખ થાય છે.

હું આમળના એક પ્રમાણમાં જણાવી ગયો છું કે,
 આપણા પૂર્વજોએ ચોંચેને પૂજવા માટે નહિ, પણ તે તે
 મરનાર મહાપુરુષની યાદગીરી રાખવા માટે બનાવ્યા હતાં.
 પરંતુ પાછળથી તેની પૂજા શરૂ થઈ હતી અને તે આજ
 સુધી પણ ચાલી આવી છે. જે ભાઈ, એક પદાર્થના વિશ્લે-
 સક્રમણે ઇતિહાસ સમજી શકે છે, તે જ ભાઈ ઉપરની
 જાળતોને સદ્બલમાં સમજી શક્યો. પરંતુ જે ભાઈના મનમાં
 વર્તમાન ધર્મ, તેના વર્તમાન નિષ્ઠા અને તેમાં પરાપૂ-
 ર્વથી પેઠી બહેલી કેટલીક અધ્યતન રહિયો તથા વર્તમાન
 મૂર્તિપૂજા વિશેરે જનારિનું જાણતું હશે--સાબ જાણના
 સમયનું જાણતું હશે--તે જાણે હું જાણે શાઓ વાંચવાની
 સલામત ક્યાં સિવાય બીજું કંઈ સમજાવી શકતો નથી.
 આપ સો કોઈ જાણો છો કે, વરતું બી કેટલું જણ સુદમ
 અને હલકું ટોચ છે, પણ જાણે દહાડે અનેક જાણના જાણ-
 કુળ થયોએ મળવાથી તે જ બી જોતું રૂપ ધારણ કરે છે
 કે, જેની રૂપના પણ આપણને આવી શકતી નથી. આ જ
 પ્રકારે પદવિ ધાર, જેની શરુઆત તરૂન થાય,

અને અમુક હેતુ ઉપર અવલંબિતી હોય છે તે, જો કહાડે
 એવું મોટું અને વિચિત્ર રુપ ધારણ કરે છે' કે, જેથી
 આપણને તેની આરંભિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આવવો કે આ-
 પવો પણ કઠણ ચર્ધ પડે છે—જે ચૈત્યો માત્ર યાદગીરી
 માટે હતાં, તે પછીથી પૂજવા લાગ્યાં, કમે કમે તે સ્થળે
 દેવકુલિકાઓ યવા લાગી, તેમાં ચરણપાદુકાઓ સ્થપાવા
 લાગી અને પછી ભકતોની હોંશથી (૧) તે જ જગ્યાએ મોટાં
 મોટાં દેવાલયો અને મોટી મોટી મૂર્તિઓ પણ વિરાજવા
 લાગી, આ સ્થિતિ આટલેથી જ ન ચડકી, પણ હવે તો
 ગામે ગામ અને એક ગામમાં પણ ચોરીએ ચોરીએ તેવાં
 અનેક દેવાલયો બંધાઈ ગયાં છે અને બંધાતાં જાય છે.
 આમ થવાથી મારી સમજ પ્રમાણે 'અતિપરિચયાદ્ અવજ્ઞા'
 ચર્ધ છે. કારણ કે, હવે તો દેવાલય બંધાવનારો ઠાંઈ ભક્ત
 જ્યાં દેવાલય બંધાયું છે વા બંધાય છે ત્યાંના સ્થાનસૌં-
 દર્ધ કે વાતાવરણ સૌંદર્ય તરફ જરા પણ લક્ષ્ય આપતો જણાતો
 નથી. મેં એવાં પણ દેવાલયો જોએલાં છે, જે ગીચવસ્તીની
 વચ્ચે બારે ઠેલાહલમાં ઉભેલાં છે તથા જેની સામોસામ
 ભકતોનાં પાયખાનાં અને મૂર્તીઓ ચોળી રહી છે. મુંજ-
 હમાં તો મેં એવું જોયું કે, ગોપ્રીજમહારાજના મંદિરની
 તદ્દન લગભગ આપણા ગૌતમાંવતારો (૨) નાં પાયખાનાં
 અને મૂર્તી વિરાજ રહી છે. જે જગ્યાએ ઉભા રહેતાં પણ
 નિરોગીનું આરોગ્ય બગટે તે જગ્યાએ મંદિરો બાંધી-બં-
 ધાવી જિનભક્તિ કરનારાઓનું સાહસ અવજ્ઞાનીય છે—
 માવી જિનભક્તિ તો ઇદ્રોએ પણ નહિ કરી હોય. યપું.

જે જાણીએ 'સેત્ય' નો જાણાર એવો દોષ તેઓને ઠાલી
 અને ઘેરીવહીની શુદ્ધાએ એવાની જરૂર છે. જેમ જેમ
 સેત્યના જાણારે બદલાતા ગયા તેમ તેમ તેના અર્થ
 પણ બદલાતા ગયા—પ્રારંભનો 'સેત્ય' શબ્દ જન્યર્થ
 હતો અને દરેનો 'સેત્ય' શબ્દ રૂઢ છે—કાશ્વ કે,
 તેને, તેનો મૂળ અર્થ ઊંચી ઘેરોની ઊંચા પ્રમાણે
 જલકું પડે છે—જ્યાં શબ્દની જેવા ઘીલા પણ અનેક
 શબ્દો, સાદિત્યમાં વધી ગયા ॥ કે, જેઓ મૂળ જન્યર્થ
 દોષ પાછળથી રુદિ વચ્ચે ચર્ચ ગયા છે—જેમકે; જ્ઞાણ,
 ક્ષમા, જીવી, ગુરુજી (ઘેરજી) અને હાનિય વિગેરે. 'સેત્ય'
 શબ્દનો પ્રારંભિક અર્થ 'ચિન્ત ઉપર ચલેલું' સમારક-ચિન્ત-
 હતો, અર્થાત્ તે સ્થળે તે સમારકને જાગવી રાખવા કે જો-
 જખાવવા પાપાણખંદ વા ચિલાલેખ મૂકવામાં આવેનો ત્યારે
 'સેત્ય' નો અર્થ પાપાણખંદ વા ચિલાલેખ પણ થયો, અર્થાત્
 જો સમારક ચિન્તને બદલે વા સમારક ચિન્ત ઉપર દોષ
 જડને સંપ્રદામાં આવતું ત્યારે 'સેત્ય' નો અર્થ 'જડ—
 'સેત્યજડ' પણ થયો. અર્થાત્ તે સમારક ચિન્ત પડે વજારક
 પવિત્ર કિવાલો કલવામાં આવતી ત્યારે 'સેત્ય' નો અર્થ
 'વજારકન પણ થયો. (જૂઓ-સક એવજપાદિક દંડમાં
 સેત્યનું વર્ણન તથા અમરકેટવાળે 'સેત્ય' શબ્દ), અર્થાત્
 તે સમારક ચિન્તને દેવગુહિતક (દેવગીત) પરમાં જના-
 વવામાં આવતું ત્યારે, 'સેત્ય' નો અર્થ 'દેવગી' પણ થયો.
 અર્થાત્ તે સ્થળે થયેલી દેવગીમાં અદુઃકલેને પદ્ય-વદમાં
 આવતી ત્યારે 'સેત્ય' નો અર્થ અદુઃકલેન દેવગી કે અથ

‘પાદુકા’ થયો, જ્યારે તે સ્થળે મોટું જાળ્ય દેવાલય ચણવામાં આવતું અને તેમાં મૂર્તિઓ પધરાવવામાં આવતી. ત્યારે ‘ચિત્ય’ નો અર્થ દેવાલય કે મૂર્તિ થયો—અત્યાર મુખી ‘ચેત્ય’ શબ્દ અન્વય રહ્યો, પરંતુ જ્યારે ચિતાદાહ સિવાયના સ્થલાંતરે દેવાલયો ચણાયાં કે તેમાં મૂર્તિઓ સ્થપાઈ ત્યારે તે જલ થયો, ‘કિત્ય’ ની પેઠે સંજ્ઞાશબ્દ થયો અને આરંભમાં માત્ર સાદરથથી અને હવે તે દેવજ દૈાકિક, સંકેતથી ‘ચેત્ય’ નો અર્થ મંદિર વા મૂર્તિ થયો—થાય છે. આ રીતે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ‘ચેત્ય’ શબ્દના અનેક અર્થો પસંદાયા છે, તે બધાનો સરવાળો કરતાં તેના એકંદર સાત અર્થો થાય છે અને તે આ પ્રમાણે છે:—

૧. ચેત્ય—ચિતા ઉપરનું સ્મારક ચિન્હ, ચિતાની રાખ.
૨. „ —ચિતા ઉપરનો પાપાણુખંડ, ઢેકું કે શિલાલેખ.
૩. „ —ચિતા ઉપરનું પીપળાનું કે તુલસી વિગેરેને પવિત્ર વૃક્ષ (જુઓ, મેઘદૂત, પૂર્વમેઘ, શ્લોક ૨૩)
૪. „ —ચિતા ઉપર ચણેલા સ્મારકની પાસેનું ચણસ્થાન વા હોમકુંડ.
૫. „ —ચિતા ઉપરનું ઢેરીના ઘાટનું ચળાતર—સામાન્યઢેરી.
૬. „ —ચિતા ઉપરની પગલાંવાળી ઢેરી કે ચરણપાદુકા.
૭. „ —ચિતા ઉપરનું દેવજ કે વિશાલકાય મૂર્તિ.

ચેતનના આ ચારે ગુણો તેની બ્યુત્પત્તિને છાને તેવા છે. અને તેનો રુદિગ્ધન્ય આક્રમ્ય તથા નવમો અર્થ, તેની બ્યુત્પત્તિથી થયો દૂર રહે છે એટલે, તે હાસ્યવિષય છે, ૨૬ છે. અને શબ્દનુગ્રાથી ન દોષાથી નિર્ધારક જેવો છે, દુઃખાનુ 'હુ' તે પ્રમાણે એક એક અર્થનો સર્વજ્ઞાપી પ્રચાર થતાં અને એક એક અર્થનો સર્વજ્ઞાપી નાશ થતાં એ એ કે જાણે જાણે વર્ષો તો હાજ્યાં હશે. 'ચેત' શબ્દનો પ્રચલિત દેવાલય કે મૂર્તિ અર્થ આક્રમ્ય નવમો દોષાથી તદન ઉત્પન્ન-આધુનિક છે. એમ આપણે ઉપરના પ્રમાણોથી સમજી શક્યા હીએ. તેથી આચાર્ય 'હરિભદ્રના ઉત્તરેષથી કે આચાર્ય દેમચંદ્રના 'દેશ

૧. "સંસ્કૃતો કટો 'કિમિદપદિમ' સિ આચાર્યો દિદો" - (મુનેષ પ્રકરણ, દેવસંસ્કૃત, શ્લોક ૩૨૮ ૧૦ ૫૨) અર્થ 'ચેત' શબ્દનો 'કિમેદપદિમ' ૨૬ અર્થ છે. હરિભદ્રમૂર્તિએ પોતાની લક્ષિતવિશયમાં (૫૦ ૭૧-૭૭) 'ચેત' શબ્દની બ્યુત્પત્તિ કરતાં જણાવ્યું છે કે, ચિન્મ-અન્નકરણમ્, નસ્ય માવઃ કમં વા (પર્ણદાદિમણ્ણે જ્યમિ કુને) ચૈત્યં મચતિ " ૫૨૭ આ પ્રાણી બ્યુત્પત્તિ, કમ્બલની દૃષ્ટિએ પદવી નથી દારણ કે, 'ચેત' શબ્દમાં નેવડો ત અર્થ 'લ' સંભરતો નથી (તેમો પોતે પણ 'ચૈત્યં મચતિ' નો ઉત્તરેષ કરતા એક તવાણ ૪૪ અન્ન સમ્બંધ છે.) અને આ હરિભદ્રેષ બ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે તો નેવડ તવાણે અર્થ 'લંચ' શબ્દને છે. એ દ્વાય 'ચેત' શબ્દને નેવડ 'લ' વાણે 'લ' વાણે જ માન્ય છે તો દેખવંદના " સ્વોચ્ચૈવે " ૬ ૮ ૧ ૨ ૧ ૩ ૬ સ્વમાં તેનું વર્તન સંભવતું નથી. દારણ કે, તે મુત એકવાળ 'લ' વાણે 'લ' નો જ 'ચ' કરતું દોષાથી

૨. "ચૈત્યં ચિર્નાય, તદ્વિમ્બમ્" ૬

‘ચેત્ય’ ના અર્થમાં, નવમા અર્થને જણાવીને જ ચાલતા થયા છે. તેઓએ ‘ચેત્ય’ નો અર્થ કરતાં ઘણે ઠેકાણે જણાવ્યું છે, “સંજ્ઞાગ્નિત્વાન્ દેવવિશ્વમ્, તદાશ્રયન્નાન્ તદ્દેવમપિ ચેત્યમ્ (ભા. જમ. ૫. ૫-ભા. સપ્તમ ૫૦ ૪) અર્થાત્ ‘ચેત્ય’ શબ્દ સંજ્ઞાશબ્દ છે તેથી તેના અર્થે બ્યુત્પત્તિ અનુસાર ન કરતાં કહિ અનુસારે લેવાનો છે અને તે ‘દેવર્ચિ’ કે ‘દેવમૃદ’ છે. ટીકાકારોના આ ઉત્તેજથી વાચકો સમજી શકશે કે, તેમણે કરેલો અર્થ, તે આઠમો, નવમો છે અને તે, પરાપૂર્વથી આશ્યો આવેલો તેમના સમયનો કદ અર્થ છે. આ રીતે અર્થ કરવાનો પ્રકાર, તે પણ એક ભવનો સાહિત્ય વિષય છે, એમ હું માનું છું અને વર્તમાનમાં ચાલતો મૂર્તિવાદને નામે ચરેલો કલક પણ આ વિષયને જ આભારી હોય એમ અને સ્પષ્ટ જણાય છે. માફ માનવું છે કે, દોષ પણ ટીકાકારે મૂળના આશયને મૂળના સમયના વાતાવરણને જ ધ્યાનમાં લઈને સ્પષ્ટ કર્યો નેહ્યો. આ રીતે ટીકા કરનારો હોય તે જ ‘પરો’ ટીકાકાર દોષ શકે છે. પરંતુ મૂળનો અર્થ કરતી વખતે ઐત્તિક સમયના વાતાવરણને ખ્યાલ ન કરતાં બે આપણે પરિસ્થિતિને જ અનુસરીએ તો તે મૂળની ટીકા નથી, પણ મૂળનું મૂલ્ય દેવા જેવું છે. હું સૂચની ટીકાઓ સારી રીતે નેહ્યો ગયો છું, પરંતુ તેમાં અને ઘણે ઠેકાણે મૂળનું મૂલ્ય દેવા જેવું લાગ્યું છે અને તેથી મને ઘણું દુઃખ થયું છે. આ સંબંધે અહીં વિશેષ લખવું અપ્રસ્તુત છે, તો પણ સમય આવ્યો ‘મુજો અને તેની ટીકાઓ’ એ વિષે હું વિચિત્રવાર લેવાલ

આપ કાદિત્વવિહાર જન્ય આપના મૂર્તિપૂજના અનાદિ-
વાદના એકાંતને કાંઈક દીલો કરશે અને વર્ષમાનના અનેકાંત
માર્ગ ઉપર દૃષ્ટિ રાખી અમૂર્તિપૂજકોની સાથે પ્રેમથી વર્તશે
તો હું મારી આ નિમંષ માટે યજ્ઞેલા ઉભયગ્રાંથાને પણ
હેમે લાખ્યા ગણવાની બ્યાજળી કામના કરી શકીય.

દેવદ્રવ્યવાદ.

હવે મારો ત્રીજો મુદ્દો નામ 'દેવદ્રવ્ય' વાદ છે,
તેની વિગતવાર ચર્ચામાત્ર મારે જાદીથી કરવાની છે.
'ચૈત્યવાદ' ના મુદ્દા સાથે આ મુદ્દો ઘણો વિચિત્ર સંબંધ
ધરાવે છે તેથી જ એ પ્રથમ ચૈત્યવાદને ચર્ચો છે અને
ત્યારબાદ તુરત જ આ મુદ્દાને ચર્ચા ઉચિત ધાર્યો
તે-જેણે જેમ માને છે કે, જ્યાં મૂર્તિ હોય ત્યાં દેવદ્રવ્ય
હોય જ નેપ્રજે, તેણેજ આ મન મારા મન પ્રમાણે અ-
કુળ છે છતાં ધર્મીજાને માટે અપણે તેને માની લઈએ, તે
પણ જે કારણથી દેવદ્રવ્યની અવિદિતતા અને અવોચીન
રૂપના હરી શકે છે તે કારણે આ છે:—કેવલ પ્રમાણે
જણાવેલી ચૈત્યવાદવાળી ચર્ચાથી આપ એ દેર્ષ બાળી શક્યા
હોય કે, મૂર્તિવાદ, ચૈત્યવાદ રાખીને જોઈએ તેને ચૈત્ય-
વાદ જોઈએ પ્રાચીન માનવાને અપણી પાસે જોઈ પણ એવું
મનબૂત પ્રમાણ નથી કે, જે શાસ્ત્રીય (સ્વવિધિ નિષ્પત્ત)
હોય ના એદિદાસિદ્ધ હોય. અમ તો અપણે અને અપણે
કુટાચાર્યો મુદ્દાં મૂર્તિવાદને અનાદિને દેવવાની તથા
વર્ષમાન કાલિત લક્ષણવાળી બજુરો કુટેવા જેવી રાખે
કેવો કરીએ છીએ, પણ જ્યારે તે રાખેને સિદ્ધ કરવા

જાણ રચનાની શી જરૂર છે ?—ક્યાનુયેમથી જ બધાં વિધિ વિધાનો તારવી ચકાસી દેવ તે ચરણચરણનુયેમનો વધારો કરવો બધો જેવો છે. આમાં કે નરસાં આવરણો કરનારાની કથાઓ ઉપરથી એ તે તે આવ્યોતું બધારણ બધાંતું દેવ તે નીતિના મધો કે કાવચના મધોની જરૂર શા માટે પડે ? માટે તે એમ માનવું છે કે, બધારે આવ્યારણ સ્થિતિ જાણ જ રચનામાં આવ્યા છે—આવે છે—અને તેમાં પ્રત્યેક નાના મિટા આવ્યોતું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે—આવે છે, તે છતાં તેમાં જે વિધાનનો ગ્રંથ પણ ન જણતો દેવ તે વિધાનના સમર્થનમાટે આપણે કથાઓનાં એમાં હકો કે કોઈનાં ઉદાહરણો આપીએ તે બાબતને હું તમસ્તરણ સિવાય બીજા શબ્દથી કહી શકતો નથી—હું દિગ્ગમન પૂર્વક કહી શકું છઉં કે, મેં આપણે તેમ આવકો માટે દેવદર્શન કે દેવપૂજનનું વિધાન કોઈ અંગસૂત્રોમાં એવું નથી,—શબ્દનું નથી એટલું જ નહિ પણ જનવડી વિગેરે સૂત્રોમાં કેટલાક આવકોની કથાઓ આવે છે, તેમાં તેઓની ચર્ચાની પણ ગોંધ છે, પરંતુ તેમાં એક પણ શબ્દ એના જણતો નથી કે, જે ઉપરથી આપણે આપણી હમી દેવી દેવપૂજનની અને વહાનિત દેવદ્રવ્યની માનવ-વાને ટકાવી રાખીએ.

હું આપણા સમાજના પુરુષોને નમ્રતાપૂર્વક વિ-નતિ કરું છું કે, તેઓ, અને તે વિષેનું એક પણ પ્રમાણ વા પ્રાચીન વિધાન—વિધિવાક્ય—અવાવરો તે હું તેઓને મળે જ નહીં મળે, કદાચ આ ઉપરથી આપમાંના કેાણ

આચારો, પવિત્ર વિચારો, પવિત્ર ઇશન, વિશુદ્ધ નીતિ, અને
અખંડ પ્રામાણિકતા જેવા આણસાઈને છાજતા મુલ્યો તે
આવવા જ એકંદ્રે કદ જ આપણે અશુદ્ધ સંસ્કારોના ભીંસણ
દખાણથી દબાએલા હોઈએ તે પણ એ વાદના વિવેકપૂર્વક
અપ્રયત્ની હું માનું છું કે મને તેવો અશુદ્ધ ગણાતો મનુષ્ય
પણ વેલો યોગે વિશુદ્ધ થવા શિવાય રહી શકે જ નહિ.
મદર્થિ દેવચંદ્રાન્ય ચળમાં હડું તે--

“નામે હો પ્રમુ નામે મદ્ગુન ગંગ,

ઠરણા હો પ્રમુ ટવણા દીટે રટસેમી ।

ગુણ આસ્વાદ હો પ્રમુ ગુણ આસ્વાદ અયંગ,

તન્યય હો પ્રમુ તન્યયતાણ જે ઘસેમી ” ॥ ૬ ॥

પરંતુ એ આપણે તેમ ન કરીએ અને જેમ એક
મરીન કિયા કર્યે જાય છે તેમ પ્રત્યેક કિયા કર્યે જઈએ
તેા મૂર્તિવાદ તેા છું પણ આજ્ઞાત વર્ધમાન પણ આપણું
ધંધ કરી શકે નહિ. મદાશયો ! અહીં હું ઇતિહાસ છું.
કોઈ વાચક મદાશય મત્તા વિષે ભેરચમત્તુવી ન કરી જાય
તે અર્થે મારે વિષયાંગાર કરીને પણ મૂર્તિવાદ સંભળે
માટે સંક્ષિપ્ત અભિપ્રાય જણાવવો પડ્યો છે, તે વિષે હું
પ્રસ્તુત નથી મારા વિશેષ વિચારોને પણ આપની સમજ
રહુ કરવાની કામના કરી પાછા પ્રસ્તુત વિષય ઉપર આવું
છું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એ મૂર્તિવાદને હમણું કોઈ
પુણતન ઐતિહાસિક પ્રમાણ વા જાનવું વિધિવાક્ય નથી
મળી શકતું તેા તેને અવલોકિતા ‘દેવદ્રવ્ય’ નો સાધક
હત્તેજ તેા મને જ સ્વાધી ! દેવદ્રવ્યને વર્ધમાનસ્થાપિત

આવે એક પણ દૃષ્ટેજ અને મળે શક્યો નથી. તેથી જ વર્તમાન આચારોનાં અને નગરચોકીના વહાલામાં વહાતા દેવદ્રવ્યના સિદ્ધાંત મારે મારે ઉપર પ્રમાણે અભિપ્રાય જણાવવો પડે છે-પડ્યો છે.

જે નાત જાતના મૂળ પાકોમાં નથી, તે વાત તેનાં ઉપગોમાં, નિર્મુક્તિઓમાં, ભાષ્યોમાં સૂક્ષ્મોમાં, અવસૂક્ષ્મોમાં અને યીક્ષ્મોમાં શો રીતે દોષ થકે ? ઉપગો, નિર્મુક્તિઓ, ભાષ્યો, સૂક્ષ્મો, અવસૂક્ષ્મો અને યીક્ષ્મો એ બધા ક્ષયો એટલા મારે જ લખાય છે-લખાય છે કે, કોઈ પ્રકારે મૂળની વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય. નહિ કે, મૂળમાં રહેલી કોઈ ભાવની અપૂર્ણતાને તે ક્ષયો પૂરી કરે છું માનું છું ત્યાં મુખી મૂળના બ્યાજ્યાનરૂપે લખાએલા તે ક્ષયોમાં, જેને મૂળમાં જ નથી તેવો 'દેવદ્રવ્ય' શબ્દ કે તેને લગતી હકીકત કોઈ પ્રકારે આવવી સંભવતી નથી, છતાં જો તે તે ક્ષયકારોએ પોતા-પોતાના વાતાવરણ અને પરિસ્થિતિને અનુસરીને મૂળને લગતા તે તે ક્ષયોમાં ક્યાંય જ્યાં નિર્મૂળ દૃષ્ટેજ કયો દોષ તે 'સેત્વ' શબ્દના નિનમૂઢ વા જિનનિમ્મ જર્થની પેઠે તેની પ્રાચીનતા કે વિધેયતા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. પરંતુ તે દૃષ્ટેજ, પરિસ્થિતિજન્ય યતા-યએલા-દેટલાક ઉમેરાઓમાંનો એક ઉમેરો-વધારો-ગણી શકાય જરો, છું તે ત્યાં મુખી માનું છું કે, અમલ ક્ષયકારો, જેઓ પાંચ મહાનવના પાલક છે, સર્વથા દિગ્ગજને કરતા નથી, કરાવતા નથી અને તેમાં સમ્મતિ પણ આપતા નથી, જેઓ મારે કોઈ ભાવનો દ્રવ્યસ્તવ વિધેય રૂપે દોષ થાકતો નથી તેઓ

મહાપુરુષ માટે કદી શક્ય તેમ નથી-તેમના ક્રિયામાં જે મધ્યસ્થતા, જંબીરતા અને સત્વપ્રિયતા જે જોઈ છે, ત્યાર પછીના ક્રિયામાં તે લેખનપદ્ધતિ અને જાણે જ મળી શકી છે. હવે આપણે આ પ્રસ્તુત નિવાદનો નિગ્રહ ત્યારે જ લાવી શકીએ, જ્યારે દરિબદ્ધતા ક્રિયામાં આવેલા મૂર્તિવાદ અને રેવદ્રવ્યની દલીલવતું મૂળ ગ્રંથી સદીએ જે કે આ કોઈ એવિદ્યાભિર પ્રથમ સદ્યે જટિલ છે તે પશુ તેની શુદ્ધ-તેા નિવેદ્યે આપણે આ રીતે લાવી શકીએ છીએ:-આચાર્ય સુવમાં આવેલી વર્ધમાનની સ્વયં ઉપસ્થી મારૂમ પડે છે કે, તેમનો ત્યાગ સદ્યે જ કલક હતો અને વધુમાં કદીએ તેા તેવા ત્યાગને જાગવી શકવા માત્ર તેવા જ પુરૂષો સમર્થ હોય ■ અને તેઓ ધણુ વિરલ હોય છે- જલુ સ્વામી પછી મિનકુદપ વિચિત્રના યવાની જે દંતકથા પ્રચલિત છે તે કાલ જ વર્ધમાનના ત્યાગની કલકાર્થ રપટ થઈ જાય છે. વર્ધમાનનું નિર્વોલુ થવા પછી જંલુસ્વામી મુખીના સુમયમાં-વીરનિર્વોલના પ્રથમ ક્રેકમાં-મહાત્મા જુદના મધ્યમ માર્ગે ધણી દોષપ્રિયતા મેળવી લીધી હતી. તેમના માર્ગનો એ ઉદ્દેશ હતો કે, શરીરને વિશેષ ન સહનવાળાં એવી પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર છે કે, જે કાલ મન સિયવમજ નહે અને હેઠોપકાર પશુ થાય-પુરુ વર્ધમાન કાપદંડવાદી હતો અને મહાત્મા જુદ અને હંદવાદી હતો. આ મધ્યમ માર્ગ વધતાં વધતાં એટલે જાણી વધી ગયો કે; સપ્રાદ્ અગ્રોકના સુમયમાં તેા તે જગતન સર્વવ્યાપી થઈ શક્યો હતો. વીરાત્ પીઞ્ઞ અને ત્રીજા ક્રેકની વચ્ચેનો સમય મધ્યમ

માર્ગ માટે ઘણું જ અનુકુળ હતો. તે સમય તે જ હતો જે સમયે મહારાજા અશોકનું ધર્મરાજ્ય પ્રવર્તતું હતું. આ સમયે સંસારની ચઢિખંડ ધરતીમાં ચારે તરફ જોદ્ધ મહો સ્થપાયા હતા—જેમાં રહીને તે સાધુઓ જની ચક્રે તેટલી લોકસેવા કરવાને સર્જ રહેતા હતા અને સમ્રાટ અશોક તથા તેની પ્રજા તેઓને સેવા કરવાની સામગ્રી (ખનાદિ સાધન) પૂરી પાડતા હતા—તે લિહુઓ દરદિઓને ઓષધ આપતા હતા, હીન દુઃખિઓને સહાય આપતા હતા, દરદી પશુ અને પક્ષિઓની પણ ચિકિત્સા કરતા હતા, વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાદાન દેતા હતા, આરોગ્યસમિતિના કામમાં પણ સહાય કરવાને સૂકતા ન હતા તથા ઘવાયેલા ધાડુપાંડેની સેવા શુભુષા કરી તેઓને પણ પરમદયાળુ જનાવતા હતા. (જુઓ અમલુનારદ.) આ રીતે તે જોદ્ધ લિહુઓ કોઈ પણ પ્રકારે લોકોની વ્યવહારૂ સેવામાં જ પોતાનું જીવન ગાળતા હતા અને તે દ્વારા કોઈ જાતનો બડબડાટ કયાં સિવાય જ જુદું પ્રવચનને સર્વવ્યાપી જનાવી રહ્યા હતા. એ રીતે આ મધ્યમ માર્ગની પરિસ્થિતી જેટલી લોકોપયોગી હતી તેટલી જ પ્રજાસેવક મુમુક્ષુઓ માટે સરળ અને મુંઝર હતી. હું માનું છું કે, તે કાળના વર્ધમાનના કડક ત્યાગથી કંટાળેલા જૈન લિહુઓ ઉપર ગૌદોની આ સરળ અને ઉપયોગી મધ્યમ માર્ગની અસર થાય તે સંભવિત છે અને ઘટતું પણ છે. જ'બૂસ્વામીના નિર્વાણબાદ તે જૈન લિહુઓમાં જિનકલ્પને અંગે જે કોઈ ચડબડાટ ચાડ્યો હતો તે ચડબડાટને શમાવવા આ એક જ ઉપાય હતો કે, તેઓ પોતાથી

દુરસાધ્ય જોવા કહક ત્યાગના માર્ગને જાણી આ મધ્યમ માર્ગ જેવા સુરજ અને ઉપયોગી માર્ગને આશ્રય લઈ પોતાનું આત્મ કલ્યાણ સારું અને લોક કલ્યાણ પણ સારું તે વળતે જે લિહુએ વસપાત્રવાદના ઝળવટ વિરોધી હતા અને વર્ધમાનના કહક ત્યાગના અનુવાધિએ હતા, તેઓ ઉપર આ મધ્યમ માર્ગ કદાચ અસર ન કરી શકે, પરંતુ જે લિહુએ વસપાત્રવાદને પણ સ્વીકાર કરતા હતા તેમ સ્વકલ્યાણ અને પરકલ્યાણના આકાંક્ષી હતા તેઓને આ મધ્યમ માર્ગ જામે તેમાં બરાબ નવાઈ જેવું નથી. પણ આ હક્કીત અંજલિવિત છે કે, તેઓ કદાચ રીતે પોતાની વર્ધમાન પ્રતિની ભક્તિને-શ્રદ્ધાને-ઓછી કરવા આદતા ન હતા તેથી ભુદના મધ્યમ માર્ગને અનુસરતાં પોતાનું વર્ધમાનાનુવાધિત્વ સુમાવતું પડે જોવા ભણથી તેઓએ પોતાના વલિલને માન ઈપાવવા એક એવો આ મધ્યમ માર્ગ જેવા સુરજ અને ઉપયોગી માર્ગ કાઢવો પાથી હતો-કાઢ્યો હતો-કે, જે દ્વારા તેઓ બ્રહ્મ લિહુઓની પેઠે લોક સેવા કરી શકે અને પોતાનું આત્મકલ્યાણ પણ સાચવી-મેળવી-શકે. આ મધ્યમ માર્ગને અનુસરનાર લેન લિહુઓએ પોતાના તે માર્ગનું કોઈ ખાસ વિશેષ નામ આપ્યું હોય એમ જણાતું નથી. અને તે માર્ગનું 'શુદ્ધ' નામ હોય તે સંભવતું પણ નથી. કારણ કે, તે લેન લિહુઓએ માત્ર વર્ધમાનના કહક આચારોને યોગ્ય નરમ કવો હતા, મઠવાસને વા વસતિ-વાસને સ્વીકાર્યો હતો, વસપાત્રની ઉપયોગિતા તેઓને સુમત હવી, ઉપદેશ દ્વારા, પ્રચરણદ્વારા, મંત્ર વાંચના

છે, કાળાણીર દેવ છે અને જનકને હાથ પડે
 દેવ છે. પરંતુ જ્યારે તેમાં કાશ્વદ, અધ્યા અને
 કુન્દ મિશ્રણ થય છે ત્યારે તેને એક જથ્થા પથ્થર
 કાશ્વદે મજુરામાં આવે છે. અને જ્યારે તેમાં સ્વ
 માર્ય અને વિદ્યાકની મારા વધી જાય છે ત્યારે કાશ્વ
 તેને જાનકાળ આવે છે અને તે એક જ માર્યની
 કાશ્વની સ્થિતિમાં અને પ્રાચીનની સ્થિતિમાં એટલું
 જાંતર જણાય છે, એટલું જાંતર નર અને ખરમાં છે
 કીદરિજા મુઝિએ જે સ.પુએનો હુ જાનકા વિ
 વિદ્યાના કાશ્વમાં કાશ્વ છે, તે સ્થિતિને હું કા
 માર્યનું ઉપરનું તાન વિદ્યા સ્વરૂપ માર્યું હુ-કાશ્વ
 છે, વિદ્યાના જીભ નોશમાં કાશ્વ કાશ્વ સ્વામીને માર
 કાશ્વ નિવાસના મારે અને કાશ્વમાં કાશ્વ થયા
 'કાશ્વનાર' સ્ત્રી જનકનું હું, વિદ્યાના પાંચમ નોશ
 કાશ્વ: વિદ્યાના કાશ્વનારુદ્યને વિદ્યાની વિદ્યાના થમ
 તાપથી હું સહ્યે કાશ્વનેની કાશ્વે કાશ્વે દનાં વિદ્યા
 હું નોશમાં કાશ્વ: વજસામિએ વિદ્યાની જનકામિની
 વિદ્યાની કાશ્વે દેશમાંથી કાશ્વે દેશમાં હું જાને કાશ્વના
 કાશ્વના પાંચમાંથી લીધે કાશ્વને કાશ્વના કાશ્વે દેશને અને
 વિદ્યાના ૧૧-૧૨ માં કાશ્વ: વજસામિએ વિદ્યાના કાશ્વે દેશને
 કાશ્વે કાશ્વને કાશ્વના કાશ્વને તેને કાશ્વે વિદ્યાના કાશ્વે દેશને
 કાશ્વે દેશને વજસામિએ કાશ્વે કાશ્વે વિદ્યાના કાશ્વે દેશને
 નાથી પરંતુ કાશ્વ: કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે
 કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે કાશ્વે

નામ ચેત્યવાસ-પરપરા હનું. આ ઉપરથી મૂર્તિવ
 દેવદ્રવ્યને લગતા દરિભદ્રના ઉદ્દેષ્યોના મૂળ રૂપે
 પણ તે જ પરપરાને સ્વીકારવાની છે-જેને આપણે
 જ શાસ્ત્રક્રમ પરપરા કહી છે. આ પરપરા કાંઈ બી
 ટોપની જેમ ચીરાત ૮૮૨ વર્ષે સીમ જ નહિ ઉગી
 હોય, પરંતુ એક ઘટાઘર વૃક્ષની જેમ તેનો પણ
 આપણે વિશ્વાસ થયો હશે અને ઉવટે તેમાં વિકાસ
 પછી જ તેને બચાવી પણ સવું પડ્યું હશે. એક માધ
 આંભાને પેદા થતાં, દાહતાં, પુલતાં અને પ્રાંતે મૂલ
 મુખમાં પડતાં પણ ધણે સમય-લાગે છે-અપેક્ષિત છે.
 એક ઓટી સુપ્રદાયપરપરાને પેદા થતાં, પ્રચલિત થતાં
 ૬૬ બનતાં અને એક નવીન માર્ગરૂપે ચિરકાળ સુધી દહી
 નાથ થામતાં એ પાંચ છ સેકાઓ છે તેથી થાયે પતે
 વધારે સમય લાગે તો તે કમવિકાસની દૃષ્ટિએ સર્વથા સુ
 ભવતું છે-આ જ પ્રકારે બોલ સુપ્રદાયોને સરજાનથી
 નાથ થતાં સુધીનો દત્તિદાસ વાંચતાં પણ એટલા જ સમ-
 યની પ્રતીતિ થવી શક્ય લાગે છે અને મેં પણ આ જ
 દૃષ્ટિએ ઉપર જણાવ્યું છે કે, આ ચેત્યવાસપરપરાનું મૂળ
 જુદા મધ્યમ માર્ગના ધિરજ ઉપર તે જ સમયે રાખાતું
 છે, જે સમયે વીર, મુખમાં છે જાણુ જેવા કંઈ ત્યાગના
 ચોખીનોનો અભાવ હતો, જે તેવા કંઈ ત્યાગિઓ દ્વા
 તે ઘણા જ ઓછા હતા અને જેઓની સંખ્યા વિશેષ હતી
 તેઓનું હૃદય જુદા મધ્યમ માર્ગ જેવા સરજા માર્ગ ઉપર
 પોતી રક્ત્યું હતું અર્થાત્ વીર પછી બીજા સેકામાં જ આ

પાની વિશેષ જરૂર છે કે, જેની સ્મૃતિથી આસ્તે આસ્તે
 આપણે વિદ્યાસુ થવો શક્ય અને મુક્તિ જને તેમ છે. આ
 જાતના ઉપદેશથી વર્ધમાનના સમારકની શરૂઆત કરવી
 તે, અદ્વિત્યાપ્રધાન મંથનના બીજ અને ત્રાંબા (કરા-
 વણું અને કરનારને અનુષોદન આપવું) જાંમાની બાધક
 ગણાવે છે તે પછી તે બાધક પ્રવૃત્તિને હોઠપયોગી ગણીને
 તે સમયની વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં તેજોજેતરોઈય માની
 દોષ જોમ સંભવે છે. જો જ રીતે તેજોજે જનશાળાજો,
 સ્વચાચો અને પાઠશાળા વિગેરે હોઠકલ્પનાં કાર્યોમાં પણ
 પોતાનો હાથ પાસો દોષ તે પછી સ્થાન પ્રાપ્ત છે અને જો
 બધાં કાર્યોની રીતસર બ્યવસ્થા કરવા હોઠે વરદૂથી જો
 આધુજો જ નિમ્મવા હોય તે તેમાં પણ કાંઈ અમંજલી
 નથી. આ બધાં કાર્યોને પદોંથી વળવા અને રીતસર પાર
 ઉતારવા તેજોને હોઠે વરદૂથી પનાદિનો સામગ્રી પુરી પડવી
 હોય તે જોમાં પણ કાંઈ વિકલ્પ કરવાનો નથી. આ લિહુજો
 આચારે પવિત્ર હતા, વિચારે વિશુદ્ધ હતા, માત્ર તેજોને
 ત્યાગની પરાગ્રાહ જ અસહ્ય હોતી હતી, તેથી તેજો જે
 રીતે હોઠપયોગી થઈને વર્ધમાનના માર્ગના પ્રચારક થાય
 અને પોતાના તથા પારકાના કલ્યાણ બાધક થાય જો રીતિના
 આ આપવાદિક માર્ગને અનુસર્યા હતા. હોઠે પોતાની વા
 તે સમયના પોતાના સમાજની પ્રવૃત્તિ માટે જે પનાદિ
 સામગ્રી, તે લિહુજોને ટોંપના હતા તેનું નામ મંજલદ્રવ્ય,
 શારવતદ્રવ્ય કે નિષિદ્રવ્ય રાજસમાં આવું હતું. જહીં મારે
 પ્રસંગોપાત આ પછી એક બાજવને જણાવી દેવાની જરૂર

■ કે, જે નિર્ઘ્યો ધનનો સ્પર્શ પણ કરતા ન હતા, જે નિર્ઘ્યો સદા ત્યાગના અને આત્મકલ્યાણના અભિલાષી હતા અને જે નિર્ઘ્યો પોતાની સંયમ-પદ્ધતિને લોકહિતના રૂપમાં દેરવી નાખી વર્ધમાનનો માર્ગ લીધાવવાને આતુર હતા તેઓ તે મધ્યમ માર્ગ ઉપર આરૂઢ થતાંનો સાથે જ ઠાંધ લોકોપયોગી સર્વ પ્રકારના આશંકોને પણ કરવા મંડયા હતા તેમ માનવું શક્ય જણાતું નથી. આ એક સાધારણ ધોરણ છે કે, જેમ મનુષ્યને ચક્રતાં વાર લાગે છે તેમ ઊતરતાં પણ વખત લાગે છે, તે ધોરણ પ્રમાણે આપણા એ નિર્ઘ્ય મહાનુભાવોએ ગમે તેવો સરળ માર્ગ સ્વીકાર્યો હતો તો પણ ઉપદેશતરંગિણીના આ શ્લોકમાં વર્ણવેલો તેઓનો આચાર લગભગ અબાધિત રહ્યો હતો:—

“મુજ્જીમહિ વયં મેક્ષં જીર્ણં વાસો વસીમહિ ।

શયીમહિ મહીપીઠે કુર્વીમહિ કિમીશ્વરૈઃ” ॥૧૪૫॥૧૦૪૯

“સ્વદ્ધ્યામધ્વનિ સંચરેય વિરસં મુજ્જીય મેક્ષં સકુજ્

જીર્ણં તિન્નિવસીય ભૂમિવલયે રાત્રૌ શયીય સ્થગન્ ।

૧ “નિશ્ચા માગીને ભોજન કરવ, લીર્ણ (શરેત દુરેપ) વસ્ત્ર પહેરવાં, જમીન ઉપર સૂવું. ૨ પગે પ્રવાસ કરવો, એકવાર નીરસ આહાર લેવો, શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવું, જમીન ઉપર સૂવું, રાતે પ્રકૃષ્ઠાર સૂવું, નિઃસંગ રહેવું, સર્વત્ર સમ રહેવું, પરમબળ્યાનિનુ ધ્યાન કરવું. ૩ પગમાં જોડા ન પહેરવા, માનવાપી ન સૂવું. ૪ કેશી કિનારવા, લોકો યોડાં ખાવું, વ્યંજન વિનાનું (શાકાદિ વિનાનું) ભોજન કરવું, દિવસે ન સૂવું, સ્નાન અને ભોજનનો ત્યાગ કરવો અને સરૂપ (સંસ્કારીયું) પાણી પીવું.”

નિમ્મહ્ન્યમવિશ્રયેય મમનાનુહાસયંયાનનિનં
 ડ્યોનિપ્તન્ પપ્પં દ્યોય હૃદયે કૃચ્ચેય દિ મૂમૂતા ? ॥૧૬૮॥
 ૩૫દ્ભ્યાં ગન્દુપાનદ્ભ્યાં મંચન્નેત્ર ચે દિવા ।
 ચાર્ગિશિજ્જ ણ્વ ય્યુનં પરં યાનયાયિનઃ ॥ ૧૬૯ ॥
 ચ્ચેદોનારણ્યન્યપન્નપન્નનં નિર્વ્યજ્જનં મોગ્ગનં
 નિદ્ધાર્પનનપદ્ધિ દગ્ગનનિધિન્યાગચ્ચ મોગ્ગચ્ચ ન ।
 વાનં મંચ્ચુત્તપાયમાપચિન્ને યંયાં કિલ્લેન્નં ક્રિયા
 નેયાં કર્પંદયાનયઃ સ્ફુટત્વં સ્પટ્ટોઃ નિદિ સોયનં ॥ ૩૭૧૫૦ ૫૭

અર્થાદે અ મધ્યમ માર્ગના પ્રારંભને સ્થપ્ય હશે
 ત્યારે તે નિર્દોષે ઉપદેશ દાતા અને પ્રવેશવના દાતા
 હોદ્દાપદાર કરતા હશે-શુદ્ધઆત્મા ને અને તેથી નિર્દો-
 ચતા આચરીને જ આ માર્ગ વિજયવંત કરવાનું તેઓનું
 ધ્યેય હશે, પણ તેમ જેમ સુમય લીધે તેમ તેમ તેઓએ
 દેવદાત્ત વિશેષ અપવાદોને સ્વીકારીને પણ હેતુ અંપનું
 દામ માર્યે લીધું હશે અને તેઓ પીરે પીરે યોદ્ધાના
 મહાવાસની સુમીપમાં અધ્યા હશે-જે હું હમણાં જ ધનર્ષક
 સ્થાપનો વિશે હહેળ કરી ગયો તે હાંઈ મારો દક્ષિણ વિચાર
 નથી, પરંતુ તે સુમયે મહાવાસની નિકટ આવતા લોકચા-
 રોને, લોક શબ્દો ધનદાન અધ્યાના અને તે દાત્રી
 લોક પ્રજાએ આમાલિક શુભ સુખ માટે ધન યોગ્યાના
 અનેક હેતુએ મળી આવે છે:-^૧આચાર્ય સિદ્ધમેનને રાજા

૧ “ શ્રામિદ્ધમેનશ્રિયાન્યદા વાયશુવિ યતન ।

૨૪૮: શ્રાવિક્કમાકેગ ગાદા રાજાચ્ચેગેન સઃ ॥૬૧॥

જૈન ગૃહસ્થે પચાસ હજાર રૂપિયા અર્પણ કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી અને કહ્યું હતું કે, “ જો આપ આ ધન દેશે તો મને સભ્ય લાજ થશે, આપ આ ધન લઈને યથેચ્છ હાન દઈ શકશો ” પરંતુ તે આવશે’ પણ ત્રિદ-સેનની જેમ તે જ કારણને લીધે (આધુનિકમાં બાધ આવવાના કારણને લીધે) તે ધનનો સ્વીકાર ન કરતાં હતા. શેઠ દ્વારા જ એક રમ્ય જૈનાલય બંધાવવામાં તેનો ખર્ચ કરાવ્યો હતો. અહીં આપણે એક જૈન ગૃહસ્થ, એક જૈન મુનિને રૂપિયા આપવાની વાત કહે છે, તે ભાગ્ય ખામ્ય વિશેષ ધ્યાનમાં રાખવાની છે-જો કે ત્યાગમૂર્તિ મુનિશ્રીએ તે ધનને સ્વીકારવામાં પેલાનો ધર્મ ન માન્યો પણ એક જૈન ગૃહસ્થ-તે પણ જૈન ધર્મના જલ્દાર ગૃહસ્થ-ત્યાગી થોગીને ધન આપવાની વાત કહે, એ એક નવાઈ જેવી બાબત નથી ?

વર્તમાનમાં પણ આધુએ અને તેવા શિશિદ સમ્ર ગયા છે, કેટલાક તો પોતાના નામનાં ‘વાતાં ખાલીને ધર્મ’ પ્રભાવવાની (?) પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, મ.સે માસે જેઓને માટે હજારોનો ખર્ચ થયે બાક છે, જેઓ પાસે ચકલી નોટો જેવી ન્યાયધ પોસ્ટની ટીકીટો રહ્યા કરે છે અને જેઓ માત્ર પુસ્તકોના પર્વતના રખવાળ છે તેવા આ આધુઓને પણ કોઈ જૈન ગૃહસ્થ જેમ કહી પણ કહી શકે નહિ કે, ‘મંદારાજ ! આ ધન દેશે અને આપ એને યથેચ્છ વાપરો’ જૈન ગૃહસ્થો સમજે છે કે, આધુઓનો ધન હેવાનો આચાર નથી અને આધુઓને ધન હેવાનો આપણે ધર્મ !

નથી, આ હેતુથી જ તેઓ, જમ બાહેર રીતે સાધુઓને
 રોકડ પૈસા આપી શકતા નથી, તેમ તેઓ તે પ્રકારે લખ
 પણ શકતા નથી. તો પછી જૈન ગૃહસ્થ લઈ શકે, જીવ-
 સરિને પચાસ હજાર રૂપિયા લેવાની કહેલી બાબત અને
 રાજા વિક્રમાદિત્યે સિદ્ધસેનને નામે રૂપિયા ચઢાવ્યાની જે
 હકીકત આપણને સપ્રમાણ મળે છે, તેનો સમન્વય આપણે
 શી રીતે કરીશું ? અને તો આ બન્ને પ્રભાવકોની હકીકતો
 ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે, એ સમયના સાધુઓમાં
 સામાન્ય રીતે ધન લેવા દેવાનો વ્યવહાર થતો થઈ ચૂક્યો
 હતો, પણ કેટલાક વિરલ મહાત્માઓ ધનનો પણ સ્પર્શ
 નહિ કરતા હોય-જો આ રીવાજ સાધારણ ન થયો હોય
 તો એક જૈન ગૃહસ્થની કે સંન્યાસિના આચારથી પરિચિત
 એક રાજાની એવી પ્રવૃત્તિ કહી પણ ન સંભવી શકે કે
 તેઓ એક આકચ્છન સાધુને પૈસા લેવાની વાત પણ કરી
 શકે. સાધુઓ માત્ર ઉપદેશ અને ગ્રંથ રચના જેવી નિર્દોષ
 પ્રવૃત્તિથી લોકકલ્યાણને સાધતા હતા તેઓ હવે આ
 સમયે (વિક્રમ અને લઈ શકેને સમયે) સમાજ પાસેથી
 ધન લઈને પણ લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા હતા,
 મત તંત્ર કરતા હતા, વેદુ કરતા હતા અને મંદિરો પણ
 બંધાવતા હતા. પ્રભાવક ચરિત્રમાં સિદ્ધસેન સંબંધે જે
 હલ્લેખ મળે છે તેમાં એમ જણાવ્યું છે કે, તેમણે મુવર્ષ
 સિદ્ધિ અને સર્વંપ વિદ્યા દ્વારા 'દમોરનગરના રાજા દેવ-
 પાલને અને 'જુમુપુરના રાજા ધનંજય (બલમિત્રન

૧ જુઓ પ્રમાણ ચરિત્ર ૧૦ ૬૫, શ્લોક-૭૫ થી ૮૧. ૨. જુઓ
 પ્રમાણ ચરિત્ર ૧૦ ૧૦૨, શ્લોક ૧૧૫ થી ૧૧૮.

પુત્ર) ને એમ બે રાજાઓને લગ્નમાં મેન્યની અને
 ધનની સદાય કરી હતી અને એ પ્રકારે રાજા
 પણ ભાગ લીધા હતા. એ જ અંશમાં એક પ્રમુખ
 યશિંદ સૂરિનો આવે છે, તેમાં તેઓને 'શુદિકા
 ના માંત્રિક વિશેષણથી પ્રશંસવામાં આવ્યા છે. આ
 યશિંદ સૂરિએ પેતાના મુખમાં શુદિકા રાખાને એક
 માટે રૂપિઆનો ખરો કર્યો હતો. જેમાં કેટલાક બ્રાહ્મ
 ધણ (કેઇએ પચાસ, સે, બસે એ રીતે) રૂપિયા
 હતા અને તે રીતે તે ખરદામાં કુલ પાંચ હજાર રૂ
 થયા હતા. તે રૂપીયા દ્વારા તે આવ્યાયે. એક વ
 રાજની (ચારા ચત્તરની) સદાયથી કાદવું જિતર
 સમરાંબું હતું. આ ઉપરાંત આવ્યાયે 'આર્યપુદ, પ
 ચાર્ય પાદલિપ્ત, આવ્યાયે 'રૂદ્રદેવ સૂરિ અને આવ્યા
 નાનાશુન વિગેરેની પણ એ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ, તે તે પ્ર

૪ જુઓ પ્રમાણ ૪૦ વિજયસિંહસૂરિપત્ર ૧૦ ૧૯-૩૯. ૪ જુઓ
 પ્રમાણ ૪૦ ૧૦ ૧૬ થી ૧૧-૩૯-૧૮૧ થી ૨૩૨. ૫ જુઓ પ્રમાણ ૪૦
 પાદલિપ્તપત્ર, ૧૦ ૧૭ થી ૧૮. ૬ જુઓ પ્રમાણ ૪૦ ૫૪
 ૫૫. ૭ જુઓ પ્રમાણ ૪૦ ૧૨ થી ૧૧-૩૯-૨૪૮ થી ૩૦૬
 આ ઉપરાંત પ્રમાણ ૪૦ વિજયસિંહસૂરિપત્ર ૧૦ ૧૯ થી ૩૦૬
 આવી સંખ્યાપદે લખીને મેં છે અને આ જગતની જગતે દેવ-
 વાસ નાનક થવા પછી પણ અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે-માનદેવ-
 સૂરિ, મુનિશ્વરસૂરિ, ૧૬ મા ૧૬૫૨ ધમણેત સૂરિ, દેવાચાર્ય,
 મહાવિરિહ, અમરદેવસૂરિ, વાલિવેગાધ્યાનિસૂરિ અને વાલિવે-
 સૂરિ પ્રવૃત્તિ અને અ.ચાર્યના જગતમાં આવી અને ૫/૧/૧૯૦૦

ધોમાં, તે ગ્રામમાં વર્ણવાએલી છે. આ બધી હકીકતે
જેતાં એ વાત સ્પષ્ટ માલુમ પડે કે, સમાજ પાસેથી
બન લઈને કાર્ય કરનારા નિરપૃહ આચાર્યોને વંશ ધીરે
ધીરે સરપહુ ચલો હોય અને પોતાની પાસે પણ પૈસા
રાખી પોતાના વડિલોનો ભાગ ટકાવી રહ્યા હોય. સંઘપદ-
કમાં વર્ણવાએલા ચેત્યવાસની શરુઆતના ઇતિહાસમાં
જણાવવામાં આવ્યું છે કે, ‘ જ્યારે આવકો ધાર્મિક કાર્યો
તરફ દુલંભ કરવા લાગ્યા અને કેટલીક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ-
ઓ કે, જે આવકોને કરવા ચેત્ય હતી, તે બધે પડવા
લાગી તેવે સમયે એ બધી પ્રવૃત્તિઓને ચાલુ રાખવા માટે
અને એ ધાર્મિક કાર્યોને સંભાળવા માટે નિર્મય સાધુ-
ઓને પણ પોતાના સંયમનો ભોગ આપવો પડ્યો હતો-
મંદિરાદિની વ્યવસ્થા કરવી પડી હતી અને તે માટે પૈસા
વિગેરેનો સંપર્ક, તેનો હિસાબ અને લેવડ દેવડ વિગેરે પણ
ધણું કરવું પડતું હતું.’

એ જે ઉપર જણાવ્યું છે કે, આ મધ્યમ ભાગ
તરફ વળેલો સાધુ-સંઘ. ધર્મની રક્ષા માટે ધીરે ધીરે
ધ્વજ પ્રપંચ તરફ પણ વળ્યો હતો, તે હકીકતને એ
ચેત્યવાસના પ્રારંભનો ઇતિહાસ પણ પુષ્ટિ આપે છે.

તોપ વએત્રી ભેષ સમય છે. રાજા કુમારપાલ જિનમદિરમાં વાગ્વપ
(વેશ) એ દારા આરતી કરાવનો હતો, એ પણ ચેત્યવાસની અન્ય એ

“નિસિ નિચિસિક્કણ પટે આરતિય-મંગલાઈ કારવઈ । વાગ-
વદ્દનિવદ્દેણં માગદ્દગણગિજ્જમાણગુણો ॥ (કુમારપાલના મમ
સમર્પા સોમવ્રમ.)

એ સુમયના કુશળ આચાર્યો બહુ પવિત્રતાપૂર્વક રહીને
 અને આંધમિક અપવાદોને સેવીને પણ ધર્મકાર્ય કરતા
 હશે, તથા તેમની પાસે જે ધનએકફું ચતુ હશે તે ધનને
 તેઓ પેતાને અર્થે ન વાપરતાં શ્રીઅંબના દ્વિત અર્થે જ
 વાપરતા હશે અને તેથી જ તે ધનને, તેઓ મંગલદ્રવ્ય,
 શાશ્વતદ્રવ્ય કે નિષિદ્રવ્યના નામથી વ્યવહારતા હશે.
 દક્ષિણદક્ષિણે પેતાના 'સુશ્રેષ્ઠ પ્રકરણમાં' 'જિનદ્રવ્ય'
 ના પર્ચાય તરીકે આ ત્રણ શબ્દોને પણ મૂક્યા છે. શબ્દ-
 શાત્રના નિયમ પ્રમાણે પર્ચાયવાચક શબ્દોનો અર્થ એક
 સરખો જ હોય છે જેમકે; ઘટ, કલશ અને કુખ એ ત્રણે
 શબ્દોની બ્યુત્પત્તિ જિન્ન જિન્ન હોવા છતાં, તેના અર્થ-
 વ્યવહારમાં જરા પણ અંતર જણાતું નથી-મનુષ્ય, માનવ
 અને મનુજ એ ત્રણે પર્ચાય શબ્દો એક જ ભાવને સૂચવે
 છે તેમ અહીં પણ શાશ્વતદ્રવ્ય, મંગલદ્રવ્ય, નિષિદ્રવ્ય
 અને જિનદ્રવ્ય એ ચારે શબ્દો એકાર્થક હોવાથી તે પ્રત્યે-
 કના ભાવમાં હેય પણ અંતર સંભવતું નથી-જે ભાવ,
 શાશ્વતદ્રવ્ય શબ્દથી લેવાય છે તે જ ભાવને જિનદ્રવ્ય
 શબ્દ પણ સૂચવે છે અર્થાત્ શાશ્વતદ્રવ્ય શબ્દમાં નેટલી
 અર્થ-બ્યાપકતા સમાએલી છે તેટલી જ અર્થ-બ્યાપકતા

૧. “પરાગુગ-રશ્મિત્રગયં પદાણવૃર્મિર્દિઃ જં તથાજ્જં ।
 ણગાર્ગર્ગર્દિઃ કયં ધારા તં ત્રિતિ જિનદ્રવ્યં ॥ ૧૫ ॥
 ધંગરદ્રવ્યં નિદ્રિદ્રવ્યં માસયદ્રવ્યં ચ મલ્લમેગટ્ટા ।
 આસાયનરિદારા જયનાદ તં ગુ ટાપવ્યં” ॥ ૧૬ ॥

‘ જિનદ્રવ્ય ’ શબ્દમાં હોય તો જ તે, તેનો પયોય હોઈ શકે છે. આ સંબંધે વધુમાં શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી જણાવે છે કે—^૨જે મંગલદ્રવ્ય, શારવતદ્રવ્ય, નિધિદ્રવ્ય અને જિનદ્રવ્ય શબ્દથી વ્યવહારાતું દ્રવ્ય, જ્ઞાન અને દર્શનનું પ્રસારક છે અને જિન પ્રવચનને પ્રચારનારું છે અર્થાત્ જે સંઘમાં વિદ્યાની ખામી હોય તો તે અર્થે જે દ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ શકે છે, જે સંઘમાં સમ્યક્ત્વની ન્યૂનતા હોય તો તેની વૃદ્ધિ અને પુષ્ટિ માટે જે મંગલદ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ શકે છે અને જે સંઘમાં જિનપ્રવચનનો પ્રચાર જોઈએ હોય તો તેનો અધિક પ્રચાર કરવા પણ જે દ્રવ્યની વ્યવહાર શાસ્ત્રાનુમત છે અર્થાત્ સંઘનાં ધાર્મિક અંગે કે, જે મૂળ, શરીરસ્વાસ્થ્ય, વિદ્યાનો પ્રચાર, આત્મજ્ઞાનની વૃદ્ધિ અને જિનપ્રવચનનો પ્રચાર છે, તે અર્થે જે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો એવો કોણ મૂઢ કે મમજા હોઈ શકે, જે તેનો નિષેધ કરે. શ્રીહરિભદ્રજીના જે બંને ઉક્તિઓ ઉપરથી એમ નિશ્ચિત થાય છે કે, જે સમયના કુશળ સૂરિઓએ, સમાજ પાસેથી સામાજિક કાર્ય માટે જે દ્રવ્ય મેળવવું હતું તે માટે જ એ વારે શબ્દોને યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કર્યા હતા-છે. તથા તે શબ્દોના અર્થ ઉપરથી પણ તે જ વાત નીકળી શકે છે. અત્યારે પણ ધર્મોદાયની પેઢીમાં કેટલાક લોકો તીર્થંકરનું નામ ન ચલાવતાં જે આજુ-દહી કડવાણી વગેરે

૨. જિનપ્રવચનવૃદ્ધિકરં પમાવગં નાણ—દંસણગુણાણ ।

વૃદ્ધતો જિનદ્રવ્યં તિત્યયરત્તં રહદ્ જીવો (૫૦ ૪) ॥૦.૭

ટેકાભાઈ જાણેજંદુ નામ ચલાવવામાં આવે છે તેથી પણ
 ૨૫૫ થાય છે કે, એ પ્રેમીને જરીવટ અને ધન એ બધું
 મંજલડબ્બ, શામ્બનડબ્બ કે નિષિડબ્બ છે અને ક્યારે
 જરૂર પડે ત્યારે મંથન દિવત્ત અર્થે તેને લગતી મને તે
 એવમાં તેને ઉપયોગ કરતા કે.ઈ બનતો દેવ આવતો
 દેવ એવું શામ્બી, હનિદાસથી અને ઉપર જળાવેલી દહી-
 કન ઉપરથી પણ બાળી ચલાતું નથી. આવાર સુખીના માગ
 પ્રસ્તુત ઉત્તેજમા દરિદ્રતા અધિમાં આવતા મૂર્તિવાદનું
 અને દેવડબ્બવાદનું મન બનવાની થી જે કાશીય કરી
 છે, તેના માગ મત પ્રનાયું તો પ્રમલિકતાપૂર્વક આ
 વાતને દુઃ જળાવી શકાયે મું કે, પૂર્વે જળાવેલા મધ્યમ-
 આર્થના અનુયાયિઓએ, જેનું વિધાન-વિધિવાર્ય-અમ-
 પ્રથિમાં મળતું નથી તેવા મૂર્તિવાદને માત્ર એક માધારણ
 અને પ્રવાદી જનદિન અર્થે યોજેલો છે અને પછી તે બીજા
 અનેક ધર્મોની દેખાદેખીથી વધતો મળે છે અને ઉપર
 ઉપર જળાવ્યા પ્રમાણે પાંચની અને છઠી ચતુર્થીના તાંત્રિક
 મતની પ્રમતતા થવા પછી તો તે, આપણા સમાજમાં
 એક વજાલેજ જેવો અને એકાંત વિષય જેવો પણ થઈ ગયો
 છે, એટલું જ નહિ પણ હવે તો તે, કહેયનું મૂળ બની
 ગયો છે, તેને લઈને લેનસમાજની પ્રમાણ આજે વકિલોમાં,
 અધિષ્ટામાં અને અદાલતોમાં પણ મવાઈ રહી છે અને
 સમાજ, દિવસે દિવસે રાજ્યદમાથી ઘેરાયેલા રાજિની પેઠે
 નાશના પંજામાં પડતો આવે છે, છતાં એ સામાજિક વ્યસનથી
 સમાજ, મર્યાદિતપણે મૂકાયે તો દૂર રહો, કિંતુ સમા-

અને તે નિષિદ્રવ્ય, જિનદ્રવ્ય, શાસ્ત્રદ્રવ્ય કે મંત્રદ્રવ્ય-
 ની વ્યવસ્થા કરનારા સાધુઓ હરિભદ્રના શબ્દોમાં વર્ણવ્યા
 પ્રમાણે સ્વચ્છંદી, વિદ્યાસી અને દંભી થયા ત્યારે તે મહા-
 શયે (?) પેતાના મમત્વાસ્પદ એ સામાજિક અને પવિત્ર
 ધનના વારસ થયા, હલ્લદાર થયા અને કહેવા લાગ્યા કે,
 એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ તો અમે જ કરી શકીએ, જેમાં બીજા
 કોઈનો જવા પછુ હલ નથી, ભલે બીજાં કોઈ સીધા.
 વળી તેઓ એ દ્રવ્યમાં પેતાનું જ સ્વામિત્વ જણાવવા માટે
 જામ પછુ કહેવા લાગ્યા કે, એ તો જિનદ્રવ્ય છે-દેવદ્રવ્ય
 છે. એનો ઉપયોગ તો અમે પેતે જ કરી શકીએ. દેવની,
 દેવ-મંદિરની વા દેવને લગતાં બીજાં કાચોની વ્યવસ્થા
 અમે કરીએ છીએ માટે અમારા સિવાય બીજા કોઈ કોઈને
 હલ આ દ્રવ્ય ઉપર સંભવતો નથી, સંભવશે નહિ અને
 સંભવશે વ્યાજબી પણ નથી. આ ઉપરાંત એ અશકં (?)
 સાધુઓ, જિન, જિનનું શાસન, જિનનું પ્રવચન, જિનની
 મૂર્તિ અને જિનનો ધર્મ; એ બધાંને નામે વધારે વધારે
 ન લેતું કરવા લાગ્યા અને મહારાજા લાકાજી દેસના
 હંતની જેમ દિલ્લાક તો નિત્ય નવી રાસ કીડા જેવી ધર્મ
 દેઓ પણ રચવા લાગ્યા-તેઓએ, તે દ્રવ્યને વધારવા
 તેની નિયમિત આવક કરવા સમયે સમયે તે સમયના
 ધર્મમાં અનેક નવાં નવાં લોકાં પણ પેસાયાં. તે સમયનો
 જિયારો શું કરે, તે, તો દુર્વાળા ઋષિ જેવા તે
 યોના (?) શાપના બધી ધૂજતો ધૂજતો તેઓ જે
 તેને જ તદતિ કરવા લાગ્યો અને તેઓના લાગ

આપણે શી રીતે દ્રવિત ગણી શકીએ. તેઓના આ ઉઃકે-
 ખોથી એમ માલુમ પડે છે કે, આ જ અરસામાં શાસ્ત્ર-
 દ્રવ્ય કે જિનદ્રવ્ય શબ્દની વ્યાખ્યા તે બન્ને પક્ષોએ પે-
 પોતાના બચાવ માટે જૂઠી જૂઠી કરી હતી-એકે તેને સં-
 ચિત કરી હતી અને બીજાએ તેને વિશાળ કરી હતી-ચેત-
 વાચની હિમાયત કરનાર પક્ષે કહ્યું કે, આ જિનદ્રવ્ય અમારી
 પેતૃકસંપત્તિ છે, એના અમે વારસ છીએ અને અમે પોતે
 જ દેવની, દેવની મૂર્તિની, દેવના મંદિરની, અને દેવના પ્રવચનની
 સમગ્રી વ્યવસ્થા કરીએ છીએ માટે એ દ્રવ્યનો અમારા
 સિવાય બીજા કોઈ ઉપયોગ કરી શકે નહિ. બીજા નિરીક
 અને શામનહિનેષી પક્ષે કહ્યું કે, સાધુઓનો આચાર નથી
 કે, તેઓ દ્રવ્યનો સ્પર્શ પણ કરે વા મંદિરોની વ્યવસ્થા
 કરે તેઓની પાસે જે દ્રવ્ય છે, તે મંગલદ્રવ્ય છે, જિનદ્રવ્ય છે,
 શાસ્ત્રવતદ્રવ્ય છે અને નિષિદ્રવ્ય છે માટે તેનો ઉપયોગ
 કોઈ એક વ્યક્તિ વા સમષ્ટિ પોતાના નિર્વાહ કે વિશાલ
 અર્થે કરી પણ કરી શકે જ નહિ. તેનો ઉપયોગ તો એક
 માર્ગે કરવો જોઈએ કે, જે માર્ગે જિનના પ્રવચનની વૃદ્ધિ
 થાય, જિનના જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય અને દોકોની પ્રવૃત્તિ
 લેનપમ વરદ વધારે વળે અર્થાત્ એકંદર લેનપ્રધન દિવ
 અર્થે તે દ્રવ્ય વપરાયું જોઈએ-એ હકીકત સર્વથા પ્રામાણિક,
 શાસથી અગ્રાધિત અને સુવિદિતવિદિત છે. પરંતુ મારે
 એક સાથે જણાવવું પડે છે કે, વર્તમાનમાં આ સ્થિતિ
 તો દૂર રહી, પરંતુ તે પવિત્ર નિષિદ્રવ્ય, જે સંપ્રદિત માટે
 ચોખ્ખું છે તેનો ઉપયોગ માત્ર એક સંકુચિત હેતુમાં જ

થઈ રહ્યો છે, તે પણ તે દ્રવ્યના વ્યવસ્થાપકોના સ્વચ્છ
 જ થઈ રહ્યો છે અને વ્યવસ્થાપકો બધે તે દ્રવ્ય
 પોતાનું જાણું ન દોષ તેમ તે તરફ મમત્વ
 પતે ગચ્છી રહ્યા છે તેથી જ બીજા ધાર્મિક હોય,
 (જે હોયોની પુલિની વર્તમાનમાં વિશેષ જરૂર છે)
 માટે તે દ્રવ્ય મહાન્ત અસ્પૃશ્ય જેવું થઈ ગયું છે અને તે
 અર્થાં સમાઈ રહ્યાં છે. વર્તમાનમાં જે જે કારણોથી તે દ્રવ્યનો
 વૃદ્ધિ થઈ રહી છે તેમાંનાં કેટલાંક તો સર્વથા અવિદિત
 છે અને કેટલાંક તો અમ્મત અથવા તેવાં છે. તથા વ્યવસ્થા-
 પકોની સત્તાથી તેનો ઉપયોગ કેટલાંક જોવાં કાર્યોમાં થઈ
 રહ્યો છે કે, જેથી મહાદિસાનાં મૃત્યુ છે અને તેમાં સદા
 જેવો જુગલનો પણ જમાવેશ થઈ બધા છે-જે પ્રવૃત્તિ
 થીજિને નિષેધેથી છે તે કાશ જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી વા
 તેમાં જિનદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો તે, થીજિનના જનુશા-
 વેશિને કેટલું જાણું છે તેવું છે ! ! ! અને તેઓના
 દેવ ' નામને સાર્થક કરે તેવું છે ! ! ! કરપના કરે છે,
 ૥૫૦૧ દેવ વર્તમાન આત્મારે દયાળ દોષ તે આત્મારના
 દેવ જાનો જરૂર તેમને પણ દ્રવ્ય સમવન-એના દુષણ
 ! વધવન અને તેમનો પતે જો રીને અદ્યત્ત ધનના
 જનતા દાન, તો યું તે દ્રવ્યને, તે નામ દેવ પોતાના
 પોતામાં હાલે રૂપ વા તેને પોતાની મલિધિનું મળેને
 કોઈને તદ્દં જાણું પદવીને કરે કરવન ! હું તે અ
 પ્રત્યક્ષ દાન નામમાં આવેને સમજીને એવું જણાવું
 છે કે, તે દ્રવ્યને ઉપયોગ કરીને નામે સવન ' મહાદેવ

વિદ્યાલય ' જેવા સમાજોપયોગી કાર્યમાં થાત અને તે પણ તેમના આ જ ભકતો કરત-આ રીતે કરવામાં હું તો જિનદ્રવ્યના સંકુચિત અર્થનો પણ ભાષ થતો જોતો નથી. એ પ્રકારે આપણે એક સારી રીતેજ જિનદ્રવ્ય વા દેવદ્રવ્યની ભાવનાને વિચારીએ તો પણ જે હકીકત ઉપર જણાવેલી છે તે જ જણાઈ આવે તેમ છે.

૧૬ મા અને ૧૮ મા સૂકાના અથકારોએ અને વર્તમાન સુરિઓએ તથા સાધુઓએ આ વાકને વર્ધમાનને નામે થકાવીને એમ જણાવ્યું છે કે, “મવત્વળે દેવદ્રવ્યસમ x x x સત્ત્વં નિરયં જંતિ સત્ત્વારા હો ! ગોયમા ! ” અર્થાત્ વધમાન કહે છે કે-“ હે જોતમ ! દેવદ્રવ્યને ખાનાર આત વાર સાતમી નરકે જાય છે માટે કોઈએ દેવદ્રવ્ય ખાવું નહિ ” હું માનું છું ત્યાં મુખી આ નિવધ હરિમદ્રના નિષેવને મળતો જ છે અને ચેત્યવાસિએના પરાપૂર્વથી ચાલવા આવતા સંસ્કારોને નાશ કરવા માટે જ કરાવેલો છે. આ વાત તો હું પણ સ્વીકારું છું કે, જો તે જિનદ્રવ્ય વા મગલદ્રવ્યનો ઉપયોગ માત્ર વિલાસના અને સ્વરંગી અનુચિત તથા અનુપયોગી કામમાં કરવામાં આવે, તેને ચોરી જવામાં આવે, કે અપ્રામાણિક રીતે ખર્ચા નાંખવામાં કે ઉઘાળી દેવામાં આવે, તે માટે જ આ નિષેધ કરાવેલો છે. પરંતુ એ દ્રવ્યને ઉપયોગ જ્ઞાનની, દર્શનની અને પ્રવચનની વૃદ્ધિ તથા પુષ્ટિ માટે અથવા તેના ઉદ્ધાર માટે કરવામાં આવે અને તે દ્વારા સંઘના દુગર્તા અંગેને પુષ્ટ

કરવામાં આવે, તો તે પ્રવૃત્તિ સાથે કોઈ શાસ્ત્ર કે કોઈ
સુત્ર ? પ્રામાણિક રીતે નિષેધ કરી શકે તેમ નથી.

વાંચકો! જોમ પાસવા હશે કે, આપણે બા આપણા-
માને કોઈ, કદી પણ દેવદ્રવ્યને ઉપયોગ કરતા નથી.
કિંતુ હું તો પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યો છું કે, જેન સંપત્તિ વ્યય
જાણે શિલાના અભ્યસનની શુદ્ધિ અને તુદિ માટે જો
દ્રવ્યને ઉપયોગ કરી રહ્યાં છે. જાદી હું વાચકને નમ્રતા
પૂર્વક અરજ કરી છું કે જો તેઓ જિનમુતિની, જિનના
શુદ્ધિને, જિનની આત્મનિને અને જિનની આંત્રી વિજેરને
દેવદ્રવ્યરૂપ માનવા દોષ તો તે બધાને નેત્રદારા જોઈને
તેઓ જે રસ અનુભવે છે તે રસની ઉત્પત્તિ દેવદ્રવ્ય સિ-
વાય બીજા કશી વ્યય છે ? તથા તેઓ પાનને વરથી
દેવના સંકલ્પથી જે થી દ્રવ્ય વિજેર પૂજનના ઉપકરણો. હવે
જાય છે અને તે ઉપકરણરૂપ જિનદ્રવ્યદાન એ પ્રયોજ
વ્યક્તિ, જિનનો અર્થ કરીને વિનયના અભ્યસનને અ-
નુવાગવાનો પરિવર ઉદેશ સાથે છે તેમા જિનદ્રવ્યના ઉપ-
યોગ સિવાય બીજા કશાને ઉપયોગ છે ? જો આ રીતે
જિનદ્રવ્યને વ્યય કરવાથી નહીં અવાનું દોષ તો હું નથી
માનતો કે, કે.ઈ જેન અર્થે જિનપૂજા બા જિનદ્રવ્યન કરે.
કદાચ વાંચકો! જાદી જોમ કરો છે કે, એ ઉપરોક્ત હો અર્થ
અમારા સ્વાર્થ માટે કરવા નથી તે હું કરીને લેજોને
નારવણે પૂછીશ કે, જાદી! આપ જે જિનપૂજા બા જિન-
દ્રવ્યન કરો છો તે જિનના દિન માટે કરો છો. ? કે નહીં.
દેન માટે કરો છો ? જો તમારા દિન માટે કરવા દો તે.

તેના અચુક સંકુચિત અર્થને જ વગળી રહી આપણુ
અમદ, સ્વચ્છંદ અને સત્તાને પોષીએ તથા વર્તમાનમાં
પ્રીય થતાં ઉપયોગી ક્ષેત્રોને ઉવેળીએ તે ' સમવાસ હો !
પ્રથમા ! ' નો ઉલ્લેખ આપણા સિવાય કયા બદ્ધ મનુષ્યને
ટે તેમ છે । । । । ।

આજથી ૭ વર્ષ પહેલાં રા. રા. કુંવરભાઈએ પોતે
ખેલા ' દેવદ્રવ્ય ' નામના નિબંધમાં ઉપરની જ હદીકતને
ન સ્પષ્ટતાપૂર્વક જણાવી છે. તેઓશ્રી જણાવે છે કે :—
' આદરિયિ તથા યોગશાસ્ત્રીપિત્રા વિગેરે અનેક ધર્મ-
ના કણુ' છે કે, પુન્યવંત આવદોએ પુન્ય ધર્મની વૃદ્ધિને
હેતે તથા શાસનના ઉદ્દેશને નિમિત્તે દેરાસરો, ધર્મશા-
ળાઓ, પોસદશાળાઓ, ઉપાશયો, જ્ઞાનના ભંડારો, પ્રભુનાં
આમૂપદો, પ્રભૂ પધરાવવાના રથો, પાલખીઓ, ઉદ્રાવલો,
આમરો, કૃત્યનાં ઉપમરણો, તથા જ્ઞાનના ઉપમરણો વિગેરે
અનેક વસ્તુઓ પોતાના દ્રવ્યથી અથવા પ્રવાસથી નિષ્પન્ન
થયેલું કે કરેલું દેવદ્રવ્ય કે આધારણ દ્રવ્ય હોય તેમાંથી
નીપજાવવી; નીપજાવવીને તે આદિત્યોથી શાસનની ઉન્નતિ
કરી, પાછળ તેની વ્યવસ્થા થાય તેવો બદોબસ્ત કરી અ-
થવા હિપજ કરી આખી શ્રીસંઘને સંજાળને અર્થે સોંપવી ''
(દેવદ્રવ્ય પૃ. ૫)

ત્યારે આ ઉલ્લેખ દ્વારા દેવદ્રવ્યના ખર્ચે જ્ઞાનના
ભંડારો, ધર્મશાળાઓ, ઉપાશયો અને જ્ઞાનના ઉપમરણો
કરવાની અનુમતિ અપાએલી છે તે વર્તમાનમાં સમજનામાં
કેળવણીનો પ્રચાર કરવા માટે આપણે તે જ દ્રવ્યદાતા

પ્રજાની અકિંચનતા અને લોકહિતાર્થે ધનચાહિતા સમ-
જતવી, આ સુદામાં ત્યાર પછીની સાધુપ્રજાની ધનલોભુપતા
અને સ્વસ્થતા જણાવી ચુક્યો છું અને તે ધનલોભુપ ચેત્ય-
વાસિ પ્રજાએ તે દ્રવ્યનાં શાસ્વતદ્રવ્ય, જિનદ્રવ્ય, મંગલ-
દ્રવ્ય અને નિષિદ્રવ્ય જેવાં વિશાળ અર્થવાળાં શિદ્ધસંમત
નામો ઉપર હસ્તાજી દેરવી અને પોતાના બચાવ માટે
તેઓનો અંદુષિત અર્થ જોડો કરી સમાજને ભરમાવ્યાની
હદીકત પણ સ્પષ્ટ કરી ગયો છું તથા આચાર્ય હરિભદ્રે તે
નામોને જ્ઞાનદર્શન પ્રભાવક અને પ્રવચન-વૃદ્ધિ-કરનાર વિ-
શેષલો આપી, તે બધાનો વિશાળ અર્થ તાલો કરી અને
એ અર્થને જ આગળ કરી તે ચેત્યવાસીઓની ખૂજ અટક-
ણી કાઢી છે તે પણ જણાવી ગયો છું અને ત્યાર પછીના
સાહિત્યમાં જે ‘મકચ્છને દેવદણ્યસ્ત’ નો ઉદ્દેશ મળે છે
તેનો અર્થ ભાવ પણ મેં ઉપર ટાંકી બતાવ્યો છે, એ
બધાનો સાર એ આવે ॥ કે વર્તમાનમાં માત્ર આપણા
આગ્રહ અને અવિવેકથી જ આપણે એ બધા સવળા અને
શિદ્ધ ઉદ્દેશોનો અવગણો તેમ જ અશિદ્ધ અર્થ કરી, તે-
ઓને વિદૂત કરીએ છીએ અને તેમ કરી આપણે છતે
સાધને ‘પાદે કુટારઃ’ ની પ્રવૃત્તિમાં સચી રહ્યા છીએ.
એ પ્રકારે મેં યથામતિ મૂર્તિવાદ અને દેવદ્રવ્યવાદ, જેના
વિધાનનો ગંધ પણ અંગ-અંગોમાં મળતો નથી, તેને
ચત્ર પછીનાં સાહિત્યનાં પ્રમાણોની અને તે સમયના મળતા
ઇતિહાસની સહાયથી આપની સમક્ષ અચોરપદ રીતે રજુ
કર્યો છે. હવે ઉવટમાં ‘તત્ત્વં પ્રાણી, કે તત્ત્વં પરીણ્ય
વિવેકિમિઃ’ કહીને આ સુદાને અહીં જ સમાપ્ત કરેલું.

દીક્ષાની દલીલ આવે છે ત્યાં તે દીક્ષિત થનાર શબ્દ દેવ,
 શે દેવ, જાણી દેવ કે વેદ દેવ પણ તે જાણને માટે
 એક રૂપે અને એક સામટી ગુણવાળા (રૂપિણ) ને
 ખર્ચ લવાયો છે એટલે દીક્ષા લેનાર-દીક્ષા લેતાં પદોમાં
 એક શબ્દ ને દબાવને આપવા એકજે, એક શબ્દનું
 રહેદારણ હેતુ એકજે અને એક શબ્દનું પણ હેતુ એકજે-
 આ દર્શન જેટલો મર્યાદા વિરુદ્ધ છે તેટલો જ સાચ-
 વિદ્ય છે. કદાચ કોઈ સીમતિ એક શબ્દનું ઇનામ દબાવ-
 ને પણ દેવ તે સંભવે પણ ખરી, પરંતુ એક શબ્દનું
 રહેદારણ અને એક શબ્દનું પણ સી રીતે સંભવે એ
 કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે, દીક્ષા રત્ન જટિલ રહેદારણ
 તથા તેણે જ પણ લેવામાં આવે તે તે દલીલ સંભવે
 ખરી, પણ તેમ કદા દીક્ષા લેનાર દીક્ષા લેતાં જ જિન્ય-
 શાન્ય લેવા કરે છે-એ તેને દીક્ષા અને રત્ન શબ્દમાં દેવ
 ને નિર્મલ્ય થવાનું કાંઈ કારણ નથી-દીક્ષા અને રત્ન
 શબ્દવાળી નિર્મલ્યની નિર્મલ્યતા ઉપર પાણી કરે છે. મુલોમાં
 આવેલા મલિત વિભાગમાં પણ આવાં-અતિશયેઃકિવંચુ
 વર્ણનો એને-અન્ય મૂળ મુલને-કાનિ પદોમાં તેવાં છે-
 તેવાં બહુનોથી અપણે કદાચ એમ કહેવું દીક્ષા નીકળે છે
 તે જાણના માલ જાણુએ અને માલ વલિત (મમુખ)
 કોટીચંદ્રકર્ષ પણ કરા વિચાર કરીને જ મને ન્યાય
 આપવાને તાત્પર્ય થયે.

વર્તમાન માટે લખાયું છે કે, તેમણે દીક્ષા લીધી
 ત્યારે તેમનો પાસે ઉદ્ધે આપેલું દેવદ્રવ્ય હતું, જેનું

અત્યારે દેઃર્ધ બાવ પણ પૂર્ણ નથી. આપણા શ્રેયકારીએ
 આવી આવી અનેક વારો લખીને દેટલીક બાલતોમાં તો
 પુરાણોને પણ પછાં પાટમાં છે અને તેમ કરીને જિનશા-
 સ્તનની પ્રભાવતા હરી ઇ-દેવી મુંદર પ્રભાવતા અને દેવો
 મુંદર તેનો ઉપાય ! ! ! કહેવાય છે કે, અત્યારે વર્ષમાન
 દેશના આપણ ત્યારે દેવો દ્વારા ત્રણ કિલ્લાઓ રચવામાં
 આપણ હતા. તે પણ પાવાણુના નદિ, કિંતુ, રૂપાના,
 સોનાના અને રતનના હતા. દેવી વિચિત્ર દલીકત-એક
 નિર્મયને છાદી અને સત્ત્વ વાતને કહેવા મોટે મૂલોમાં રચણે
 રચણે વર્ણવાએલો કિલ્લાપદ કે વૃક્ષના છાયા પૂરતી છે, તેને
 બદલે એવી છાદી પ્રધાને પસંદ નહિ કરનારા આપણા
 શ્રેયકારીએ રૂપાના, સોનાના અને રતનના ત્રણ કિલ્લાઓને
 રચવામાં દેવી કૃત્યગતા વાપરી છે. હું તો આ એક તદ્દન
 નથી જ વાત સાંભળું છું કે, ઉપદેશકો પણ કિલ્લામાં
 બસાઈને ઉપદેશ આપણ હશે વા તેઓને કોઈના તરથી
 કિલ્લામાં બેઠીને ઉપદેશ દેવો પડતો હશે આ રીતે ઉપ-
 દેશ અને કિલ્લાઓ વચ્ચે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ન હોવા
 છતાં જે નજીએ, ઉપદેશ વખતે ત્રણ કિલ્લાઓ, દેટલીક
 નાલે અને દેટલાક નાટકો પણ બનાવી રીધાં ઇ-અને પુદ
 વર્ષમાનને પણ ચતુર્મુખ બનાવી રીધા છે, તેવી તેઓની
 શિદ્ધિતા પાસે વિશ્વકર્માને પણ સરમાવા જેવું થયું છે.
 વર્ષમાન સર્વજ્ઞ છે, એ વાતને આપણે સ્વીકારીએ છીએ
 તેથી આપણે એની સર્વજ્ઞતાનો લાભ લઈ આપણા માનીના
 અને પ્રસાદ પુરુષોના નામોલ્લેખો તેને મોટે બતાવરી રીતે

પદાર્થ છે અને દુઃખરૂપ પદાર્થ છે તે બન્ને વચ્ચે કેટલો ભેદ વિશેષ રહેશે. ઉ-પરિગ્રહના અનિચ્છુકને અદગ્રહ પરિગ્રહ શી રીતે મળે ? દાન દેનારે અકવર્તા ગુણ શી રીતે યાવ ? અને જ્ઞાનચર્ચા સંસ્કારી, મુખરેલો વ્યભિચારી શી રીતે બને ? આવી આવી અસંજતિઓ ઉપરાંત કેટલોક કલ્પિત કથાઓ પણ લોકવાયમાં આવી છે, જેમાં વિશેષે કરીને સંસ્કારો અને મન ઉપર તોળાઈ રહેલી કર્મબંધની વ્યવસ્થાને પણ ધક્કો પહોંચ્યો છે—

૧૨. કુંવરજીભાઈના દેવદ્રવ્યના નિમંષમાં આપ ક્રીં જોવી અનેક કથાઓ જોઈ શકો છો અને તે દ્વારા ઉપર જવારેલી વાતને સ્વમતિથીજ સમજી શકો તેમ છે. જુઓ અપભ્રંશની કથા, પૃ. ૧૭. આ કથાના નાયકે સ્વ-કાર્યમાં ખ્યાલ ઘવાથી દેવદ્રવ્યને લગવી વિસ્મૃતિ કરી દીધી, તેથી તેને ખાટે કરવામાં આવ્યો છે. મને તો એમ યાદ છે કે, " માયા તેયમ્બોમ્બ " અર્થાત્ તિર્યંચતાને. તેનું દાન છે, અર્થાત્ તો કથાકરે વિસ્મૃતિના પરિણામમાં શેઠને ખાટે બનાવ્યો. પરંતુ, તેણે જે ઉધારે પરિણામનિકા (પહે-શમણી) લઈ ગિનપૂજા કરી દીધી તેના પરિણામમાં છંદા ખાસે તેની પૂજા ન કરાવી, એ ' વદન્તો ટ્વાયાનઃ ' જેવું છે. જુઓ સાગરજેહોની કથા, પૃ. ૧૩. આ કથાના સાગર શેઠે દેવદ્રવ્યથી દેવતાના કારીગરોમાં વ્યાપાર કરી માત્ર

૧. આ નિમંષમાં આપને અને આરેલી બે ગાથાઓના અર્થ તદ્દન ઉપા સમજાશે છે. એ તેના સરસ અર્થ સ. કુંવરજીભાઈના દાણે કથા દોર તો વર્ણવે

જને નદિ કસતો, પણ શેઠ તે ઘરમાં રહેવાનું નિર્ધન
 થઈ ગયો. આ કથામાં તો કથાએકદરે કહેલી નથી જ કેદમ
 હાથ પાડી છે-એથી અપરંપી મુખ વયો અને અપરંપને
 નદિ કસતો તેમ નદિ અણુચર નદન નિરપરંપી અર્થીક
 દંડનો ભોગ વયો-શી ચતુરાઈની વાત !!!!! આ કથામાં પુન-
 મને પૂનમાં કથાકારે અદૃશ્યમન્ય અર્થેક દ્રવ્યને પણ
 અણુ નદિ. કેવો ન્યાય ! આ અંતરે એમ હું વધારે
 અણુ હું તેમ અને વિશેષ એક વાત છે કે, જે યાત્રી-
 ચંદ્રમાઈ પુરાણોને ઉપદાસ કરે છે, તે જ આઈ આવી
 કથાઓને આદર્શ કથા તરીકે શી રીતે માનતા હશે ?

હું અહીં એવી કેટલોક કથાઓનો ઉલ્લેખ કરી, અર્થાં
 યાત્રક અપવાદોને બાદ કરીને આ જ અતની કથાઓનો
 શેઠો આગર ઉચ્છ્રાગતો દોષ-એઓને આવી કથાઓ નો-
 ની ખાસ ઈચ્છા દોષ, તેઓએ પડમચરિત્ર, વિજયચંદ
 રાજચરિત્ર, શ હવિષિ, ઉપદેશસમિતિ, દ્રવ્યસમિતિ અને
 ઓપાળ રાસ વિનેરે મૂળ અર્થે વા તેનાં અર્થાંતરે એમ
 જ્યાં અને તં એવા પછી એ તેઓને એમ માનુમ પડે કે,
 જે મેં કહ્યું છે તે ખોટું છે તો અને તે વિશે અણુવવા
 જરૂર કૃપા કરવી. કથાઓ તો મું પણ કેટલેક એવા અર્થ
 રચ્યા છે, તેઓને તે તે અર્થમુલ્યે જાણવી વર્ધમાનને
 નામે જ ચાલવી રીધા છે-પડમચરિત્ર કથાએ રૂતે
 રચેલું પડમચરિત્ર પણ વર્ધમાનને નર્મ દોઝવું છે !!!

આપણું પેલાનું જ હૃદય કરીએ ઊંચે-આપણું સરિ-
 વિમાનની અને આપણું દરિયન કથા-વિમાનની રિયનિ
 એટલા બધી ખરાબ છે કે, એ તેનું પૃથક્કાર ન કરવામાં
 આવે અને દરિયન કથાએને જુદની જાતને કથાએની
 એક માનવિક રીતે સંભવતા હાજમાં ન હાજવામાં આવે
 તે: જતે દહાટે તેને કેઈ મુખે પણ નહિ. હું માનું છું
 કે, સદિસ ભક્તિય આપણે કેવા કેવા અનધી
 કરીએ (કરી નાખીએ) ઊંચે અને તે જ કારણથી આપણે
 દેવ, દેવ, યજ્ઞ, યજ્ઞ, પુરંદર, મયવા, મેરુ અને યથી
 વિગેરેના મૂળ અને સુખ્ય જોઈ સુધી ન પહોંચતાં તેનાં
 ઇશાનિક રૂપે આપણું સાદિત્યમાં હાજર કરી સાદિત્યને
 હૃદય કરીએ ઊંચે-કરી રહ્યા. ઊંચે અને પૂર્વના કથા-
 નીએ પણ એ જ કારણથી આવે વિશાર કરી સાદિત્યને
 હૃદય કરવામાં કથાના સખી નથી-તે કથાનારૂપે આ: એક
 હૃદય હતો કે, કથાએમાં ગમે તે જાતનાં ભવંકર
 એને અને આવી દબી ગાલી ગાલી ઉપાસારૂપ હાથેને
 દયાવાને લોકોને સન્માન દેપર હાવવા. આ પૂતમાંને પૂતમાં
 તેઓએ માત્ર પુરાણની રીતિને અનુસરી અને સદિત્ય-
 શાસ્ત્રની, ધર્મશાસ્ત્રની અને કર્મનાના વિષયની મયોદનો
 હાથ ધર્મ સુધી પણ પહોં વાગી એવું નહિ. એથી તે-
 જોના એ સદૃશને જાહેર વર્તમાનમાં એવું વિચિત્ર પરિ-
 ભાસ આવ્યું છે કે, લોકો દાહક ધર્મને મૂકીને ઉપાસ
 ધર્મને પથે થઈ દિવને દિવસે અધ:સ્થિત થતા જાય છે
 અને આપણે આ અધ:સ્થિત કયાં જાતાયે તે પણ હજી

(સિદ્ધાન્ત) આરંભની ચોક્કસ મર્યાદા બહુવચ માટે તેને
 પર્વ દિવસરૂપે સ્વીકારેલો છે માટે દરિદ્રામ તે ૬૯ પર-
 પરાની કરકાર ન કરતાં પાંચમીના પર્વને સ્વીકારવામાં જ
 પેલાની પ્રામાણિકતા સમજે છે. વળી બીજું જ્યાં ■ છે,
 એ મરણથી પાંચમની દેવ દરવામાં આવી હતી તે કારણ
 કાંઈ પ્રત્યેક વર્ષે રહેલું નથી-નહેતું નથી-તેથી મહાપ્રભુ
 કારણ સિવાય પાંચમની પ્રત્યેક પરપરાને હોયવી, તે પણ
 એક બાબતે મર્યાદા બહુત આગ્રહ છે. ત્રિજાનને પણ
 પેલાના જ પર્વને પાંચમથી શરૂ કરી આજ દક્ષિણને
 રહેતો આવે છે. છતાં કદાચ આ મુશ્કેલી બહુઓ (માધુઓ
 અને આરંભ) આવા સ્પષ્ટ અને સ્પષ્ટ સત્ય વચ્ચે ન વળી
 ચાકવા દેવ તે તે જાણે, પરંતુ તે માટે કલ્પવા કરી પેને
 વીરવા પુત્ર વરીકેલું પેલાનું વીરવા ન લ્યાવે એટલું જ
 બહુ છે. આ રીતે અધિક માન્યતા કહેવા પણ નિર્મૂળ છે
 અને હેતુકિ છે. બધાં આપણે હેતુકિ પર્વને સ્વીકારીએ
 છીએ ત્યારે તેની વ્યવસ્થા પણ તેના આધારે જ કરવી
 જોઈએ. માટે આ અધિકમન્યતા કહેવા પણ લેહિક રીતી.
 એ શીષ આવી કહેતેવે દેવા છતાં પણ તેમાં વર્ષમાનનું
 નામ વચેલી, તેના પ્રવચનને હાંજિત કરી આ આરંભની
 દેહો શું કરવા શરૂ છે તે બહુનું નથી. આ પ્રકારે પેલા-
 બર અને ત્રિજાનમાં જે મૂર્તિપૂજને હવે સ્વીકાર્યું કલ્પે
 આવી રહ્યું છે તેનું રૂપ પણ આ બને પણના કદમુરૂકે
 જ છે. મૂર્તિ પૂજને હવે એમાં આ વાત સંભવતી નથી
 કે, મૂર્તિને કદે દેવે જ જોઈએ, મૂર્તિને આંખે દે

નથી. હાથ દોઢ જાઈ એમ કહે છે, અમારે તે વર્ષમા-
 નની સર્વ અવસ્થાઓ ઉપસ્થ લ છે, તે તેને હું
 વિશેષ મુંદર માનું છું. પરંતુ તે પ્રત્યેક અવસ્થાની
 તદન જુદી જુદી મૂર્તિઓ દોષી એમજે. ૧ વર્ષમાનની
 ફોદા અવસ્થાની. ૨ વર્ષમાનની અને ઘરોદાની ગૃહસ્થા-
 વસ્થાની. ૩ વર્ષમાનની લીક્ષિતાવસ્થાની. ૪ વર્ષમાનની
 પરમધોનિમુદ્રાની અને ૫ વર્ષમાનની ત્રિદાવસ્થાની એમ
 કયો સિવાય માત્ર એક યોનિમુદ્રામાં જ બધું દર્શી શકાય
 નહિ. એક જ મુદ્રામાં બધી દર્શના કરનાર માટે તે અ-
 કારવાળી મૂર્તિ કરતાં બેગમદોળ પાષાણ જ પૂરતો છે. અસ્તુ.
 એવું એક પદ્ય પ્રાચીન પ્રમાણ મળતું નથી કે, જે સ્વેતાં-
 ભરની અને દિગંભરની મૂર્તિની ભિન્નતાને આજીવ કરતું
 દોષ. પ્રમાણે તે તેથી પ્રતિકૂળ મળે છે અને તે બધાં,
 બન્ને પંથની, મૂર્તિની એકતાને યથાવે છે. એ ધરથી જ તે
 બન્ને પંથની મૂર્તિઓ જુદી જુદી દોષ તે સ્વેતાંભરો
 અને દિગંભરો માટે એક જ લીર્ય ઉપર આવીને એક જ
 મૂર્તિના સ્નાત્રાદિ વિધિ વિધાન કરવાના જે ઉદ્દેશ્યે મળે
 છે તે શી રીતે મળી શકે?—સ્વેતાંભર સંધવી પેષડો સંધ
 અને દિગંભર સંધવી પૂતણ (પૂર્ણ) અગસ્થાવનો સંધ, એ
 બન્ને મિરનાર ઉપર એક સાથે ચઢ્યા હતા અને બન્ને સંધના
 દોડોએ શી નેમિત્તધનું સ્નાત્ર વિગેરે ઘણા દર્પથી કર્યું હતું-
 જુઓ મુદ્રાત આગર પૃં ૩૬—સ્થો ૦ ૨૧-૨૨. એ એ બન્ને
 સંધ એક ચરણી જ મૂર્તિને ન માનતા દોષ તે એક જ
 મૂર્તિ-નેમિત્તધ-નું સ્નાત્રાદિ શી રીતે કરે? વસ્તુપત્ર...

“ વાલ-શ્રી-વૃદ્-મૂર્લાંગાં નૃણાં ચારિત્રકાદિણામ્ ।

વચારણાય સર્વજ્ઞઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ” ॥

(તત્ત્વ નિર્ણય માસાદ-૫૦ ૪૧૩)

આ શ્લોક ઉપરથી આ વાત ૧૫૪ થાય છે કે, બાળક, શ્રી, વૃદ્ અને મૂર્ખ અર્થે આ બાળગોપાળ બધા હોઠો વિના પ્રયાસે જ વર્ષમાનના પ્રવચનને ઉચ્ચાર કરી શકે-સારી રીતે સમજી શકે માટે જ તેને પ્રાકૃત જેવી સર્વદેશીય, સ્વસ્થ અને મધુર બાષામાં સાંકળવામાં આવ્યું છે. જો તે પ્રવચનને વાંચવાનો અધિકાર સાધુ-એને જ હોત તો તે જાણીએને આ શ્લોક લખવાની શો જરૂર હતી ?

પ્રભાવક ચરિત્રમાં કહ્યું છે કે, “ એકે ‘પૂર્વો સંસ્કૃતમાં દેવાં, તે કાળબળે હચિન્ન થયાં છે, હમણાં શુભર્મ-સ્વામિભાષિત બ્રહ્મકથાંગ સૂત્ર છે, જેને, તેમણે બાલ, શ્રી, મદ અને મૂર્ખ વિગેરેને પણ તેના લાભ મળે એવી અનુચ્છદવતી જુદીથી પ્રાકૃતમાં રચ્યાં છે ”

૨ “ વાલ-શ્રી મૃદ-મૂર્લાંગાં નૃણાં ચારિત્રકાદિણામ્ ।
વતુપ્રરાર્પ્ય સર્વજ્ઞઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ” દર્શનકાલિક
શિકા તથા ધર્મચિદુ દત્તિ. ॥

૩ ચતુર્દશાપિ પૂર્વાંણિ સંસ્કૃતાનિ પુરાણ્યવન ॥૧૧૪॥

પ્રજ્ઞાતિગયસાધ્યાનિ તાન્યુચ્છિદ્યાનિ કાચનઃ ।

અપુર્નકાદનાદ્યસ્તિ મુષર્પમ્પ્રાપિ માપિતા ॥૧૧૫॥

પદ્ધતિઃ દશા ૧), દશ્ય અને વ્યવહાર શીખવવા, આઠ અને નવ વર્ષના પદોષવાળાને અનુક્રમે સ્થાન્યજ અને સમ-
વાચાંજ શીખવવા, દશ વર્ષના પદોષવાળાને વ્યાખ્યા
પ્રદક્ષિ (જનવતી) શીખવવી, અઘ્યાસ વર્ષના પદોષ
વાળાને ક્રુદ્ધિવિભાજ્ય વિષેરે પાંચ અધ્યયન શીખવવાં, વ્યાર
વર્ષના પદોષિને અદ્વૈતપદ્ધતિ વિષેરે પાંચ અધ્યયન શીખ-
વવાં, તેર વર્ષના પદોષિને ઉત્થાનયુગાદિ ચાર અધ્યયન
શીખવવાં, ચૌદ વર્ષના પદોષિને અપ્રશોધિવસાવના શી-
ખવવી, પંતર વર્ષના પદોષિને દૃષ્ટિવિવસાવના શીખવવી
ચૈત્ર, સત્તર અને અઠાર વર્ષના પદોષિને અનુક્રમે ચારણ
જાવના, સ્વપ્રજાવના અને તેજોનિસર્ગ શીખવવા. ૧૯ વર્ષના
પદોષિને દૃષ્ટિવાદ શીખવવો અને એ રીતે પૂરા વીસ વર્ષના
પદોષિને સર્વ ક્રુદ્ધાનુષ્ટાની સમજવો ”

આશ મત પ્રમાણે તે આ પદોષવાદનું વિધાન પણ
ચેત્તવાસિએના સમવર્તુ છે. કારણ કે, એ ને કેટલાક
અમલોનાં ચરિત્રો સુત્રચોમાં વાંચ્યાં છે તેમાં તેઓએ આ
ક્રમને સાચાએ અવરો નથી. નીચે આપેલા કોણ ઉપરથી
આપ હો આ દક્ષિણને ૨૫૬ પદો સમજા સહો તેમ છા-

સુનિ—	દીક્ષાપદોષ—	સુતચાન—	ક્યા સુતમાં—
મહાજલ. ૧૨ વર્.		સામાયિકાદિ	જનવતી મુત્ર ૫
		ચૌદ પૂર્વ.	૬૬૭-૬૬૮બ
મુદ્ધાંન. ૧૨ વર્.		"	" ૫૦ ૬૬૬
દાતિંક. ૧૨ વર્.		"	" ૫૦ ૧૩૮૧
સુદધાંન. ૫ વર્.		એકાદશાંજ	અંતકૃદયા :
			૫૦ ૨૩

તેથી તે પ્રકાર પણ અવોડીન અને અવિદિત છે. ત્યાં
 ત્યાં અપુષ્પોના સ્વચ્છવાસના દૃઢરોષે મળે છે, ત્યાં દોડ
 પણ દોડને તેઓએ મૂકે બહુવા પહેલાં ચોરો-હદન કરું
 હોય, એવી છંદ પણ આવવી નથી. હું તે માનું છું કે,
 જે અમરો નિરંતર ચેતનિય, નપસ્વી, અજ્ઞાથી અને કુ-
 વિનીત હોય તેઓ મારે ના ચેરો-હદનને વિધિ તાન
 નિર્ધાર છે, પરંતુ જે અમરો દરિદ્રે છાંન્ધા નેવા હોય
 તેના મારે-નેવા ચેરચ્છુત દરબરિઓ મારે-એ ચેરો-
 હદનની પદ્ધતિ દ્વિતિ દોડ મૂકે છે અને નેમ દેવાથી જ
 તે પદ્ધતિને સમય સેચવાસને સમવર્તી છે એમ મારે
 અપૂર્વ પડ્યું છે મૂકેમાં જે અપુષ્પોના સ્વચ્છવાસના
 દૃઢરોષે મળે છે તેમાંના બધા જ આવીને હજમંદા છે:-

૧. “તપ્ જં મે મંદપ્ અજગારં મવનામ અગવર્ધા
 મહાર્ગમ્મ મહાસ્વાર્ગ યેગર્ગ ધંતિપ્ માવાપવાપારં પ્વાગમ
 ઈગારં અદિગ્મ”-મગવર્તી મૂવ થીં ૦ પૂં ૧૬૫.

૨. “અન્થ ઈ મે જાપોદારી ઈન્ટે x પર્વ તા મંદપ્
 તંવેવ પ્વાગમ, તંવેવ પ્વાગમ ઐગાધિ”-મગ ૦ થા ૦ પૂં ૫૧૪.

૩. “(રગમદ્ધો) અપ્મં વદેવં ત્થા મંદપ્ તંવેવ
 પ્વાગમ તાવં માવાપવાપારં પ્વાગમ ઐગારં અદિગ્મ ”-
 મગ ૦ થા ૦ પૂં ૭૯૬.

૪. “તપ્ મે મા દેગારંદાં મલ્લા ન-ન”

આ ઉજાનું કારણ જોઈ શકું અનેક રીતેથી મને છે, પરંતુ તે બધા જ એક સરખી જ રીતે ઉજાડી છે. તેમાંથી તેમાં એકમાં પણ સર્વાવકાશને કે રેડેડાડને કંઈ મુદ્દાં બચાડે નથી.

હું જોઈ શકું છું કે, ચેન્નઈમાં એકાદવાળાં અને તેમાં પણ પુણેના નામનાં પણ ઉજાડાં જ છે. એકાદને પણ નાંખે છે જ ને ચેન્નઈમાંથી જ તે સ્થળને જાણેને એમ મનમાંથી દેવ છે, એકાદના કોઈ જિલ્લામાં પણ સ્વયંસંચાલિત અધિકાર નથી અને ઉજાડાં જ્યાં જિલ્લા જાણેને નવાજે છે. એકાદને પણ અધિકાર નથી, તે જાણે મને સંચાલની રાજાની કાર્યો જાણે મનમાં તેઓએ બધું જાણે પહેલી ઉજાડાં સરખું મનના નામના પેશાને ઉજાડાં જાણે સંચાલના સરખું દેવ ને ને સંચાલિત છે. એમ નેમ તે પણ ઉજાડાંની વડાના પદમાં જે માન્યતા છે અને ઉજાડાંના હાલ જેમના, અને એકાદ છે, તે ચેન્નઈમાંથી જાણેને મનમાં છે, તેમાં કંઈ કંઈ જેવું નથી. કારણ કે, સ્વયંસંચાલિત જે જે જાણેને જાણે અનુભવે જાણેને મને છે તેમાં જ્યાં જ્યાં જાણેને ઉજાડાંનીએકાદાં સરખું દેવ એકે એક પણ ઉજાડાં જાણેને નથી તે જાણેને જાણેને જાણે છે. પણ 'ઉજાડાં કંઈને એકે સંચાલ' એવું જાણેને પણ સ્વયંસંચાલિત વિદ્યામાં જ્યાં જાણેને નથી-જાણેને નથી. પણ 'મદા-નિર્માણ' જે જાણેને જાણેને સ્વયંસંચાલિ-

